FONTENELLE

ISTORIA ORACOLELOR

*

CONVORBIRI DESPRE PLURALITATEA LUMILOR

Editura Moldova

Scanned with OKEN Scanner

FONTENELLE

ISTORIA ORACOLELOR

*

CONVORBIRI DESPRE PLURALITATEA LUMILOR

Scanned with OKEN Scanner

Versiunea acestei ediţii s-a făcut după *Histoire des oracles*. Edouard Cornely et C^ie^, Editeurs, Paris, 1908 şi *Entretiens sur la pluralité des mondes*, Paris, Librairie Germer Baillière et C^ie^, 1876.

© Toate drepturile asupra prezentei ediţii aparţin Editurii **MOLDOVA** - Iaşi

Scanned with OKEN Scanner

Coperta: *MIHAIL-ALEXANDRU POPA*

ISBN: 973-9146-18-X

Scanned with OKEN Scanner

Istoria oracolelor

Prefață

Scopul meu nu este să tratez direct *Istoria oracolelor*; îmi propun să combat opinia comună, care atribuie demonilor fapte ce ar fi încetat la venirea lui Isus Hristos, dar, combătându-le, trebuie obligatoriu să le fac istoria, să le explic originea, să le arăt evoluția, diferitele moduri în care au fost exprimate, în sfârşit, decadența, cu aceeaşi exactitate cu care aş urma în această materie ordinea naturală şi istorică.

Nu este surprinzător că efectele naturii le fac filosofilor greutăți. Principiile acesteia sunt atât de bine ascunse, încât natura umană aproape nu poate să spere a le descoperi fără frică. Dar, dacă nu este decât o chestiune de a afla dacă a fost doar un joc sau un artificiu al preoților păgâni, unde este dificultatea? Noi, care suntem oameni, nu ştim oare prea bine până în ce punct ceilalți oameni pot fi ori impostori ori păcăliți? Mai ales dacă problema nu-i altceva decât să ştii când au încetat oraçolele, nu văd unde este dificultatea. Toate cărțile sunt pline de oracole. Să vedem deci când au fost ultimele despre care se ştie ceva.

Dar noi ne-am permis şi alte observații, nu atât de uşoare, urmărind în prejudecățile ce au format încurcăturile cele mai mari, pe care le găsim normale, şi aceste dificultăți, care nu vin de la noi, sunt cele pe care le înlăturăm cel mai greu.

Oracolele nu ar avea, în ceea ce ne priveşte, un loc atât de important, dacă noi nu i l-am acorda. Prin natura lor, erau o problemă religioasă la țăranii păgâni şi au devenit una fără obiect la creştini, încărcate peste tot de prejudecăți, ce au întunecat peste tot adevăruri foarte clare.

Mărturisesc că prejudecățile sunt obişnuite, prin ele însele, adevăratelor şi falselor religii. Ele dòmnesc obligatoriu doar acolo unde există spirit uman. Dar în religia adevărată, opera unui singur Dumnezeu, nu se găseşte niciodată vreuna, căci spiritul uman nu încearcă să amestece ceva ce-i este de necuprins. Tot ceea ce dă de la

Scanned with OKEN Scanner

sine nu sunt oare prejudecăți fără fundament? Omul nu pare capabil să adauge nimic real şi solid operei divine.

Aceste prejudecăți, care intră în adevărata religie, găsesc, ca să spun aşa, mijlocul de a se confunda cu religia şi de a-şi atrage respectul acesteia, căci nu pot fi atacate, de frica de a nu ataca un lucru sacru. Nu reproşez deloc excesul de religie, îl laud, dar, în sfârşit, a lăuda ceva în exces nu poate conveni celui ce alege drumul drept, nici celui care raționează şi distinge adevărul de minciună.

Creştinismul a fost întotdeauna capabil să treacă de probele false, încât acum, mai mult ca niciodată, prin grija marilor oameni ai secolului, se stabilesc veritabile fundamente, cu o forță pe care cei vechi nu au avut-o. Trebuie să avem, în privința religiei, o încredere care să ne facă să alungăm falsele avantaje, pe care alt partid decât al nostru ar putea să le ia în seamă.

Din această perspectivă, vă propun cu îndrăzneală, faptul că oracolele, de orice natură ar fi, nu sunt date de către demoni şi că nu şi-au pierdut puterea la venirea lui Hristos. Fiecare dintre aceste puncte merită o disertație.

Scanned with OKEN Scanner

Prima disertație

Scanned with OKEN Scanner

Oracolele nu se datorează demonilor

E sigur că există demoni, genii răufăcătoare, condamnate să fie etern pedepsite, religia a demonstrat-o. Raţiunea ne arată, de asemenea, că aceşti demoni ar putea da oracole, doar dacă Dumnezeu le-ar permite-o. Trebuie să ştim dacă au primit de la Dumnezeu această îngăduinţă.

Nu este decât un singur punct în discuţie, şi, cum acesta depinde de voinţa lui Dumnezeu, ar fi trebuit să ne fi fost revelat răspunsul, dacă această cunoaştere ne-ar fi fost necesară.

Dar *Sfintele Scripturi* nu au arătat niciodată că oracolele ar fi fost date de demoni şi suntem liberi să alegem noi în această chestiune, căci divinitatea înţeleaptă s-a simţit indiferentă şi a abandonat-o disputelor noastre.

Nu toată lumea crede aceasta, căci foarte mulţi văd în oracole un lucru supranatural. De ce? În primele secole ale creştinismului, se credea că oracolele sunt date de demoni, astăzi nu putem crede la fel. Orice ar spune cei vechi, fie bun, fie rău, devine subiect de repetiţie, şi ceea ce nu poate fi demonstrat prin raţiune se demonstrează numai prin autoritatea lor. Dacă ar fi crezut aceasta cu adevărat, ei nu ne-ar fi dat întotdeauna raţionamente. Dar de ce au crezut întotdeauna cei vechi că oracolele au ceva supranatural? Să căutăm acum raţiunea şi să vedem dacă este solidă.

Capitolul I

Prima raţiune pentru care vechii creştini credeau că oracolele erau date de demoni

Istoriile surprinzătoare despre oracole şi genii

Antichitatea este plină de o mulţime de istorii surprinzătoare şi despre oracole ce sunt atribuite geniilor. Nu vă oferim decât câteva exemple ce trimit la celelalte.

Toată lumea ştie ce s-a întâmplat cu navigatorul Thamus. Vasul

Scanned with OKEN Scanner

său se afla într-o seară lângă insulele Mării Egee şi vântul a încetat dintr-o dată. Toţi oamenii de pe vas s-au ridicat, cei mai mulţi beau laolaltă, când, deodată, s-a auzit o voce ce venea din insule şi care-l chema pe Thamus. De două ori, Thamus nu a răspuns, dar a treia oară a răspuns. Vocea i-a poruncit ca, atunci când va ajunge într-un anumit loc, să strige că marele Pan a murit. Toată lumea a fost înfricoşată şi emoţionată. S-a întrebat dacă Thamus trebuie să asculte vocea. Dar Thamus a hotărât că va vedea şi, când au ajuns la locul stabilit, a fost destul vânt pentru a trece mai departe fără să spună nimic, dar, din cauza ordinului neîmplinit, vântul s-a oprit şi nu s-a mai putut mişca şi a început atunci să strige cu toată puterea că marele Pan a murit. Abia a încetat să strige, când s-au auzit din toate părţile plânsete şi gemete, ca şi cum un număr mare de fiinţe ar fi fost uimite şi îndurerate de veste. Toţi oamenii de pe vas au fost martorii acestei întâmplări. Zvonul a ajuns la Roma şi împăratul Tiberius a vrut să-l vadă pe Thamus şi a adunat învăţaţi şi filosofi pe care i-a întrebat cine este acest mare Pan. Au stabilit că este fiul lui Mercur şi al Penelopei. În dialogul în care Plutarch se ocupă cu oracolele ce au încetat, Cleombrote povesteşte această istorie şi spune că a auzit-o de la Epitherses, profesorul de gramatică al său, care se afla pe vasul lui Thamus când s-au întâmplat toate acestea.

Thulis a fost un rege al Egiptului, al cărui imperiu se întindea până la ocean. După cum se spune, el a dat numele de Thule insulei ce se cheamă astăzi Islanda. Cum imperiul său se întindea aparent până acolo, era foarte întins. Acest rege, plin de succes şi bogăţie, s-a dus la oracolul din Serapis şi i-a spus:

—Stăpâne al focului şi conducător al cerurilor, spune-mi adevărul. A fost sau va fi cineva vreodată la fel de puternic ca mine?

Oracolul îi răspunse:

—În primul rând Dumnezeu, apoi Cuvântul şi Spiritul, toate adunate în unul singur, a căror putere este fără margini. Pleacă de aici de îndată, tu, muritorule, a cărui viaţă nu înseamnă nimic.

Ieşind de acolo, Thulis a fost gâtuit.

Eusebius a scos din scrierile lui Porphyrius, inamicul creştinilor, următoarele prevestiri:

Scanned with OKEN Scanner

„1. Gemeți, trepiede, Apollo vă părăsește, vă părăsește forțat de o lumină cerească. Jupiter a fost, este și va fi. O, mare Jupiter, vai, faimoasele oracole nu mai sunt!

2. Vocea preotesei nu s-a mai auzit, a fost condamnată la tăcere pentru lung timp, faceți sacrificii demne de un zeu, lui Apollo.

3. Preot nefericit, a spus Apollo preotului său, *nu mă mai întreba despre divinul Tată, nici despre Fiul unic, nici despre Spiritul care este sufletul tuturor. Spiritul mă alungă pentru totdeauna din aceste locuri".*

Deja bătrân, Augustus, dorind să-și aleagă un urmaș la putere, a mers la oracolul de la Delphi. Oracolul nu-i răspundea, și Augustus făcu sacrificii, iar la sfârșit Augustus a primit acest răspuns: *„Copilul evreu, căruia i se închină toți zeii, mă alungă de aici și mă trimite în Infern. Pleacă de aici, fără să vorbești".*

E ușor de văzut din aceste istorii că demonii nu se amestecă în oracole. Acest mare Pan poate fi socotit însuși Isus Hristos care a murit sub împăratul Tiberius, dând naștere la suferință și durere, dar, fără să încălcăm într-un fel legile religiei, putem socoti, în chip contrar, că Pan a fost stăpânul demonilor și, prin moarte, a creat suferință maximă acestora, căci își pierdeau puterea asupra oamnilor. În felul acesta i se pot da acestui Pan două interpretări bine diferențiate.

Oracolul primit de regele Thulis: un oracol atât de pozitiv despre Sfânta Trinitate, poate fi o ficțiune umană? Cum putea ghici preotul din Serapis un atât de mare mister, necunoscut atunci întregului pământ și evreilor înșiși? Dacă aceste oracole ar fi fost date de preoți impostori, ce-i obliga pe acești preoți să se discrediteze pe ei înșiși, vorbind despre încetarea oracolelor? Nu este clar că demonii sunt forțați de însuși Dumnezeu să devină martori ai adevărului? Apoi, de ce au încetat oracolele, dacă erau date numai de preoți?

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul II

A doua raţiune pentru care vechii creştini socoteau oracolele supranaturale
Împăcarea acestei opinii cu sistemul creştin.

Demonii sunt o credinţă constantă pentru creştini, care le dau mai multă putere decât au, obligându-i să facă oracole şi alte miracole păgâne, de care oamenii par a avea nevoie. Prin aceasta nu mai intrau în discutarea faptelor, discuţie lungă şi dificilă, şi tot ce era miraculos şi neexplicabil era atribuit demonilor, pe care-i aveau la îndemână. Se pare că evenimentele confirmă existenţa acestora şi însăşi religia ne-o arată.

E sigur că, în timpul naşterii lui Isus Hristos, s-a vorbit adesea despre încetarea oracolelor, chiar de către autori profani. De ce această perioadă, mai mult decât alta, a fost destinată aneantizării lor? Nimic nu este uşor de explicat. Potrivit religiei creştine, Dumnezeu a făcut poporul evreu şi a abandonat restul Pământului demonilor până la sosirea Fiului său; dar atunci El i-a deposedat de puterea pe care le-o lăsase, vrând cu totul să se opună lui Isus Hristos şi să nu fie nici o piedică în statornicirea regatului său pe Pământ. Există ceva atât de ferieit în gândul acesta, încât nu mă mir că a avut izbândă, este unul dintre lucrurile adevărului pe care se sprijină El şi care se păstrează pentru că este bun.

Capitolul III

A treia raţiune a vechilor creştini.
Împăcarea opiniilor cu filosofia lui Platon

Niciodată n-a fost o filosofie mai la modă, ca filosofia lui Platon la creştini, în timpul primelor veacuri ale Bisericii. Păgânii se împărţeau încă în diferite secte filosofice, dar conformitatea pe care au găsit-o între platonism şi credinţă i-a adunat în această singură sectă pe aproape toţi creştinii savanţi. De aici vine marele respect

Scanned with OKEN Scanner

pentru Platon, care este privit ca un fel de profet, care a anunțat multe puncte importante ale creştinismului, mai ales Sfânta Treime, care nu se poate nega că este conținută în operele sale. Astfel vor fi luate în seamă scrierile sale pentru comentariile *Sfintei Scripturi* şi pentru înțelegerea naturii Verbului. El şi-l închipuie pe Dumnezeu atât de deasupra ființelor, încât nu se crede că ele ar putea scăpa imediat din mâinile sale şi aşează între ființe şi divinitate Verbul, ca pe un grad prin care acțiunea divinității poate ajunge până la ele. Creştinii au preluat această idee de la Isus Hristos şi acesta este cauza pentru care nici o altă erezie nu a fost mai general îmbrățişată şi susținută cu mai multă căldură decât arianismul. Platonismul, care pare a face onoare religiei creştine, căci îi este favorabil, este plin de demoni şi, de aici, ei se răspândesc în sistemul pe care creştinii îl imaginează despre oracole. Platon doreşte ca demonii să fie o natură intermediară între zei şi oameni, genii aeriene, destinate să facă legătura între noi şi zei, care, dacă sunt apropiați de noi, pot fi văzuți, pătrund în toate gândurile noastre, iubesc binele şi urăsc răul şi de aceea, în onoarea lor s-au stabilit diferite ceremonii.

Nu pare deloc că Platon a recunoscut pe demonii cei răi, cărora le poate da în grijă oracolele viclene. Într-un dialog despre oracolele care şi-au pierdut puterea, Plutarch ne asigură că pot fi recunoscuți şi, din perspectiva platonicienilor, lucrul este sigur. Eusebiu, în *Pregătirea evanghelică*, citează multe pasaje din Porphyrius, unde acest filosof păgân crede că demonii sunt rezultatul vrăjilor, filtrelor şi răutăților, că ne înşeală ochii prin spectre şi fantome, că natura lor esențială este minciuna, că excită în noi cele mai ascunse pasiuni, că au ambiția să treacă drept zei, că ființa lor aeriană şi spirituală se hrăneşte din fumigații, din sângele vărsat şi din grăsimea sacrificiilor, că se amestecă în oracole, că această funcție e plină de înşelătorie şi că, în fruntea acestei trupe de demoni răi, stau Hecate şi Serapis.

Iamblicos, alt platonician, spune atâtea, încât multe lucruri sunt adevărate, creştinii ajutându-l cu bucurie; şi chiar Tertulian, în *Apologetica*, susțin că demonii ascund, în scrierile profeților, cunoaşterea viitorului.

Sistemul creştin a preluat lesne aceste lucruri, căci le-a descoperit

Scanned with OKEN Scanner

în principiile păgânilor, găsind aici sursa greşelilor în care se aflau păgânii dintotdeauna. Păgânii erau convinşi că există ceva supranatural în oracole şi creştinii ce luptau împotriva lor nu doreau să le schimbe deloc credinţa. Demonii, care conveneau şi unora, şi altora, serveau la a explica tot ce era supranatural. Se pot recunoaşte miracole obişnuite, făcute în religiile păgâne, dar pierzându-şi avantajele pentru autorii cărora le erau atribuite. Calea aceasta a demonilor era mult mai uşoară, decât să le combată prin prea multe raţionamente.

Iată cum, în primele secole ale creştinismului, s-a stabilit poziţia faţă de oracolele păgâne. Aş putea adăuga celor trei raţiuni o a patra, la fel de bună ca celelalte, căci în sistemul oracolelor date de demoni, există miraculosul şi trebuie să ştiţi că spiritul uman stă sub semnul minciunilor. Dar nu pretind să dezvolt această reflecţie. Unii mă vor crede fără să o mai demonstrez, iar ceilalţi oricum nu mă vor crede.

Să examinăm acum, una după alta, cauzele ce au determinat credinţa în oracolele supranaturale.

Capitolul IV

Istoriile surprinzătoare ce se spun despre oracole pot naşte suspiciuni

E greu să conferi raţiune istoriilor şi oracolelor la care ne-am referit, fără să recurgem la demoni, dar este oare adevărat? Să observăm faptele, înainte de a ne nelinişti din pricina lor. E adevărat că metoda aceasta este înceată pentru majoritatea oamenilor ce aleargă spre cauze şi trec pe lângă adevărul faptelor, dar evităm ridicolul de a descoperi o cauză inexistentă.

Această greşeală a apărut la sfârştul secolului trecut în mintea câtorva savanţi germani, despre care nu mă pot abţine să vorbesc.

În 1593, un zvon spunea că unul dintre dinţii căzuţi ai unui copil din Silezia, ce avea şapte ani, a fost înlocuit cu unul de aur. Horstius, profesor de medicină la Universitatea din Helmstad, a scris în 1595 istoria acestui dinte, pretinzând că este în parte natural, în parte miraculos şi a fost trimis de Dumnezeu acestui copil, pentru a-i

Scanned with OKEN Scanner

consola pe creştinii chinuiţi de turci. Închipuiţi-vă ce consolare! Faceţi legătura între dinţele acesta, creştini şi turci! În acelaşi an, la acelaşi dinte de aur s-au referit şi alţi istorici. Rulandus i-a scris povestea. Doi ani mai târziu, Imgolsteterus, alt savant, a scris împotriva sentimentelor pe care Rulandus le avea faţă de dinţele de aur, iar Rulandus i-a replicat frumos şi doct. Un alt mare om, numit Libavius, a adunat tot ce s-a spus despre dinte, adăugând propriile-i păreri. Nu lipsea altceva atâtor opere frumoase decât dovada că dinţele era într-adevăr de aur. Când un aurar l-a examinat a descoperit că era doar o foiţă de aur, pusă pe dinte cu multă pricepere. Dar savanţii au scris întâi cărţile şi abia apoi au consultat aurarul.

Nimic nu este mai normal decât să se scrie atâta despre tot felul de subiecte. Nu sunt convins că suntem ştiutori în ceea ce priveşte lucrurile care există, dar a căror raţiune nu o cunoaştem, pe cât sunt de convins de neştiinţa noastră în legătură cu cele care nu există, dar cărora le atribuim o raţiune. Aş vrea să spun de fapt că nu avem numai principii ce ne conduc spre adevăr, dar avem totodată principii ce ne conduc foarte bine spre minciună.

Marii fizicieni au descoperit prea bine de ce în locurile subterane este cald în timpul iernii şi frig în timpul verii. Cei mai mulţi fizicieni nu ştiau că se poate aşa ceva până de curând.

Discuţiile istoricilor sunt încă foarte susceptibile de astfel de erori. Se poate cugeta la cele spuse de istorici; dar nu cumva istoricii aceştia sunt prea pasionaţi, sau naivi, sau rău informaţi, sau neglijenţi? Trebuie să găsim pe cineva care să fie spectator al tuturor lucrurilor, indiferent şi priceput.

Uneori când se descriu fapte în legătură cu religia este dificil ca, luându-le chiar aşa cum sunt, să nu conferi unei religii false avantaje pe care nu le are sau să nu conferi adevărul unor false avantaje, de care nu are nevoie. Trebuie să fim convinşi că niciodată nu putem ajuta adevărul cu alt adevăr şi nici dând adevăr falsităţii. Câţiva creştini din primele secole, fără a fi instruiţi şi convinşi de această maximă, au făcut în favoarea creştinismului supoziţii îndrăzneţe, pe care o parte sănătoasă a creştinilor o dezaprobă azi. Acest zel a produs o mulţime de cărţi apocrife, cărora li se atribuiau autori

Scanned with OKEN Scanner

păgâni evrei. Oare Biserica, ce avea aceste două feluri de dușmani, se simțea în stare să-i bată cu propriile lor arme, prezentând cărți care, după cum se pretindea, erau avantajoase creștinismului? Dar, forțându-se a trage din aceste cărți un folos pentru religie, s-a împiedicat orice folos. Claritatea trădată și nu misterele, de care profeții Vechiului și Noului Testament nu au auzit niciodată, sunt elementele acestor autori evrei și păgâni. Nu știi de ce parte se pot salva aceste cărți, căci se va găsi întotdeauna în maxima claritate o dificultate de neînvins. Dacă câțiva creștini erau capabili să presupună că aceste cărți sunt păgâne sau creștine, ereticii nu le-au socotit niciodată ortodoxe. Nu erau decât false Evanghelii, false Epistole ale apostolilor, false istorii ale vieților lor și doar grație divinității adevărul s-a eliberat de atâtea scrieri apocrife ce-l sufocau.

Câțiva mari oameni ai Bisericii s-au păcălit uneori, fie datorită supozițiilor ereticilor contra ortodocșilor, fie datorită creștinilor în luptă împotriva păgânilor sau evreilor, dar cel mai adesea împotriva celor din urmă. Niciodată nu a fost examinat de aproape ceea ce era favorabil religiilor, ardoarea cu care ei combăteau o cauză atât de bună ce nu-ți lăsa niciodată libertatea să alegi armele. De aceea, unii s-au servit de cărțile sibilelor, sau ale lui Hermes Trismegistos, rege al Egiptului. Nu pretindem deloc să slăbim autoritatea sau să atacăm meritele acestor mari oameni. După cum s-a remarcat, după toate greșelile în care au căzut, le-au rămas și o mulțime de raționamente solide și descoperiri demne de admirat. Dacă, odată cu adevăratele titluri ale religiei noastre, ei au introdus elemente suspecte, trebuie ca noi să primim ceea ce este conform legii și să iertăm zelul prin care ne-au oferit titluri false.

Nu este surprinzător că același zeu i-a convins de adevărul oracolelor avantajoase religiei din primele secole ale Bisericii. Autorii cărților sibilinice și celor ale lui Hermes pot fi de asemenea autori ai oracolelor; e mai ușor să crezi aceasta decât toate cărțile. Istoria lui Thamus este la origine păgână, dar Eusebiu și alți oameni i-au făcut onoarea să o creadă astfel. Imediat este urmată, la Plutarh, de o poveste ridicolă, suficientă pentru a o discredita în totalitate. Demetrius scria că se spune în acest loc despre marea parte a insulelor

Scanned with OKEN Scanner

dinspre Anglia că sunt goale şi consacrate fie demonilor, fie eroilor, că au fost trimişi de împărat pentru a o recunoaşte şi au acostat la una locuită şi că, la puţin timp după ce au ajuns, a fost o furtună cu tunete şi fulgere, ceea ce i-a determinat pe locuitori să spună că un demon a murit, căci întotdeauna moartea demonilor era însoţită de lucruri funeste. La acestea, Demetrius adaugă că una dintre insule este închisoarea lui Saturn, păzit de Briareu, prins într-un somn perpetuu, ceea ce face, după cate se pare, inutil gigantul pentru pază şi ca ar fi înconjurat de o mulţime de demoni ce stau la picioarele sale precum sclavii.

Acest Demetrius nu face relatări curioase din călătorii? Şi nu este frumos să vezi un filosof ca Plutarh ce povesteşte rece aceste minuni? Nu fără drept Herodot a fost numit părintele istoriei. Toate istoriile greceşti care, în această privinţă sunt fiicele sale, ţin de geniul său: ele au puţin adevăr, dar multe minuni şi lucruri amuzante. Oricum ar fi, istoria lui Thamus este suficient respinsă neavând alt defect, decât că se află în acelaşi tratat cu demonii lui Demetrius.

Dar, mai mult, nu poate primi un sens raţional, căci dacă marele Pan era un demon, demonii nu puteau afla despre moartea lui fără să-l folosească pe Thamus? Nu există destule mijloace pentru a trimite veştile, şi demonii sunt atât de necugetaţi încât să arate oamenilor slăbiciunile şi nefericirile lor? Veţi spune că Dumnezeu i-a forţat. Deci Dumnezeu avea un ţel. Dar, să vedem ce s-a întâmplat. Nu se află nimeni care să se lepede de păgânism pentru că a aflat de moartea marelui Pan. Acesta e fiul lui Mercur şi al Penelopei şi nu acela pe care Arcadia îl recunoaşte ca zeu al TOTULUI, precum îl arată numele. Vocea ce a vorbit despre marele Pan, putea să vorbească despre micul Pan. Moartea nu a avut nici o urmare şi se pare, nici un regret.

Dacă acest mare Pan ar fi fost Isus Hristos, demonii n-ar fi anunţat oamenilor o moarte dorită de ei, decât dacă Dumnezeu i-ar fi obligat. Dar ce s-a întâmplat? A auzit într-adevăr cuvântul lui Pan? Plutarh a trăit în al doilea secol al Bisericii şi nimeni n-ar putea spune dacă Pan era Isus mort în timpul iudeilor. Istoria lui Thulius ne este spusă de Suidas, autor care a adunat multe lucruri, dar care nu alege

niciodată. Oracolul lui Serapis pedepseşte în acelaşi fel ca şi cărţile sibiline cu claritate misterele dar, mai mult, acest Thulis, rege al Egiptului, nu este în mod sigur un Ptolemeu. Şi ce va deveni oracolul, dacă zeul Serapis a fost adus în Egipt de un Ptolemeu, după cum pretind savanţii? Mai mult, este sigur că Herodot, căruia îi plăcea să vorbească atât de mult despre vechiul Egipt, şi Tacit povestesc cum şi pentru ce unul din Ptolemei a adus din Pont pe zeul Serapis, necunoscut până atunci.

Oracolul primit de Augustus despre copilul evreu nu este de găsit. Severenius, citat de Eusebius, nu-i de găsit. Nu este imposibil să fie vorba de un fals citat sau să fie vorba de câteva opere false atribuite lui Eusebius. Vă pot arăta câteva acte false ale Sfântului Petru, care existau încă în timpul său, despre Simeon Magul, care ar fi ţinut la uşa sa un mare câine ce-i mânca pe cei pe care stăpânul nu voia să-i lase să intre; care spun că Sfântul Petru, dorind să vorbească cu Simeon, i-ar fi spus câinelui să-l urmeze, în vorbe omeneşti, că Petru supusul lui Dumnezeu îl cheamă, că acest câine ar fi executat ordinul, spre marea uimire a celor ce erau cu Simeon, dar că Simeon, pentru a-i face să vadă că nu ştie că Sfântul Petru i-a poruncit câinelui să vorbească, i-a spus câinelui să-i spună că poate să intre, ceea ce a şi făcut.

Iată ce înseamnă la greci a scrie istorie! Severenius trăia într-un secol ignorant, unde permisiunea de a scrie nepedepsit poveşti se întâlnea cu înclinaţia firească a grecilor. Chiar Eusebiu, în câteva opere, ce n-au ajuns la noi, putea efectiv vorbi despre oracolul lui Augustus şi putea greşi. Primii apărători ai creştinismului, Iustin, Tertulian, Theophil, Tatianus, ar fi ascuns un oracol atât de important pentru creştini? Dar chiar acela care oferă oracolul exagerează spunând că Augustus a ridicat, la întoarcere, în Capitoliu o clădire cu inscripţia *Aici este altarul Fiului unic sau Primul născut al lui Dumnezeu*. De unde s-a luat această idee a Fiului Unic al lui Dumnezeu despre care oracolul nu vorbeşte deloc? În sfârşit, remarcabil este că Augustus, după voiajul făcut în Grecia, cu 19 ani înainte de naşterea lui Hristos, nu s-a întors niciodată şi chiar dacă a revenit, nu a avut niciodată predispoziţia să ridice clădiri altor zei

Scanned with OKEN Scanner

decât sieşi. Nu numai în oraşele Asiei se celebra numele în jocuri sacre, dar chiar la Roma se serba Fortunae Reduci, adică pentru el însuşi.

Oracolul pe care Eusebiu îl preia de la Porphyrius pare mai încurcat decât toate celelalte. Eusebiu nu putea presupune că Porphyrius cunoaşte oracole pe care nu le citează, iar Porhyrius, care era aşa de credincios păgânismului, nu putea cita oracole în avantajul unei religii străine. Iată, se pare, cazul în care mărturia unui duşman are putere.

De asemenea, Porphyrius nu era atât de nepriceput încât să dea creştinilor arme împotriva păgânismului fără să-şi dea seama ce poate ieşi de aici. Dacă aceste oracole erau alese de creştini şi dacă Porphyrius, ştiind că au fost date, s-ar fi temut de consecinţele ce puteau urma, mai degrabă Porphyrius, decât creştinii, după exemplul lui Eusebiu, ţinea la aceste oracole, iar Porphyrius nu avea plăcere să-şi ruineze religia şi să o întărească pe a noastră. În realitate, este suspect prin exces, căci ni se oferă alte oracole, clare şi pozitive, despre Isus Hristos, despre reînviere şi înălţare, iar cel mai încăpăţânat şi abil dintre păgâni ne oferă probe pentru creştinism! Să ne temem de această generozitate! Eusebiu a crezut că e o idee foarte bună să pună numle lui Porphyrius în fruntea unui oracol favorabil creştinismului, desprinzându-l din context. De unde ştim că nu este negat? În interesul lui era să o facă, iar dacă nu a făcut-o, cu siguranţă avea intenţii ascunse.

Se poate crede că Porphyrius era atât de rău încât să facă false oracole şi să le dea creştinilor pentru a-şi bate joc de credulitatea lor, dacă le luau în serios şi îşi construiau religia pe astfel de fundamente. Faptul că se pot face lucruri mult mai grave, pe aceeaşi cale, ne arată că, în fond, nu putem ajunge la nici o concluzie.

E sigur că însuşi Porphyrius, care ne-a furnizat aceste oracole susţinea, precum am văzut, că oracolele erau oferite de genii mincinoase. S-ar putea să fi pus în oracole toate misterele religiei noastre, anume pentru a o distruge, ca să o pună sub semnul îndoielii, pentru că face apel la falşi martori. Ştiu că vechii creştini nu puteau crede aşa, dar nu aveau posibilitatea de a demonstra raţional că

Scanned with OKEN Scanner

demonii spun din când în când adevărul. Putea astfel Porphyrius să se folosească de oracole împotriva creştinilor. Dincolo de această dispută, creştinii puteau nega că aceste oracole au fost vreodată primite, precum noi ni le prezentăm.

Aceasta, mi se pare, explică de ce Porphyrius era atât de darnic în oracole favorabile religiei noastre şi ce întorsătură putea lua marele proces între păgâni şi creştini. Noi putem doar presupune, căci n-au ajuns la noi toate piesele. Examinând de aproape lucrurile descoperim că aceste oracole ce par atât de minunate n-au fost aşa niciodată. Nu vă mai dau alte exemple, restul e la fel..

Capitolul V

Despre opinia comună asupra oracolelor care nu se acordă atât de bine precum se crede cu religia

Tăcerea *Scripturii* asupra demonilor ce se spune că prezidează oracolele ne lasă nu numai libertatea de a nu crede în ele, dar şi a crede contrariul. De ce *Scriptura*, care niciodată nu i-a învăţat pe evrei şi creştini un lucru pe care nu-l putea demonstra sigur, prin raţiuni naturale, care era atentă la ştiinţă, pentru a nu fi negată de ceea ce era în alte religii, să nu vorbească despre acest lucru? Cred că Dumnezeu n-a vorbit oamenilor decât pentru a înlocui slăbiciunea cunoştinţelor lor, care nu-i ajuta în nevoi şi cred că tot ceea ce nu le-a zis este de asemenea natură că o pot pricepe ei înşişi sau nu este necesar să o ştie. Astfel, dacă oracolele ar fi oferite de demoni răi, Dumnezeu ne-ar spune-o pentru a ne împiedica să credem că ni le trimite el însuşi şi că există ceva divin în religiile false.

David îi respinge pe păgâni, zei care au gură şi nu pot vorbi şi doreşte adoratorilor, ca pedeapsă, să devină asemenea celor pe care îi adoră. Dar dacă aceşti zei aveau nu numai darul cuvintelor, ci şi cunoaşterea lucrurilor viitoare, nu văd de ce i-a respins David pe păgâni? Sau poate să fi fost supărat de asemănarea cu zeii lor?

Când sfinţii părinţi luptau contra cultului idolilor, socoteau întotdeauna că idolii nu pot nimic şi dacă ar putea vorbi, ar putea prevedea viitorul; n-ar trebui să atacăm cu ură neputinţa lor. Trebuie

Scanned with OKEN Scanner

dezobişnuit poporul de puterea extraordinară care stă în zei. În sfârşit, e o greşeală atât de mare să adori ceva care este adorat pentru o virtute divină sau ceva mai mult decât umană? E adevărat că demonii aceştia erau duşmanii lui Dumnezeu, dar păgânii puteau să o ghicească? Dacă demonii cereau ceremonii barbare şi extravagante, păgânii le credeau bizare sau crude, dar pentru asta nu lăsau să se creadă că sunt mai puternici şi nu ştiau că adevăratul Dumnezeu le-a oferit protecţia împotriva lor. Ei nu se rugau zeilor lor decât ca unor inamici puternici, care trebuie înduplecaţi cu orice preţ, şi această supunere şi credinţă nu era fără bază, dacă la urmă demonii dădeau dovezi de puterea lor supranaturală. În sfârşit, păgânismul, acest cult abominabil în ochii lui Dumnezeu, nu este decât o greşeală fără voie şi scuzabilă.

Dar, se poate spune, dacă falşii preoţi înşelau poporul, păgânismul nu era decât o simplă greşeală în care credeau oamenii creduli ce voiau să cinstească o fiinţă superioară.

Diferenţa este enormă. Oamenii îşi iau precauţii împotriva greşelilor la care ajung datorită altor oameni, dar nu se pot apăra împotriva greşelilor în care sunt ei înşişi aruncaţi de genii ce se află deasupra lor. Ochii îmi sunt de ajuns pentru a vedea dacă o statuie vorbeşte sau nu, dar din moment ce ea vorbeşte, nimic nu mă poate alunga de lângă divinitatea căruia i-o atribui. Într-un cuvânt, Dumnezeu nu este obligat, prin legile bunătăţii, să mă apere de surprize de care nu mă pot apăra eu însumi.

Astfel vedem noi că Dumnezeu a permis demonilor să facă pomeni şi în acelaşi timp le-a oferit daruri mai mari. Faraon a putut fi păcălit de magicieni, dar Moise era mai puternic decât magicienii lui Faraon. Niciodată demonii nu au avut atâta putere şi nu au făcut atâtea lucruri neobişnuite, ca în timpul lui Isus Hristos şi al apostolilor.

Asta nu împiedică numirea păgânismului drept cult al demonilor. În primul rând, ideea că vin de la divinitate nu convine deloc unui adevărat Dumnezeu, ci doar acestor genii etern alungate şi nefericite.

În al doilea rând, intenţia păgânilor nu era să adore fiinţa primordială, sursa binelui, cât aceste fiinţe răufăcătoare de capriciile

Scanned with OKEN Scanner

şi mânia cărora se temeau. În sfârşit, demonii, care nu încetează să-i ispitească pe oameni, favorizează eroarea grosolană a păgânilor, închizându-le ochii la înşelăciuni vizibile. De aici vine ideea că păgânismul se bazează nu pe ofrande, ci pe prestigiul demonilor, ceea ce presupune că în tot ceea ce fac nu există nimic real şi adevărat.

Se poate ca Dumnezeu să fi permis uneori demonilor să dea putere idolilor. Dacă aşa s-a întâmplat, o fi avut vreo raţiune, demnă de un profund respect, dar, vorbind în general, lucrurile n-au stat aşa. Dumnezeu permite diavolului să ardă casele lui Iov, îi împrăştie turmele, îi loveşte trupul cu mii de bube, dar aceasta nu înseamnă că diavolul este lăsat în voie peste tot unde sunt nefericiri. Nu se gândeşte nimeni la diavol când este vorba despre un om bolnav sau ruinat. Cazul lui Iov este unul particular, se raţionează în afara acestuia şi nu excludem excepţiile pe care bunul Dumnezeu le poate face. Se pare că opinia obişnuită asupra oracolelor nu se împacă prea bine cu bunătatea lui Dumnezeu şi că eliberează păgânismul de o bună parte din extravaganţă în chiar grozăviile pe care sfinţii părinţi le-au găsit. Păgânii pot zice, justificându-se, că nu există minuni pe care le poţi cere geniilor ascunse în statui şi făceau în toate zilele o sută de lucruri extrordinare. Creştinii, ca să se scuze nu au acceptat niciând asta. Dacă toate religiile păgâne nu ar fi fost decât impostură a preoţilor, creştinismul profită în exces de ridicolul în care cade. De asemenea este doar o aparenţă că disputele creştinilor şi păgânilor erau în acel stadiu, întrucât Porphyrius mărturiseşte singur că oracolele erau trimise de demoni răi. Aceşti demoni răi îi foloseau în dublu scop: îi serveau să fie inutili pentru oracol şi dezavantajoşi pentru creştini. A-l ataca pe Porphyrius în ultimele sale cărţi înseamnă a pretinde că demonii nu sunt deloc autorii oracolelor.

Capitolul VI

Despre demonii insuficient stabiliţi de platonism

La începuturi, filosofia şi poezia erau acelaşi lucru. Toată înţelepciunea era închisă în poem. Nu pentru că această alianţă foloseşte prea mult poeziei, ci pentru că filosofia valora mai puţin.

Scanned with OKEN Scanner

Homer şi Hesiod au fost primii filosofi greci şi de aici vine faptul că ceilalţi filosofi luau în serios ce-au spus şi-i citau cu onoare.

Homer confundă adesea zeii şi demonii, dar Hesiod distinge patru specii de natură raţională: zei, demonii, semizeii sau eroii şi oamenii. Mergând mai departe, el marchează durata vieţii demonilor, căci sunt demoni ca nimfele, despre care s-a vorbit şi Plutarch spune: „*O cioară*, ne spune Hesiod, *trăieşte de trei ori mai mult decât un om, un cerb de patru ori mai mult decât o cioară, un corb de trei ori mai mult ca un cerb, pasărea Phoenix de nouă ori mai mult ca un corb şi, în sfârşit, nimfele de zece ori mai mult decât pasărea Phoenix*". Se poate pretinde că acest calcul e o pură reverie poetică şi filosoful ştie că plăcerea e mai mult decât adevărul, dar Plutarch nu crede aceasta. Cum se ştie, viaţa omului este de 70 de ani, demonii trebuie să trăiască atunci şase sute optzeci de mii patru sute de ani; şi nu pot avea dovada unei vieţi atât de lungi a demonilor, de aceea s-a crezut că Hesiod, prin cuvintele *vârsta omului* înţelege doar un an. Interpretarea nu e adevărată, dar aşa, viaţa demonului are şapte mii nouă sute douăzeci de ani şi atunci Plutarch ne poate convinge, cum a dovedit, că atunci trăiau demonii. Mai mult, el remarcă în numărul 7920 perfecţiuni pitagoreice care îl fac demn de a marca viaţa demonilor. Iată raţionamentele acestei antichităţi atât de lăudate! Poemele lui Homer şi Hesiod au demoni care au trecut în filosofia lui Platon. Nu poate fi prea mult lăudat cel care, între greci, a avut cea mai înaltă idee despre divinitate. Mai ales că tocmai aceasta l-a făcut să ajungă la cele mai false raţionamente. Întrucât Dumnezeu este infinit deasupra oamenilor, el a crezut că trebuie să pună între el şi noi specii mijlocii, care să facă legătura între extremităţi atât de îndepărtate şi prin care acţiunile divine să ajungă la noi. Dumnezeu, spuse el, seamănă cu un triunghi care are trei laturi egale, demonii cu un triunghi ce are numai două laturi egale, iar oamenii cu un triunghi ce are inegale toate laturile. Ideea este atât de frumoasă! Nu-i lipseşte decât să fie mai bine fondată.

Dar ce, nu se va descoperi că, dincolo de toate, Platon a raţionat bine? Şi nu ştim noi, prin *Sfânta Scriptură*, că există genii, miniştri ai voinţei divine şi mesageri pe lângă oameni? nu este admirabil că

Scanned with OKEN Scanner

Platon a descoperit acest adevăr?

Recunosc că Platon a aflat un lucru ce este adevărat, dar îi reproşez că l-a spus. Revelaţia ne asigură de existenţa îngerilor şi demonilor, dar nu-i este permis raţiunii umane să cunoască aceasta. În acest spaţiu infinit, ce există între zei şi oameni, sunt genii şi demoni, dar nu ştim ce umple spaţiul infinit dintre zei şi aceşti demoni sau genii. Căci Dumnezeu are câteva creaturi şi oricum ar fi, distanţa este infinită. Cum acţiunea lui Dumnezeu trebuie să traverseze acest vid infinit pentru a ajunge până la demoni, putea foarte bine să ajungă direct la oameni, căci nu sunt mai îndepărtaţi decât cu câteva grade, lipsite de importanţă. Dacă Dumnezeu tratează oamenii prin aceşti îngeri nu înseamnă că sunt şi necesari aşa cum pretinde Platon. Dumnezeu o face din raţiuni ce nu trebuie să fie cunoscute şi care nu-i sunt nici Lui cunoscute. Conform ideii comparaţiei cu triunghiurile, se vede că Platon îşi imagina demonii după modele perfecte ca pe nişte fiinţe mai puţin perfecte, în felul în care Dumnezeu se află numai cu câteva grade mai aproape de perfecţiune decât acestea. Dar este vizibil că, întrucât ele sunt infinit imperfecte faţă de Sine, întrucât sunt infinit depărtate faţă de El, diferenţele de perfecţiune ce sunt între ele, dispar când sunt comparate cu Dumnezeu, ceea ce ridică unele deasupra altora, nu le apropie de El.

Astfel, numai după raţiunea umană, nu avem nevoie de demoni, nici pentru a pune între noi şi El ceva care să ne apropie, întrucât nu ne putem apropia.

Poate că însuşi Platon nu era atât de sigur de existenţa demonilor, cum au fost platonicienii. Ceea ce mă face să-l suspectez este că pune Amorul printre demoni, căci amestecă adesea galanteria cu filosofia şi nu galanteria îi reuşeşte mai rău. El spune că Amor este fiul zeului bogăţiei şi al sărăciei şi are de la tatăl său grandoarea curajului, elevaţia gândurilor, înclinaţia spre dărnicie, încrederea în propriile forţe, dorinţa de a avea întotdeauna preferinţe, dar are de la mama sa nevoia de a cere întotdeauna, insistenţa cu care o cere, timiditatea care împiedică uneori să ceară, dispoziţia către servitudine şi convingerea că este urât, pe care nu o pierde niciodată. Iată, după mine, una dintre celel mai frumoase poveşti care au fost făcute vreodată. E plăcut că

Scanned with OKEN Scanner

Platon mai face şi galanterii agreabile ca şi Anacreon, dar câteodată nu raţionează mai solid ca Anacreon. Această origine a dragostei, a lui Amor, explică perfect toate bizareriile naturii sale, dar nu se ştie ce sunt demonii, din moment ce şi Amor este unul. Nu există o aparenţă naturală şi filosofică şi nici nu se poate spune că el a vrut să spună că Amor este o fiinţă în afara noastră, care trăieşte în aer. Sigur că a folosit-o în sens galant şi îmi permit să cred că toţi demonii sunt de aceeaşi origine şi întrucât amestecă bucuriile inimii cu poveştile din sistemul său, nu-i pasă dacă restul sistemului trece drept imaginar. Până aici nu am făcut decât să răspundem raţiunilor care ne-au făcut să credem că oracolele au ceva supranatural. Să atacăm această opinie.

Capitolul VII

Despre marile secte ale filosofilor păgâni care n-au crezut că există supranatural în oracole

Dacă în mijlocul Greciei înseşi, unde totul era plin de oracole, noi am susţinut că nu erau decât impposturi, nu am uimit cu îndrăzneala acestui paradox şi nu ar fi nevoie să luăm măsuri şi să le spunem în secret. Filosofia s-a îmbogăţit cu faptele oracolelor. Platonicienii şi stoicii îi ţineau partea, dar cinicii, peripateticienii şi epicureicii îşi băteau joc. Ceea ce era miraculos în oracole nu era doar că jumătate dintre savanţii Greciei nu credeau în ele, cu toate prejudecăţile comune tuturor grecilor, cât mai ales câteva lucruri.

Eusebiu, în cartea a IV-a din *Pregătirea Evanghelică*, ne spune că şase sute dintre păgâni au scris împotriva oracolelor, dar eu cred că doar un oarecare Oenomaus, despre care ne vorbeşte, şi din care s-au păstrat câteva fragmente, este unul dintre cei a căror operă merită cel mai mult să fie regretată.

Este o plăcere să vezi în fragmentele ce au rămas că acest Oenomaus, plin de libertate cinică, argumentează asupra fiecărui oracol împotriva lui Dumnezeu care l-a trimis şi-i ia el însuşi partea. Iată, de exemplu, cum tratează pe zeul de la Delphi, în răspunsul dat lui Cresus: *Cresus, trecând fluviul Halis, va prăbuşi un mare*

Scanned with OKEN Scanner

imperiu. Într-adevăr, Cresus, trecând fluviul Halis, l-a atacat pe Cyrus care, precum știe toată lumea, l-a învins și l-a deposedat de toate statele sale.

Tu te-ai lăudat cu un oracol trimis de Cresus, îi spune Oenomaus lui Apollo, *tu, care știai numărul grăunțelor de nisip, tu care știai că la Delfhi vedeai turta pe care Cresus o cocea în Lidia în acel moment. Frumoase cunoștințe! Ai de ce să fii mândru. Când au venit să te întrebe de spre soarta războiului cu Cyrus, ai rămas mut, căci dacă tu citești ce se va întâmpla în viitor, de ce folosești i moduri de a vorbi care nu pot fi înțelese? Nu știi când nu poți fi înțeles? dacă o știi, te joci cu noi? Dacă o știi, vorbește mai clar. Îți spun chiar că, dacă ai vrut să fii echivoc, cuvântul grec prin care ai exprimat că Cresus va răsturna un mare imperiu, nu a fost bine ales și că nu putea semnifica decât victoria lui Cresus asupra lui Cyrus. Dacă trebuie ca lucrul să se petreacă neapărat, pentru ce te distrezi cu ambiguitățile? Ce faci tu la Delphi, ocupat cum ești, că ne spui profeții inutile? Pentru ce toate sacrificiile? Ce nebunie ne-a cuprins?*

Dar acest Oenomaus este și mai sarcastic în privința oracolului pe care Apollo l-a trimis atenienilor, când Xerex a lovit Grecia cu toate forțele Asiei. Pythia le-a dat răspunsul că Athena Parthenos, protectoarea Athenei încearcă în van, prin tot felul de mijloace să potolească mânia lui Zeus, că Zeus dorește, pentru fiica sa, ca atenienii să se salveze în ziduri de lemn și că Salamina va pierde mulți copii, mulți copii dragi mamei lor, fie că Ceres va fi împărțită, fie că ea va fi adunată.

Oenomaus își pierde în totalitate respectul pentru zeul de la Delphi.

Lupta aceasta între tată și fiică, a spus, *stă bine zeilor, e bine că există între zei interese potrivnice . Supărat pe Athena, Zeus adună toate forțele Asiei, dar dacă nu putea să o ruineze altfel, dacă nu mai avea fulgere, dacă a trebuit să aducă forțe străine, cum are puterea să adune totuși asupra unui singur oraș toate forțele Asiei? După toate acestea, el permite atenienilor să se salveze în pereți de lemn. Pe ce va cădea mânia? Pe pietre? Bunule oracol, tu nu spui*

Scanned with OKEN Scanner

deloc ai căror mame vor fi copiii de la Salamina. Vor fi greci sau perşi (ar trebui să fie ori dintr-o armată, ori din alta) sau nu ştii deloc? Tu ascunzi Ceasul bătăliei sub expresia poetică, fie când Ceres va fi împărţită, fie când ea va fi adunată. Vrei să ne ameţeşti cu acest limbaj pompos, dar nu ştii că trebuie ca o bătălie navală să se dea în timpul semănatului sau al secerişului? Aparent, nu va fi iarna. Orice s-ar întâmpla, tu ieşi din afacere, prin faptul că Athena încearcă să-l potolească pe Zeus. Dacă pierd grecii, Zeus nu a putut fi clintit, dacă o câştigă, Jupiter s-a lăsat convins. Spui, Apollo, că se va fugi între ziduri de pădure. Tu sfătuieşti, nu ghiceşti. Eu, care nu ştiu să ghicesc, îţi pot spune că efectul războiului va cădea pe Athena şi întrucât grecii aveau vase, cel mai bine pentru ei era să abandoneze oraşul şi să fie toţi pe mare!

Cam aceasta era respectul pe care marele secte ale filosofilor îl aveau pentru oracole şi pentru zeii de atunci. E plăcut că toată religia anticilor era numai o chestiune de filosofie. Au grijă zeii de problemele oamenilor? Nu, nici pe departe. Aceasta este esenţial. Trebuie să ştim dacă îi adorau sau îi lăsau fără nici un cult, toţi oamenii văd în toate părţile numai temple, sacrificii, adorări şi iată că o sectă de filosofi susţin public că aceste lucruri sunt inutile. Chiar dacă grecii îşi consultau oracolele în afaceri, asta nu-i împiedica să aibă trei şcoli filosofice, în care oracolele erau tratate ca impostură. Să-mi fie permis să continui cu această idee şi să vă arăt ce era religia la păgâni. Grecii aveau, în general, foarte mult spirit, dar era uşor, malleabil, speriat, incapabil de a se organiza fără o bază şi, pentru a vă spune tot ce gândesc, aveau atât de mult spirit, că raţiunea suferea un pic. Romanii aveau alt caracter: solizi, serioşi, pricepuţi, ştiau să urmeze un principiu şi să prevadă o consecinţă. Nu voi fi surprins că grecii, fără să se gândească la urmări au tratat şi în favoarea şi împotriva tuturor lucrurilor, punându-şi problema dacă acestea îi pot atinge pe zei şi că au consultat oracolele, fără să fie siguri dacă cumva oracolele sunt numai iluzie. Aparent, filosofii se interesau foarte puţin de puterea politică şi religioasă şi nu le era frică să atace în dispute religia şi poate că mulţimea nu avea destulă credinţă în filosofi pentru a părăsi religia, dar nici nu-i putea nega pe filosofi. În sfîrşit pasiunea

Scanned with OKEN Scanner

grecilor era să discute despre orice, cu orice preț.

Dar este tulburător că romanii, cei mai abili dintre ei, și anume cei ce știau cel mai bine cât din religie are consecințe politice, au publicat opere în care nu numai că discutau despre religie, dar o vedeau ridicolă. Mă refer la Cicero, care în *De divinatione*, n-a iertat nimic din cele ce erau sfinte la Roma. După ce a văzut în grabă ce extremă nebunie e să consulți măruntaiele animalelor, i s-a răspuns că zeii, atotputernici, schimbă măruntaiele în momentul sacrificiului, pentru a marca prin ele voința viitorului. Acest răspuns era al lui Chrysipus, al lui Antipater și al lui Possidonius, mari filosofi, șefi ai partidului stoic.

„*A, ce ziceți*? a răspuns Cicero. *Nu există bătrâni mai ridicoli decât voi! Credeți că aceeași vacă are ficatul bine așezat, dacă este aleasă spre sacrificiu de o anumită persoană și prost așezat, dacă e aleasă de alta? Această așezare poate fi schimbată într-o clipă pentru a se potrivi cu norocul celui ce alege? Nu vedeți că soarta e cea care alege, nu v-a arătat-o experiența? Căci adesea, măruntaiele unei victime sunt rele, iar cele ale victimei următoare sunt cele mai fericite. Ce au devenit amenințările primei victime, sau cum de s-au potolit zeii atât de repede? Îmi spuneți că într-o zi nu s-a găsit inima unui bou sacrificat de Caesar și, cum acesta nu putea trăi fără a avea una, probabil că a fost furată în timpul sacrificiului. Puteți să înțelegeți că un bou nu poate trăi fără inimă și că inima nu putea să-și ia singură zborul?"*

„*Credeți-mă, ruinați toată filosofia pentru a apăra arta haruspiciilor, căci nu va fi legea obișnuită a naturii, care face să se nască și să moară toate lucrurile, ci vor fi câteva corpuri ce vin din nimic și se întorc în neant. Ce filosofi au susținut această idee? Poate trebuie să o susțină haruspiciile*".

Dau acest fragment din Cicero, ca exemplu de supremă libertate cu care insultă religia pe care o urma; în alte locuri el nu face nici o favoare găinilor sacre, zborurilor păsărilor și miracolelor care umpleau analele pontifilor.

De ce nu i-au făcut proces de impietate? De ce nu l-a privit cu oroare mulțimea? Pentru ce nu s-au ridicat împotriva lui toate

Scanned with OKEN Scanner

colegiile de preoți? Se poate crede că la păgâni religia era numai o practică, iar restul numai speculație. Faceți cum fac ceilalți și credeți ce vă place. Acest principiu este extravagant, dar mulțimea care nu observa nerușinarea, era mulțumită că oamenii de spirit cred ușor, pentru că nu-i jenează niciodată. Vedem astfel că toate religiile păgâne cer ceremonii și nu sentimente: zeii sunt iritați, fulgerele sunt gata să cadă, cum le potolim? Trebuie să îndreptăm crimele comise? Trebuie să așteptăm pedepsele dreptății naturale, ce-i fac egali pe toți oamenii? Nu. Pur și simplu, iei o vacă de o anumită culoare, născută la o anumită dată, o tai cu un anumit cuțit și asta va dezarma zeii, ba încă vă este permis să vă bateți joc de sacrificiu. Nu va fi mai rău.

Aparent, în oracole credea cine voia. Obișnuința are o forță asupra oamenilor și nu cere să fie sprijinită de rațiune.

Capitolul VIII

Despre filosofii care adesea nu iau în seamă oracolele

Istoriile sunt pline de oracole în care se modifică cei ce le primesc sau în care sunt urâți alții. Herodot, Cartea I, Pactias, lidian și supus al perșilor, s-a refugiat în orașul grec Cumae și perșii au cerut să le fie dat înapoi. Cei din Cumae au consultat oracolul din Branchides pentru a ști ce trebuie să facă. Oracolul a răspuns că trebuie să-l dea pe Pactias. Aristodicus, unul dintre conducătorii din Cumae, care nu era de acord, a obținut, prin puterea sa, să se mai meargă odată la oracol. Li s-a dat același răspuns. Aristodicus, nemulțumit, se plimba în jurul templului și alunga păsările ce-și făceau cuiburile. O voce ieșită din sanctuar i-a strigat:

.. *Muritorule demn de dispreț, cine-ți permite să alungi de aici, pe cei care sunt protecția mea?*

Ei, mare zeu, i-a răspuns repede Aristodicus, *n-ai ordonat să-l alungăm pe Pactias, care este sub protecția noastră?*

Da, v-am poruncit, a reluat zeul, pentru ca voi, care sunteți necredincioși, să pieriți mai repede și să nu mai deranjați oracolul cu afacerile voastre".

Este interesant că zeul a ajuns la capătul răbdării și a recurs la

Scanned with OKEN Scanner

injurii, că Aristodicus nu credea în ceea ce spune oracolul şi a încercat să-l atragă prin comparaţia cu păsările şi după aceea a crezut în zeu mai puţin ca oricând. Cei din Cumae nu au fost convinşi şi se poate observa, în treacăt, că întrucât Aristodicus a întins zeului o capcană, trebuie să fi fost prevenit că nu va fi lăsat să fugărească păsările şi, prin urmare, preoţii erau foarte legaţi de templul lor.

Cei din Egina (Herodot, Cartea V) pustiau coastele Aticii şi atenienii au pregătit o expediţie împotriva Eginei, când de la Delphi, un oracol i-a ameninţat cu o ruină totală, dacă pornesc o luptă împotriva Eginei mai repede de treizeci de ani. Dar în timpul celor treizeci de ani, atenienii trebuiau să-i înalţe un templu la Eac. Dorind să se răzbune, atenienii au rupt în două oracolul. Nu au acordat dreptul la apărare decât celor ce au putut privi templul din Eac construit imediat. De ceilalţi treizeci de ani au râs, au atacat Egina şi au câştigat. Nu mai este vorba despre un individ ce îndrăzneşte să calce legea, e vorba de un popor şi încă unul foarte religios. Nu e uşor să spui cum priveau păgânii religia. Am observat că filosofii se implicau în ceremonii dar nu este totul adevărat. Socrate a refuzat să ofere ofrande zeilor şi să joace rolul unui personaj în serbările publice. I s-a făcut proces pentru aceste sentimente, imputate în materie de religie, mai mult ghicite în el, niciodată explicate deschis. Poporul cunoştea ce se trata în şcolile filosofilor şi afla că se susţin păreri contrarii cultului stabilit şi chiar existenţei zeilor. De asemenea ştia ce se joacă în teatre, spectacolele erau făcute pentru el şi, în comediile lui, Aristofan îşi bate joc de zei şi spune că a văzut zei ai bogaţilor ce altădată erau orbi, şi întreabă de ce Pluton nu este egal pentru toţi, căci cei ce mor de foame sunt cei care-i fac binele. El cere o slujbă, oricare, într-o casă, pentru a avea ce să mănânce.

Păsările este şi mai lipsită de respect. Subiectul se învârte în jurul unui oraş al păsărilor ce trebuie să dea din aripi, întrerupând legătura cu zeii, ele fiind stăpâne peste tot şi aducându-i la mizerie pe zei. Vă las să judecaţi dacă asta se poate numi credinţă. Poate că acelaşi Aristofan a excitat poporul împotriva pretinsei necredinţe a lui Socrate. E ceva neştiut ce se ascunde în toate faptele omenirii.

Întotdeauna e foarte posibil ca oamenii să asculte glume legate de

Scanned with OKEN Scanner

religie. Unii practică ceremoniile numai pentru a scăpa de neliniști, fără prea multă credință. La fel se proceda și cu oracolele. Cel mai adesea erau consultate pentru că nu aveau altceva de întrebat și, chiar dacă ascultau sfaturile, nu se jenau prea mult să le nege. Și nu era ceva neobișnuit, chiar în popor, să nu asculți oracolul trimis de divinitate.

După acestea, este inutil să mai amintim istoriile marilor căpitani, care au trecut peste spusele oracolelor sau haruspiciilor. Aceasta se întâmpla chiar în primele secole ale puterii romane, când lumea era scrupulos supusă religiei și după cum spune Titus Livius, nu erau cunoscuți filosofii ce urau pe zei. Papirius a făcut războiul cu samniții și, în conjunctura de atunci, armata romană dorea cu mare aprindere un război. Întâi trebuiau consultate păsările sacre, dar nevoia de a se bate era atât de generală, încât chiar dacă păsările nu au mâncat nimic atunci când au fost scoase din cuști, cei ce observau haruspiciile nu i-au raportat consulului adevărul, spunându-i că păsările au mâncat bine. În timpul acesta a avut loc o altercație între paznicii păsărilor și cei care au făcut interpretarea auspiciilor. Zgomotul a ajuns până la Papirius căruia i se spusese că auspiciile sunt favorabile. Imediat a ordonat ca nefericiții să stea în primele rânduri și, înainte de a se da semnalul bătăliei, să plece fără să știe din ce parte vor sosi păsările ce au dat falsele haruspicii. La această veste, consulul a strigat: *„Zeii sunt prezenți aici, criminalul este pedepsit, toată vina e împotriva celui ce o merită, nu ne mai rămâne decât speranța"*. El a dat semnalul și a adus victoria asupra samniților.

Există multe semne că zeii au mai puțină dreptate decât Papirius în ceea ce privește moartea păzitorilor de păsări, și că generalul a dorit să-și asigure soldații că falsele haruspicii pot fi înlăturate. Romanii știau aceste răsturnări de situație și le foloseau în chipul cel mai firesc. Trebuie deci să recunoaștem că greșim când credem în oracolele miraculoase, în care nu credeau nici păgânii. Dacă nu suntem plictisiți și sceptici ca filosofii și generalii de armată, să fim măcar atâta cât erau cei din vulg. Dar toți păgânii disprețuiau oracolele? Nu, fără îndoială. Câteva întâmplări sunt suficiente pentru a le discredita în totalitate? Nu avem decât să punem față în față

Scanned with OKEN Scanner

autoritatea celor ce credeau cu cea a celor ce nu credeau. Forțele nu sunt egale: mărturisirile celor ce credeau nu au forța celor ce doreau să distrugă. Cei ce cred pot să nu știe rațiunea din care nu se crede, dar cei ce nu cred nu se poate să nu știe rațiunile credinței.

Mărturisirile celor ce credeau sunt mai puternice prin ele însele decât ale celor ce nu credeau , după ce lucrul s-a stabilit.

Nu vreau să spun că, într-un caz sau altul, autoritatea credinței sau a necredinței ar fi hotărâtoare. Vreau să spun numai că, dacă nu avem alte rațiuni despre modul în care se formează cele două tabere, autoritatea unora și altora este la fel de puternică. Aceasta vine din realitatea că pentru a primi o idee comună sau una neobișnuită, trebuie să-ți folosești rațiunea, dar nu este deloc nevoie să alungi o părere demonstrată pentru a adopta una neobișnuită. Ai nevoie de forță pentru a rezista torentului, dar nu trebuie să-l urmezi. Nu are importanță, în ce privește oracolele, dacă printre cei ce cred în divin și supranatural se află filosofi mari ca stoicii. Când filosofii se încăpățânează în prejudecăți, sunt mai incurabili decât mulțimea, căci au preluat nu numai prejudecăți, dar și false rațiuni. Cu tot fastul sectei lor, stoicii aveau în particular opinii care provoacă mila. Cum să nu creadă în oracole? Ei cred în vise! Marele Chrysipus nu putea renunța la părerile sale nici măcar cât o femeiușcă.

Capitolul IX

Despre vechii creștini înșiși ce nu prea credeau că oracolele au fost trimise de demoni

Uneori pare că savanții creștini din primele secole spuneau cu toții că oracolele erau trimise de demoni și reproșau păgânilor că se lăsau păcăliți de preoți. Trebuie să fi fost ceva adevăr în toate acestea, căci s-a publicat în apărarea sistemului demonic, pe care-l credeau favorabil credinței lor.

Iată ce spune Clement Alexandrinul, în cartea a treia, Tesături: „Laudă, dacă vrei, oracolele pline de nebunie și obrăznicie, acelea de la Claros, ale lui Apollo Pythianul, al Didymei, al lui Amphilochus.

Scanned with OKEN Scanner

poți să adaugi augurii și interpreții viselor și ofrandelor. Fă să apară, dinaintea lui Apollo Pythianul pe acei oameni care ghiceau în făină sau orez, și pe cei ce erau stimați pentru că citeau în mărunțaie.

Toate secretele templelor egiptene și necromancia etruscilor să rămână numai niște înșelătorii, față de jocurile de zaruri. Caprele dresate ca să ghicească și corbii învățați să trimită oracole nu sunt decât asociații acestor șarlatani ce-i mint pe toți naivii".

Eusebiu, în cartea a IV-a a *Pregătirii evanghelice*, propune toate motivele conform cărora oracolele nu puteau fi decât impostură. Mărturisesc că, deși Eusebiu a știut tot ceea ce ne poate împiedica să credem că oracolele sunt supranaturale, el atribuie demonilor autorități raționale, și observați și dumneavoastră că, demonstrând impostura preoților, asigură, fără a distruge sau slăbi primele dovezi, că ele erau trimise prin demoni. Trebuia să aducă spre exemplificări oracole mai puțin suspecte, dar n-a făcut-o deloc. Nu pot să cred că toate oracolele erau înșelăciuni, căci a introdus demonii. Iată un tip de raționament foarte greșit. Ar fi fost altceva dacă Eusebiu, la vremea sa, n-ar fi spus că oracolele sunt opera demonilor, ci, susținând contrariul, ar fi insinuat adevărul cu mai mult efect acum. Putem să credem una sau alta , după cum stimăm mai mult pe Eusebiu. Eu cred că a plasat demonii doar pentru a se achita de respectul ce i se cerea de către opinia comună.

Un pasaj din Origene, din cartea a VII-a, *Împotriva lui Celsius*, ne arată că acesta atribuia oracolele demonilor, doar pentru a se integra vremii sale și mai ales disputei între creștini și păgâni:

„ Pot să preiau autoritatea lui Aristotel și a peripateticienilor, ca să arăt că Pythia este suspectă, pot scoate din scrierile lui Epicur și a celor din jur o mulțime de lucruri ce discreditează oracolele și văd că înșiși grecii le disprețuiau. Dar ele nu erau ficțiune sau impostură; să vedem dacă, privind de aproape lucrurile, nu era amestecat vreun zeu și dacă nu este mai de crezut ca oracolele să fie conduse de demoni răi și de genii dușmane oamenilor".

Pare normal ca Origene să creadă sau nu în oracole, dar păgânii ce vedeau o legătură divină, nu ar fi acceptat să vadă aici un artificiu

Scanned with OKEN Scanner

al preoților. Trebuie să acordăm păgânilor credința că adevărata divinitate ar fi plecat și erau obligați să pună demonii în loc. E adevărat că e mai ușor să excludem demonii, cu toate că li se dădea o mare atenție în religia păgână, dar nu toată lumea poate înțelege această materie și se crede că, prin intervenția demonilor, se poate face inutilă toată viața religioasă a păgânilor și se poate demonstra că era un cult fals.

Iată aparent cauza pentru care, în primele secole ale Bisericii, s-a acceptat la o scară atât de mare, sistemul oracolelor. Noi intrăm în întunericul unei antichități îndepărtate, pentru a înțelege de ce primii creștini au preluat această idee nu din cauză că ar fi fost adevărată, ci numai pentru că le servea împotriva păgânilor, și dacă renasc în vremea noastră, trebuie eliberate de rațiuni străine.

Până aici n-am făcut decât să renunțăm la prejudecățile contrare opiniei noastre, pe care le-am scos fie din principiile religiei creștine, fie din filosofie sau din sistemul general al păgânilor și al creștinilor înșiși. Am răspuns nu numai prin defensivă, dar și prin atac. Trebuie să atacăm cu forță ca să se vadă particularitățile remarcate în oracole și care nu sunt atributele geniilor.

Capitolul X

Oracole corupte

Oracolele erau corupte cu ușurință și se vedea clar că erau afacerile oamenilor. *Pythia philippică*, spunea Demostene despre Pythia de la Delphi, căci premonițiile acesteia erau întotdeauna potrivite intereselor lui Philippus.

Când Cleomene, regele Spartei a vrut să-i ia regatul lui Demaratu sub pretextul că acela nu era fiul lui Ariston predecesorul și că Ariston însuși i s-ar fi plâns că s-a născut la prea puțin timp după căsătorie, au apelat la oracol, chestiunea era atât de dificilă și nu putea fi stabilită decât de zei. Cleomene a vorbit cu superioara preoteselor: ea a susținut că Demaratu nu este fiul lui Ariston. Înșelătoria a fost descoperită imediat și preoteasa a fost scoasă din rang. Trebuia răzbunată și restabilită onoarea oracolului.

Scanned with OKEN Scanner

În timp ce Hippias era tiran în Athena, câțiva cetățeni care îl urau, au obținut, dând bani Pythiei, să spună lacedemonienilor care o consultau în legătură cu toate cele, că trebuie să elibereze Athena de tiranie. Lacedemonienii care primeau același răspuns la orice întrebare, au crezut că zeul nu-i iartă că disprețuiesc porunca repetată și au pornit război împotriva lui Hippias.

Dacă demonii trimit oracolele, nu sunt lipsiți de amabilitate pentru prinții deveniți respectabili și se poate remarca faptul că în Infern există menajamente în privința lui Alexandru sau a lui Augustus. Câțiva istorici spun clar că Alexandru a vrut să fie fiul lui Jupiter Amon și pentru interesul vanității și pentru onoarea mamei sale, care era bănuită de a fi avut amanți mai puțin considerabili decât Jupiter. A fost ajutat, căci înainte de a ajunge la oracol i s-a spus zeului dorința lui și zeul i-a împlinit-o cu plăcere. Alți autori susțin că preoții au imaginat ei înșiși un mijloc de a-l flata pe Alexandru. Plutarch fondează divinitatea lui Alexandru pe o greșeală a preotului lui Amon care, salutând pe rege, și dorind să zică în greacă *„O, fiul meu"*, a pronunțat *s* în loc de *n*, pentru că era libian, și nu prea știa să pronunțe greaca și odată cuvintele schimbate, ele însemnau *„ O , fiu al lui Jupiter!"*. Întreaga suită a schimbat greșeala în favoarea lui Alexandru și, fără îndoială, preotul a făcut să se spună că limba i-a fost îndrumată de forța divină, pentru a scuza greșeala de limbă. Acesta este cel mai bun mod de a povesti istoria. Lucrurile mari au cauze neînsemnate.

Augustus a fost atât de îndrăgostit de Livia, încât a luat-o însărcinată de la soțul său, căci nu mai putea să aștepte ca să nască pentru a se căsători.

Cum întâmplarea era neobișnuită a fost întrebat oracolul. Acesta, pentru că dorea să-și facă adepți, nu numai că a aprobat, dar a asigurat că nici o căsătorie nu este mai fericită ca atunci când viitoarea soție este însărcinată. Iată o apreciere cel puțin ciudată!

În Sparta nu erau decât două familii din care puteau fi aleși regi. Lisander, unul dintre cei mai mari oameni ai Spartei, s-a hotărât să înlăture această distincție, favorabilă celor două familii și umilitoare pentru celelalte și vru să dea drept tuturor celor ce voiau regalitatea,

Scanned with OKEN Scanner

socotindu-se demni de aceasta. A făcut un plan atât de complicat şi care cuprindea atâtea lucruri, încât mă mir că un om de spirit putea spera că va învinge. Plutarch spunea că era asemeni unei demonstraţii matematice care nu se sfârşeşte decât după un nesfârşit calcul. În fond era vorba de o femeie ce susţine că este însărcinată cu Apollo. Lisander a pus ochii pe acest copil de care urma să se servească după naşterea lui. Având gânduri mari a lansat zvonul că preoţii din Delphi ascund vechi oracole, pe care nu le pot face cunoscute şi interpretate, căci Apollo a hotărât că vor fi citite de cineva din sîngele său, care va veni la Delphi să i se recunoască naşterea. Acest fiu al lui Apollo trebuia să fie micul copil din Pont şi printre oracolele misterioase trebuie să existe unul care să-i anunţe pe spartani că trebuie dată coroana după merit, nu după familie. Nu mai trebuie decât să se compună oracolul, să-l câştige pe fiul lui Apollo, care se chema Silenus, să-l aducă la Delphi şi să corupă preoţii. Totul era făcut dar, surprinzător, unul dintre slujitorii lui Lisander, speriat, cam târziu, că se afla într-o afacere încurcată, a ruinat totul trădând. Nu se poate vedea un exemplu mai remarcabil despre corupţia oracolelor, dar nu vreau să vă ascund, ceea ce ascunde autorul meu, că Lisander a încercat să corupă, fără succes, şi alte oracole: cel de la Dodona, cel al lui Jupiter Amon, care a trimis soli la Sparta pentru a-l acuza pe Lisander. Marea preoteasă de la Delphi a refuzat să-şi vândă vocea şi acest lucru mă face să cred că la Delphi existau două colegii de preoţi ce nu aveau nimic comun, unul de preoţi şi unul de preotese, căci Lisander, neputând-o corupe pe marea preoteasă, i-a corupt pe preoţi. Preotesele erau singurele ce trimiteau oracolele prin voce, dar se pare că preoţii aveau un birou de profeţii scrise, ei fiind stăpâni, mesageri şi interpreţi.

Nu mă îndoiesc că oamenii aceştia nu făceau lucruri încurcate, pentru onoarea meseriei lor, chiar dacă li se cereau fapte destinate insuccesului, cum era ideea lui Lisander. Poate chiar partidul lui Agesilas, opus lui Lisander, a bănuit acest proiect şi s-a ocupat de oracol. Preoţii lui Amon ar fi venit din fundul Libiei la Sparta să facă un proces lui Lisander, dacă nu ar fi fost înţeleşi cu duşmanii săi şi împinşi de aceştia?

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XI

Oracole nou înființate

Aceste oracole înființate mai de curând fac deopotrivă rău demonilor şi oracolelor mincinoase.

După moartea lui Ephestion, Alexandru a dorit, pentru a se consola, ca Ephestion să fie zeu. Toți au consimțit cu ușurință: iată temple construite în cinstea lui Ephestion în mai multe orașe, serbări, sacrificii, vindecări miraculoase şi oracole pe care el le trimite. Lucian ne spune că Alexandru, mirat că divinizarea lui Ephestion a reuşit atât de bine, a crezut-o el însuşi adevărată şi a socotit nu numai că Ephestion e zeu, dar că el însuşi poate face zei.

Hadrian a avut aceeaşi nebunie pentru frumosul Antinous. A construit în cinstea lui oraşul Antinopolis, i-a închinat temple şi profeți, după cum spune sfântul Ieronim. Or nu existau profeți decât în templele cu oracole. Avem o inscripție în greacă ce spune:

Către ANTINOUS
Însoțitorul zeilor din Egipt
M. Ulpius Apollonius, profetul său

După toate acestea, nu mai suntem surprinşi că Augustus a trimis şi el oracole şi sigur că el laudă pe Antinous şi Ephestion care, după toate aparențele, nu-şi datorau divinizarea decât frumuseții lor. Fără îndoială, aceste noi oracole ne fac să reflectăm la cei care sunt cei mai capabili să le facă. N-ar trebui să credem că erau de aceeaşi natură şi că cei vechi puneau la originea lui Antirus, Trophonius, Orpheu şi Apollo exact ceea ce se află la originea lui Antinous, Ephestion şi Augustus?

Nu putem să spunem, ca să zicem drept, dacă aceste noi oracole au avut acelaşi credit ca cel vechi. Aceşti noi zei trimiteau răspunsuri că făceau curte prinților, dar nu erau consultați în chip serios; când era ceva important se mergea la Delphi, vechile trepiede erau în posesia viitorului dintr-o vreme imemorabilă şi cuvântul vechilor zei, mai experimentați, avea mai multă greutate decât al celor noi.

Împărații romani, care erau interesați să se creadă în caracterul

Scanned with OKEN Scanner

zeiesc al predecesorilor, căci îi aştepta şi pe ei o astfel de divinizare, au încercat să facă celebre oracolele împăraţilor zeificaţi, cum a fost Augustus, dar poporul obişnuit cu cei vechi nu aveau aceeaşi încredere în noii zei.

Bănuiesc chiar, cu toată aplecarea lor spre superstiţii ridicole, că îşi băteau joc de aceste noi oracole şi, în general, de toate noile zeificări. Este un mijloc să prindă un vultur, care să se lase ars de un împărat roman, pentru ca sufletul acestuia să-i ia locul în cer? De ce s-a înşelat mulţimea la început cu privire la oracole? Iată raţiunea: în ceea ce priveşte zeii, păgânismul nu are decât două feluri - fie zei de natură esenţial divină, fie oameni ce au devenit divini. Primii au fost anunţaţi misterios de către înţelepţi sau legislatori şi poporul nu i-a văzut sau nu i-a acuzat, cei din urmă, oricum ar fi fost ca oameni în ochii mulţimii, au fost numiţi zei printr-o dorinţă naturală a mulţimii impresionate de binefacerile lor. S-a format o idee înaltă despre primii, pentru că nu erau văzuţi, despre ceilalţi pentru că erau iubiţi. Dar nu se poate spune acelaşi lucru despre împăraţii romani, făcuţi zei de către slujitori, nu se făceau iubiţi de către popor şi de altfel erau oameni publici.

Prima stabilire a oracolelor nu era greu de explicat. Daţi-mi o mână de oameni pe care pot să-i conving că nu Soarele aduce lumina şi pot să cred că toată naţiunea va crede asta. Oricât de ridicolă pare o idee, e destul să găseşti mijlocul de a o menţine câtva timp. Iată ce au descoperit cei vechi şi este suficient demonstrat. Se află pe Parnas o gaură din care ieşea un miros ce făcea să danseze caprele şi care te ameţea. Poate că cineva a început să vorbească, fără să se reţină ce spune, şi spunea adevărul. Aceşti vapori poate că au ştiinţa viitorului şi oamenii au început să se apropie de gaură cu respect, apoi a apărut ceremonia şi astfel s-a născut oracolul de la Delphi. Pentru că îşi avea originea în vaporii aceia, trebuia ca Pythia să intre în transă pentru a profetiza. În alte locuri transa nu era necesară. Dacă s-a stabilit unul aşa, vă puteţi imagina că s-au mai stabilit o mie. Dacă aici vorbesc bine zeii, de ce n-ar vorbi şi în altă parte? Mulţimea, avidă să vadă spectacole de acest fel, voia oracole în tot locul şi apoi, cei vechi ştiau că oracolul face bine tuturor. Cele noi nu au reuşit atât de bine, căci

Scanned with OKEN Scanner

erau statornicite de prinţi, poporul crezând mai bine în ceea ce făceau aceştia.

Adăugaţi la toate acestea că în timpul primelor Instituţii ale zeilor şi ale oracolelor, ignoranţa a fost mai mare decât a devenit ulterior. Filosofia nu se născuse încă şi superstiţiile cele mai extravagante nu erau contrazise de nimeni. Întotdeauna ceea ce s-a numit popor a fost uşor de înşelat, cu toate că, odată cu evoluţia secolelor, poporul şi-a schimbat atitudinea şi nimeni nu mai este dispus să accepte erori. Nu este o minune că poporul face azi mai puţin caz de oracole decât cei vechi; ceea ce nu împiedică pe cei veşhi să se asemene perfect cu cei noi. Chiar dacă un demon se aşeza în statuia lui Ephestion pentru a transmite oracole, fie lui Alexandru i-a plăcut să-i ridice lui Ephestion o statuie precum unui zeu, fie statuia transmitea oracole fără ajutorul demonilor; s-ar putea ca oracolul lui Apollo-Pithianul să transmită oracolele astfel. Dar mi se pare straniu şi foarte ciudat ca fantezia lui Alexandru să poată oferi un demon posesiei unei statui, ceea ce se transformă într-o sursă eternă de greşeli pentru toţi oamenii.

CAPITOLUL XII

Locuri în care se aflau oracole

Am prezentat în detaliu artificiile practicate de preoţi, acestea se referă la lucruri vechi, plăcute şi ciudate.

Ţările muntoase, deci pline de intrânduri şi caverne, sunt cele mai bogate în oracole. Aşa era Beoţia care, altădată, spune Plutarch, avea o mulţime. Remarcaţi că beoţienii aveau reputaţia că erau cei mai proşti oameni din lume. Era un loc bun pentru oracole, proşti şi caverne.

Nu cred că primele locuri alese pentru oracole erau de o impostură premeditată, dar poporul a crezut în superstiţii şi oamenii mai rafinaţi au profitat de aceasta. Prostia mulţimii e astfel făcută, încât nu poate fi prevăzută şi cei care mint nu se gândesc prea mult şi te invită ei înşişi să-i înşeli. Nu s-au aşezat oracole în Beoţia pentru că era o ţară muntoasă. Dar oracolul a luat naştere în aceeaşi manieră, a fost imitată, fie din cauza cavernelor, fie din cauza preoţilor care şi-au dat seama de avantaje.

Scanned with OKEN Scanner

Răspândindu-se aproape peste tot această folosință, pretextul vaporilor divini făceau necesară caverna şi se pare că aceste caverne inspiră în ele însele o frică, ce nu este inutilă superstiției. În lucrurile ce trebuie să lovească imaginația oamenilor nu trebuie neglijat nimic. Poate chiar situarea oraşului Delphi a ajutat să fie privit ca un oraş sfânt. El se afla la jumătatea drumului spre muntele Parnas, construit de un timp pe un teren plan, înconjurat de prăpăstii, care-l fortificau fără ajutorul arhitecturii. Partea muntelui de deasupra semăna cu un teatru, iar strigătele şi sunetele trompetelor se multiplicau în stânci. Credeți-mă că şi ecoul conta!

Comoditatea preoților şi măreția oracolelor se vede din faptul că nu sunt multe temple profetice pe un teren plat şi, dacă există vreunul, acest defect este remediat cu ajutorul unor caverne artificiale, spații în care locuiau divinitățile şi în care nu intrau preoții.

Pythia se aşeza pe trepied în sanctuarul ei, loc întunecat şi separat printr-o mică încăpere în care stăteau cei ce veneau să consulte oracolul. Intrarea în sanctuar era acoperită de foi de laur şi cei ce se apropiau nu vedeau nimic.

De unde credeți că vine diversitatea felului în care se vorbeşte despre oracole? Pentru că nu vedeau deloc ce se petrece în fundul templului.

De exemplu, nu se ştie cum arăta oracolul de la Dodona, cu toate că era cel mai cunoscut grecilor. Aristotel, după Suidas, zice că la Dodona există două coloane: pe una se află un bazin de aramă, pe alta, o statuie a unui copil ce ține în mână un bici şi corzile fiind de aramă fac zgomot lovindu-se din cauza vântului din bazin.

Demon, după acelaşi Suidas, spune că oracolul lui Jupiter din Dodona e acoperit de bazine care, imediat ce se ating îşi comunică circular mişcarea şi fac un zgomot ce durează mult.

Alții spun că este un stejar ce sună, lovindu-şi crengile şi frunzele când este întrebat şi-şi declamă voința, prin preoții numiți dodoniți.

Singurul lucru care rămâne constant e sunetul pentru că se auzea de afară, dar nu se ştie prin ce mijloace sau în ce raport era cu preoții ce-l interpretau. Se găsesc în istorie câteva persoane ce au avut prilejul de a intra în sanctuar, dar nici unul nu este mai vestit decât

Scanned with OKEN Scanner

Alexandru şi Vespasian. Strabon ne spune, după Calistene, că Alexandru a intrat singur cu preotul în sanctuarul lui Amon şi că toţi ceilalţi n-au auzit glasul oracolului decât de afară.

Tacitus spune că Vespasian, aflându-se la Alexandria şi dorind puterea imperială, a vrut să consulte oracolul lui Serapis, dar mai întâi i-a alungat pe toţi din jurul lui. Poate că nici nu a intrat în templu. Exemplele unui asemenea privilegiu sunt foarte rare şi autorul meu mărturiseşte că nu cunoaşte altele decât acestea două; putem să-l ajutăm pe Tacitus, vorbind despre Titus căruia preotul de la Venus din Papos nu a vrut să-i descopere secretul privitor la intenţiile ce-l priveau şi la care meditau. Dar acest exemplu probează mai mult decât cel al lui Vespasian. Era nevoie, fără îndoială, de un credit să-i obligi la confidenţe asupra misterelor şi nu o făceau decât printre prinţii interesaţi să le păstreze secretul şi care doar în cazuri particulare aveau interesul să laude oracolele.

În aceste sanctuare întunecoase erau ascunse toate maşinile preoţilor ce intrau prin drumuri subterane. Rafinus descrie templul lui Serapis plin de drumuri ascunse şi, pentru a aduce o mărturisire mai puternică decât a sa, *Sfintele Scripturi* ne arată cum Daniel a dezvăluit minciuna preoţilor lui Belus ce intrau în secret în templul lor, pentru a lua cărnurile ce le erau oferite zeilor. Mi se pare că această singură istorie poate decide toată chestiunea în favoarea noastră, căci dacă preoţii mâncau în locul zeilor, puteau să şi vorbească în locul lor.

Acoperişuri ascunse ale sanctuarului măreau vocea şi creau ecouri, făcând zgomote ce generau teama. În toate poemele se spune că Pythia avea voce inumană, poate că trompetele măreau zgomotul, poate că Morland cavalerul n-a făcut decât să se redescopere secretul pe care preoţii păgâni îl ştiau de mult. Cel puţin, părintele Kirker ne asigură că Alexandru avea o astfel de trompetă cu care se făcea auzit de toată armata în acelaşi timp.

Să nu uitaţi un fleac pe care-l foloseau preoţii cărora le plăcea să păcălească: din sanctuarul din fundul templului ieşea câteodată un parfum - sosirea zeului ce înmiresma totul. Gândiţi-vă: dacă oamenii aveau această minuţiozitate aproape inutilă puteau să neglijeze esenţialul?

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL XIII

Distincția zilelor și alte mistere ale oracolelor

Preoții nu uitau nici un fel de precauții. În favoarea lor erau stabilite zile în care nu era permis să consulți oracolul. Asta năștea misterul și sub acest pretext puteai fi respins dacă nu voiau să-ți răspundă sau în acest timp își luau măsuri și făceau pregătiri ascunse. Cu ocazia acestor zile nefaste, Alexandru a primit unul dintre cele mai fericite oracole. A mers la Delphi să consulte oracolul și preoteasa care pretindea că nu este permis să fie întrebată nu a vrut să intre în templu. Alexandru, care era impetuos, a luat-o de braț și ea a strigat:

—Ah, fiule, nu ți se poate opune nimeni!

—Nu vreau altceva, acest oracol îmi ajunge.

Preoții mai aveau un secret pentru a câștiga timp, atunci când aveau nevoie. Înainte de a consulta oracolul trebuia să faci sacrificii și dacă măruntaiele nu erau bune, zeul nu-ți răspundea. Cine judeca măruntaiele victimei?

Preoții. Cel mai adesea ei erau singurii și continuau așa până dădeau peste un animal cu inima și ficatul perfecte.

Ceea ce numim ceremonii și mistere ale unui zeu sunt fără îndoială artificii create de preoți, care aveau nevoie de ele pentru a-și ascunde înșelătoria. Ei stabileau mistere ce angajau într-un secret inviolabil pe inițiați.

E adevărat că există mistere în temple fără obstacole, dar sigur că erau și în cele cu oracole, iar Plutarch, atât de des citat în acest dialog, spune că nu exista nimeni la Delphi sau în țară, să nu fie inițiat în mistere. Astfel, toți depindeau de preoți și dacă vreunul deschidea gura era numit ateu și nu se putea nicicând elibera de procese.

Chiar fără mistere, locuitorii din Delphi ar fi păstrat secretul preoților, căci Delphi era un oraș ce nu avea alte mijloace de subzistență decât cele legate de templu și trăia din oracole.

Cei inițiați în mistere dădeau asigurări asupra discreției, fiind obligați să facă preoților confesiuni ascunse din viața lor și apoi aceștia

Scanned with OKEN Scanner

sărmani inițiați rugau preotul să le păstreze secretul. Un lacedemonian, inițiat în misterele de la Samothrace, a spus preotului:

—*Dacă am făcut crime, zeul le știe.*

Un altul a răspuns aproape la fel:

—*Vei spune zeului aceste crime?*

—*Zeului*, a spus preotul.

—*Bine, liniștește-te*, a spus lacedemonianul.

Cred că s-ar putea descoperi că preoții n-au mai primit niciodată pe cei doi lacedemonieni și i-a declarat epicurieni incapabili să fie inițiați în mistere, căci își băteau joc; și nici nu au mai primit oracole. În mod normal, epicurienii erau excluși de la mistere pentru siguranța lucrurilor sacre și Lucian ne descrie în *Viața lui Alexandru* despre cel care s-a jucat atâta vreme cu credința grecilor, ajutându-se de șerpii săi. El a adăugat pe creștini epicurienilor și înainte de a începe ceremoniile el striga: *Să fie alungați de aici creștinii*! la care mulțimea răspundea ca un cor:*Să fie alungați epicurienii*. Era plictisit de oamenii aceștia ce făceau inutile ceremoniile și pline de impietate. Apollon din Daphne, cartier în Antiohia, se afla în aceeași încurcătură când, în timpul lui Iulian Apostatul, la întrebarea ce voia să afle care este cauza tăcerii sale, a răspuns că erau executați câțiva oameni prin apropiere. Acești morți erau martiri creștini și între ei se afla sfântul Babilas. În mod obișnuit se crede că aceste prea fericite corpuri au împiedicat diavolii să vorbească.

Pentru a reveni la artificiile de care sunt pline oracolele doresc să spun de ce demonii nu pot prezice viitorul decât în caverne și locuri obscure și nu pot vorbi printr-o statuie sau printr-o preoteasă aflată într-o piață, în văzul lumii. Se poate spune că oracolele ce se trimit prin bilete și cele trimise prin vis au nevoie de demoni, dar nici unele nici altele nu sunt miraculoase.

CAPITOLUL XIV

Oracole trimise prin bilete ascunse

Preoții nu erau atât de scrupuloși încât să nu citească mesajele ce le erau aduse. Erau lăsate în clădire, iar după ce se adunau, templul

Scanned with OKEN Scanner

era închis sau puneau biletele între mâinile preoților și dormeau, primind în vis răspunsul care trebuie. Și într-un caz și în altul preoții aveau plăcerea și libertatea să le deschidă.

Noi avem exemplul lui Lucian. Chiar în scrierile lui se poate afla cum se puteau deschide, fără să se vadă și cum erau deschise aceste bilete. Sigur că unul dintre aceste secrete a fost folosit pentru a deschide biletul guvernatorului din Cilicia, de care vorbește Plutarch, pe care l-a trimis oracolul lui Mopsus, ce se afla la Mala, oraș al acestei provincii. Guvernatorul nu știa ce să creadă despre zei și era obsedat de epicurienii ce i-au aruncat în suflet îndoiala. A hotărât, așa cum foarte frumos spune Plutarch, să trimită un spion la zei. A trimis un sol cu un bilet ascuns la Mopsus. Acest slujitor a dormit în templu și a visat un om foarte bine făcut, care i-a spus: *negru.* Solul s-a întors și i-a spus cuvântul. Acesta a părut ridicol tuturor epicurienilor din jurul său, dar au fost mirați când, deschizând biletul, le-a arătat cuvintele: *Să-ți jertfesc un bou alb sau negru*? După acest miracol, toată viața i-a fost devotat lui Mopsus. Noi lămurim îndată visul. Era suficient ca biletul să fie desfăcut și închis cu adresă. A trebuit să fie dus la templu, dar n-ar fi fost necesar să iasă din mâna guvernatorului, dacă se aștepta răspuns de la un demon.

Dacă preoții îndrăzneau să desfacă biletele, ei puteau afla ce îi aduce pe oameni la oracol. De obicei erau oameni puternici, care aveau dorințe și pasiuni necunoscute mulțimii. Preoții făceau schimburi cu ei și cu ocazia sacrificiului sau când zeul vorbea și nu le era greu să afle din gura lor, sau din împrejurări care era scopul călătoriei. Îl determinau să facă sacrificii peste sacrificii până se lămureau. Îl dădeau în grija câtorva slujitori ai templului care, sub pretextul că le arătau antichități, statui și ofrande îi făceau să vorbească despre afacerile lor. Acești anticari, asemeni celor care trăiesc azi în Italia, se găseau în toate templele mai mari. Știau toate oracolele, lăudau faptele zeilor, povesteau istoria fiecărui dar care le-a fost consacrat. Despre aceștia, Lucian zice, în glumă, că nu trăiesc decât din povești, și că, în Grecia, lumea se supără să afle o poveste sau un adevăr care nu costă nimic. Dacă cei ce veneau să consulte oracolul nu vorbeau deloc, la fel făceau servitorii? Într-un oraș cu

Scanned with OKEN Scanner

oracol nu există decât slujitori ai oracolului: unii sunt profeți și preoți, alții poeți, care aranjează în versuri oracolele trimise în proză, alții, simpli interpreți, alții mici sacrificatori, care ucid victimele și le cercetează măruntaiele, alții vânzători de parfumuri sau uleiuri sau de animale pentru sacrificiu, alții, anticari, ceilalți, în sfârșit, nu sunt decât hotelieri, pe care marele aflux al străinilor îi făcea bogați. Toți oamenii aceștia aveau interesele legate de oracol și de zeu și dacă, ajutați de servitori și străini naivi, descopereau ceva de știut să nu vă îndoiți că preoții erau avertizați. Falsul profet Alexandru, care și-a stabilit oracolul în Pont avea corespondenți până la Roma, care-i trimiteau informații despre cele mai secrete afaceri.

Prin aceste mijloace se putea răspunde, fără a avea nevoie să primești bilete și acestea nu erau, fără îndoială, necunoscute preoților lui Apollon din Claros, căruia era destul să-i zici numele celui ce-l consulta. Iată ce spunea Tacitus în a doua carte a *Analelor*. Germanicus s-a dus să consulte pe Apollon din Claros. Nu era o femeie, ci un bărbat ales dintr-o familie, aproape întotdeauna dinn Milet. Era destul să i se spună numărul și numele celor ce veneau să-l consulte. Se retrăgea într-o grotă, lua apă dintr-un izvor și se-ntorcea să răspundă în versuri întrebărilor ce le aveau în minte, fără chiar să le știe.

Putem remarca aici că Oracolul de la Delphi era încredințat unei femei, pentru că nu era vorba despre elemente demonice, dar acela de la Claros avea mai multe probleme de rezolvat și era încredințat unui bărbat. Putem observa că ignoranța profetului, pe care se bazează o bună parte a elementelor miraculoase din oracol nu poate fi niciodată demonstrată, că demonul oracolului, oricât de demon ar fi fost, nu putea să știe numele celor care-l consultau. Dar noi am arătat doar cum se poate răspunde biletelor închise, simplelor gânduri. E adevărat că nu poți răspunde gândurilor tuturor și ceea ce preotul din Claros făcea pentru Germanicus n-ar fi făcut pentru un burghez din Roma.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL XV

Oracolele în vis

Numărul oracolelor ce se trimit prin vise este foarte mare. Aceasta este o cale mai minunată decât altele, dar nu este mai dificil de pus în practică. Cel mai vestit dintre oracolele de acest fel era cel al lui Trophonius, din Beoția. Trophonius nu era decât un simplu erou, dar oracolele sale se trimiteau cu mai multă ceremonie decât oricărui zeu. Pausanias, care l-a consultat și care a trecut prin toate aceste ceremonii, ne-a lăsat o descriere amănunțită, din care vă ofer aici un rezumat exact.

Înainte de a ajunge să pătrunzi în Trophonius, trebuia să petreci un număr de zile într-o mică capelă, numită *Șansa* sau *Geniulbun*. În acest timp, primeai tot soiul de sfaturi: abțineri de la apă caldă, băi dese în fluviul Hircinas, sacrificii lui Trophonius și familiei sale, lui Apollon, lui Jupiter supranumit Rege, lui Saturn, Junonei și unei Ceres-Europa, care a fost doica lui Trophonius, și mâncai numai carne de la animale sacrificate. Aparent nici preoții nu trăiau din altceva. Trebuia să consulți măruntaiele tuturor victimelor pentru a vedea dacă Trophonius te găsește pregătit ca să te cobori în grota lui. Și cu toate că ajungeai în cele mai bune condiții, numai bune de coborât, încă nu era făcut nimic. Cele care decideau erau măruntaiele unui berbec oarecare, care era jertfit ultimul: dacă ele erau favorabile, erai dus să petreci noaptea la fluviul Hircinas. Acolo doi tineri, între 12 și 13 ani, îți frecau corpul cu ulei, apoi te îndrumau la izvoarele fluviului și trebuia să bei apă din două locuri: odată din apa uitării, a lui Lethe, care te făcea să uiți toate lucrurile profane și apoi din apa lui Mnemosine, care te făcea să-ți aminteşti toate lucrurile pe care voiai să le vezi în grota sacră. După toate aceste preparative, ți se arăta statuia lui Trophonius, căruia îi înălțai rugăciuni, erai îmbrăcat într-o togă de in, ți se legau nişte bentițe sacre și, în sfârșit, ajungeai la oracol. Acesta se afla pe un munte, într-o incintă făcută din pietre albe, pe care se ridica un obelisc din aramă. În această incintă se afla o cavernă, ca un cuptor, tăiată de mâna omului. Acolo se deschidea o

Scanned with OKEN Scanner

gaură îngustă, în care se cobora pe niște scări înguste. Odată coborât, găseai o altă cavernă, a cărei intrare era și mai strâmtă. Te culcai pe pământ, țineai în fiecare mână o compoziție din miere, care ținea de ritualul obligatoriu, puneai picioarele în deschizătura micii caverne și, de îndată, te simțeai purtat, cu mare viteză. Acolo ți se arăta viitorul, dar nu în același fel pentru toți: unii vedeau, alții auzeau. Ieșeai din grotă, aplecat, cum ai intrat. Apoi, te puneau în scaunul lui Mnemosine, unde te întrebau ce-ai auzit sau văzut. Apoi te duceau în capela Geniul Bun, asurzit și amețit. Îți veneai puțin câte puțin în simțiri, căci până acum grandoarea misterelor te-a împiedicat. Cred că nu trebuie să aștept până aici ca să izbucnesc în râs.

Pausanias ne spune că a existat un om care a intrat în grotă și nu a mai ieșit. Era un spion al lui Demetrius, trimis de acela să vadă dacă nu cumva se găsește acolo ceva de furat. Au găsit departe de acolo trupul nefericitului, care nu mai fusese azvârlit afară prin spărtura sacră a grotei.

Nu este ușor să ne facem o părere despre toate acestea. Ce plăcere puteau avea preoții în timpul acestor diferite sacrificii, când te verificau dacă ești sau nu bun de trimis prin grotă, căci cu siguranță Trophonius îi alegea pe cei ce puteau intra. Câte spălări rituale, expiații, călătorii nocturne, treceri prin caverne strâmte și întunecoase, câtă superstiție, frică și spaimă! Câte mașinării funcționau în tenebre! Istoria spionului lui Demetrius ne arată că nu era nici un fel de siguranță pentru cei fără bune intenții și, dacă deschiderea sacră era cunoscută de toată lumea, grota era cunoscută numai de preoți. Când te simțeai tras de picioare, erai fără îndoială tras de frânghii, și nu puteai percepe mâinile, pentru că erai încurcat de compozițiile cu miere pe care trebuia să le ții în mâini. Cavernele puteau fi umplute cu parfumuri și mirosuri amețitoare, iar apa din Lethe și Mnemosine putea să fie preparată pentru același efect. Cum nu ți se spunea nimic despre spectacolul și de zgomotele ce te puteau emoționa, când ieșeai de acolo spuneai că ai auzit sau văzut oameni care interpretau cum voiau, schimbau ce voiau, în sfârșit ei erau interpreții. Mai adăugați aici că oracolele ce se trimiteau prin vise se pregăteau prin ajunări, precum la acela al lui Amphiraus (Philostrats, cartea a doua, *Viața lui*

Scanned with OKEN Scanner

Apollonius) în Atica; dacă visele nu pot primi interpretări imediate, trebuie să se doarmă în templu, pe un aşternut proaspăt, care umple spiritul cu idei bune pentru visuri şi cel mai adesea se doarme pe piei de victime ce puteau fi frecate cu droguri ce au un efect asupra creierului. Când preoţii înşişi dormeau pe biletele închise, având ei înşişi vise profetice, e clar că lucrurile sunt mai uşor de explicat. De fapt este exagerată grija preoţilor păgâni pentru a ascunde impostura. Dacă erai atât de credul şi stupid să crezi în visele lor, nu mai era nevoie să iei libertatea altora de a nu crede. După felul în care erau făcute aceste lucruri sunt mai degrabă demni de cinstea noastră, dacă le arătăm înşelătoria. Se afla în Ahaia un oracol al lui Mercur. După multe ceremonii se vorbea zeului la ureche şi i se putea cere orice. Apoi îţi astupai urechile cu mâinile şi, ieşind din templu, primele cuvinte pe care le auzeai erau răspunsul zeului. Încă o dată el se putea face auzit, fără a fi perceput. Acest oracol nu se făcea decât seara.

CAPITOLUL XVI

Ambiguitatea oracolelor

Un mare secret al oracolelor şi un lucru ce marchează oamenii este ambiguitatea răspunsurilor şi arta de a le potrivi evenimentelor ce se pot prevedea.

Când Alexandru a căzut dintr-o dată bolnav, când se afla în Babilon, unul dintre slujitorii săi a petrecut o noapte în templul lui Serapis, pentru a-l întreba pe zeu dacă nu trebuie adus regele pentru a fi vindecat. Zeul a răspuns că regele ar fi mai bine să rămână unde era. Avea dreptate Serapis, căci dacă ar fi fost adus Alexandru spre templu, ar fi putut muri pe drum şi atunci s-ar fi compromis. Dar dacă s-ar fi însănătoşit în Babilon, ce onoare şi glorie pentru oracol! Dacă murea, el era avantajat, căci avea cuceriri pe care nu le mai putea nici spori, nici păstra. Această ultimă interpretare a fost găsită în favoarea lui Serapis, cu toate că Alexandru a murit.

Macrobius zice că atunci când Traian a hotărât să-i atace pe parţi, se spune că acesta a fost sfătuit să consulte oracolul lui Heliopolis, căruia nu trebuie decât să-i trimiţi un bilet închis. Traian

Scanned with OKEN Scanner

nu se încredea în oracole şi a vrut mai întâi să verifice, trimiţând un bilet închis pe care nu scria nimic. I l-au trimis înapoi, şi iată-l pe Traian convins de divinitatea oracolului. A doua oară trimise un bilet închis, prin care întreba dacă se va întoarce la Roma după război. Zeul a poruncit să ia o viţă-de-vie, dintre ofrandele templului, să o taie în bucăţi şi să o ducă lui Traian, eveniment confirmat de oracol, căci Traian a murit în război şi iau adus la Roma oasele, care reprezentau viţa tăiată.

Toată lumea ştia sigur că împăratul se gândea să plece în război împotriva parţilor şi că întreabă oracolul. Oracolul i-a dat un răspuns ambiguu, dar oricum adevărat, căci dacă ar fi învins şi s-ar fi întors la Roma rănit şi cu soldaţii împrăştiaţi, dacă ar fi fost învins, dacă armata ar fi fugit, dacă ajungeau doar câteva divizii, dacă ajungeau la Roma în lipsa împăratului, dacă parţii ar fi fost învinşi, dacă ar fi fost parţial învinşi, dacă ar fi fost abandonaţi de aliaţi, viţa-de-vie se potrivea tuturor situaţiilor foarte bine. Există multe nenorociri ca să nu se întâmple măcar una! Dar cred că oasele împăratului mort, duse la Roma sunt poate singura explicaţie la care nu s-a gândit niciodată oracolul.

În legătură cu viţa aceasta, nu pot uita un oracol ce se potrivea la toate, despre care Apuleius ne spune că preoţii zeiţei siriene l-au inventat. Ei au făcut două versuri, al căror sens era: *Boi înjugaţi lucrează pământul, pentru ca ogorul să dea roade*. Cu aceste versuri răspundeau la toate. Dacă erau întrebaţi despre o căsătorie: *boii înjugaţi laolaltă şi câmpuri fecunde*. Dacă întrebau despre pământul ce voiau să-l cumpere: iată boii pentru a-l ara, iată ogorul roditor. Dacă întrebau despre un drum: aveau boii înjugaţi, gata de drum, iar câmpurile roditoare prevesteau fericirea. Dacă era vorba despre război: boii înjugaţi nu semănau cu duşmanii? Acestei zeiţe siriene nu-i prea plăcea să vorbească şi a găsit mijlocul de a satisface printr-un singur răspuns toate întrebările.

Cei care primeau un astfel de răspuns ambiguu ajustau cu plăcere evenimentele şi se încărcau cu justificări. Adesea, cei care primeau aceste oracole ambigui, fără nici un sens, descopereau chiar două sensuri după evenimente şi înşelătoria era a celui înşelat. Când falsul

Scanned with OKEN Scanner

profet Alexandru i-a răspuns lui Rutilian, care l-a întrebat ce profesor să aleagă pentru fiul său, ca să i-l dea pe Pitagora şi Homer, el a înţeles că trebuie să studieze filosofia şi artele frumoase. Tânărul a murit la scurt timp şi i-a spus lui Rutilian că profetul s-a înşelat, dar Rutilian a găsit cu subtilitate moartea anunţată în oracol, pentru că-i dădea ca profesori pe cei doi, care erau morţi.

CAPITOLUL XVII

Înşelătorii ale oracolelor ce-au fost descoperite

Nu este nici o problemă să ghicim fineţea preoţilor prin mijloacele care şi lor le păreau foarte fine. A trecut vremea când s-au descoperit toate pe pământ, marea religie creştină a triumfat asupra păgânismului sub împăraţii creştini. Theodoret spune că Theofil, episcop din Alexandria a văzut statui goale pe dinăuntru, în care preoţii intrau pe căi ascunse, pentru a trimite oracole.

Când, din ordinul lui Constantin au dărâmat templul lui Esculap la Egeea din Cilicia, *au alungat*, spune Eusebiu în *Viaţa acestui împărat, nu numai un zeu sau un demon ci şi înşelătoria ce de atâta vreme era impusă oamenilor*. În general, în statuile zeilor doborâţi nu s-au găsit zei sau demoni, nici spectre obscure şi tenebroase, ci doar fân şi paie, mirosuri şi oase de mort. El ne spune povestea lui Theotecnus, care a închinat o statuie lui Jupiter, zeu al prieteniei, în Antiohia, şi care îi trimitea oracole, căci Eusebiu spune că acest zeu avea profeţi. Theotecnus avea un credit atât de mare încât Maximin l-a făcut guvernatorul întregii provincii. Dar Licinius, venind în Antiohia, fiindu-i frică de impostură, a pus întrebări preoţilor şi profeţilor acestui nou Jupiter. Ei au mărturisit tot şi au fost pedepsiţi cu cel mai înalt supliciu, ei şi asociaţii şi, mai ales, Theotecnus, iniţiatorul lor. Acelaşi Eusebiu ne mai asigură în cartea a patra a *Pregătirii evanghelice*, că cel mai faimos profet dintre păgâni era obligat să explice în amănunţime tot şirul de viclenii ale oracolelor. Dacă e vorba despre ceea ce au crezut creştinii, tot acest fragment al lui Eusebiu naşte întrebări. Demonii sunt plasaţi într-un sistem general ce serveşte pentru dispute, dar dacă sunt priviţi în particular, nu se

Scanned with OKEN Scanner

mai vorbeşte despre ei, dimpotrivă sunt excluşi. Nu cred că putem avea martori mai buni împotriva demonilor decât preoţii păgâni; după teoria lor lucrul mi se pare clar. Mai adaug aici un capitol despre sorţi, nu pentru a arăta înşelăciunea, căci aceasta am făcut-o în ceea ce am spus despre oracole în general, ci mai ales pentru că nu mai pot uita una dintre speciile cele mai frumoase de oracole din antichitate.

CAPITOLUL XVIII

Sorţii

Soarta este efectul hazardului şi decizia oracolului Fortunei, dar sorţii sunt instrumentele de care te serveşti pentru a cunoaşte această decizie.

Cel mai adesea, sorţii erau un fel de zaruri pe care erau gravate litere sau cuvinte a căror explicaţie se afla într-un tabel alăturat. Folosinţa era diferită, încât în câteva templele aruncai tu însuţi, în altele, le scoteai dintr-o urnă, de unde şi spusele grecilor: *au căzut sorţii*.

Acest joc de zaruri era totdeauna precedat de ceremonii şi sacrificii numeroase, preoţii ştiau să lucreze cu zarurile, dar mai ales erau meşteri în interpretare.

Lacedemonienii s-au dus la sorţii din Dodona, să-i consulte despre război, căci între stejarii vorbitori porumbei, bazine şi oracole erau şi sorţi. După toate ceremoniile făcute, când erau pe punctul de a arunca sorţii cu respect şi veneraţie, iată o maimuţă a regilor molohilor care, fiind în templu, răstoarnă sorţii şi urna: preoteasa, speriată, spune lacedemonienilor să nu spere că vor învinge, ci doar să se salveze şi toţi scriitorii (Cicero, cartea a doua, *De divinatione)* asigură că niciodată lacedemonienii nu primiseră o veste mai funestă.

Cele mai celebre sorţi erau la Praeneste şi Antium, două mici oraşe italiene: la Praeneste era Fortuna şi la Antium, Fortunele. Cele de la Antium erau remarcabile, căci erau nişte statui care se mişcau, după cum notează Macrobius, cartea I, cap. 23 şi ale căror mişcări diferite ori serveau ca răspuns, ori erau semn că sorţii pot fi întrebaţi.

Un fragment din Cicero (*De divinatione*, cartea a II-a), în care

Scanned with OKEN Scanner

spune că au fost consultați sorții de la Praeneste, „prin consimțământul Fortunei", ne face să credem că această Fortună poate da din cap sau că are voință.

Mai găsim alte statui, cu aceleași calități. Diodor din Sicilia și Quintus Curtius spun că Jupiter Amon era purtat de 80 de preoți, într-o gondolă de aur, din care atârnau cupe de argint, că era urmat de un mare număr de femei ce cântau imnuri în limba țării și că acest zeu, purtat de preoți, îi conducea prin mișcări în drumul pe care el îl dorea.

Zeul din Heliopolis, Siria, după Macrobius, făcea la fel; toată diferența consta că voia să fie purtat de oamenii cei mai buni din provincie, care trăiseră multă vreme înainte în abstinență și își răseseră capul.

Lucian, în Tratatul despre zeița din Siria, spune că a văzut un Apollo miraculos, care, fiind purtat pe umerii preoților îi anunța unde să-l lase și se plimba prin aer, ceea ce este nemaipomenit, după mintea unui om ca Lucian.

Sunt atât de plictisit să mai dezvălui șmecheriile preoților păgâni și atât de convins că și dumneavoastră sunteți plictisiți, încât nu mă mai amuz explicând cum se mișcau aceste marionete.

În Orient, sorții erau săgețile, utilizate și azi la turci și arabi. Ezechiel spune că Nabucodonosor a amestecat săgețile împotriva lui Amon și împotriva Ierusalimului și a ieșit cea împotriva Ierusalimului. Frumoasă manieră de a alege cu ce popor vei lupta.

În Grecia antică și în Italia se trăgeau sorții poeților celebri, Homer sau Euripide, și cel ce se afla la începutul cărții era respins de cei din cer.

Se poate vedea că, la două sute de ani după moartea lui Vergilius se face caz de versurile sale, transformându-le în premoniții și punându-le în locul sorților de la Praeneste. Alexandru Sever, în templul în care împăratul Heliogabal nu-i voia binele, a primit ca răspuns, la Praeneste, acel fragment din Vergilius, tradus cam așa: *„Dacă vei reuși să învingi destinele contrare, vei fi Marcelus"*.

Aici autorul își aduce aminte că Rabelais a vorbit de sorții lui Vergilius, pe care Panurge îi consultă cu privire la căsătorie și găsește

Scanned with OKEN Scanner

acest fragment savant al cărții,: pe cât de savant, pe atât de plăcut. Se spune că fleacurile și prostiile lui Rabelais valorează adesea mai mult decât discursurile cele mai valoroase ale altora. Nu vreau să renunț la acest elogiu, deși este ciudat să-l găsești în mijlocul unui tratat plin de știință și erudiție.

E sigur că Rabelais avea spirit și citise și mai ales avea o artă specială de a debita lucruri savante ca pe niște pure fantezii, și a spune pure fantezii, fără a plictisi. Îmi pare rău că nu a trăit într-un secol care să-l oblige la mai multă onestitate și noblețe.

Sorții au ajuns până în creștinism, fiind incluse în Cărțile Sfinte, în locul celor ale poeților păgâni. Sfântul Augustin, în Epistola 119, către Januarius, pare a nu dezaproba această folosință. Grigore din Tours ne povestește care era practica: postea mai multe zile și se ruga, mergea la mormântul Sfântului Martin unde deschidea o carte sfântă, la întâmplare, și lua ca răspuns primul mesaj ce i se arăta sub ochi; dacă acesta nu-i răspundea, deschidea altă carte sfântă.

Alții luau drept soartă divină primul lucru pe care îl aud când intră în biserică.

Dar cine ar crede că împăratul Heraclius, căutând să afle unde va ierna armata sa, a întrebat sorții. El și-a purificat trei zile armata, a deschis cartea și a găsit loc de tabără de iarnă în Albania. Nu știu în ce măsură răspunsul într-o astfel de problemă aparține Sfintei Scripturi!

Acum Biserica e gata să înlăture această superstiție, dar îi trebuie timp. Din moment ce eroarea ne stăpânește spiritele, mă întreb dacă von scăpa totuși vreodată de ea.

Scanned with OKEN Scanner

A Doua Disertație

Scanned with OKEN Scanner

Despre oracolele care nu au încetat după venirea lui Isus Hristos

Cea mai mare dificultate ce priveşte oracolele a fost depăşită când am descoperit că demonii nu fac parte din oracole, care au devenit indiferente religiei creştine şi nimeni nu a încercat să le înlăture la venirea lui Isus Hristos.

Capitolul I

Slăbiciunea raţiunilor pe care este fondată această opinie

Ceea ce a făcut ca marea majoritate a oamenilor să creadă că oracolele au încetat la venirea lui Isus Hristos a fost oracolul însuşi şi mărturiile păgânilor spun adesea că au încetat în timpul lui Isus Hristos. Noi am văzut deja falsitatea acestor presupuse oracole, prin care un demon, devenit mut, zice el însuşi că este mut. Ele au fost expuse cu mult zel de creştini şi foarte uşor primite de către cei creduli.

Iată unul prin care Eusebius explică faptul că naşterea lui Hristos a făcut să înceteze oracolele. El este scos din Porphyrius, şi Eusebiu se foloseşte cât poate de mărturia acestui inamic.

„Îţi voi spune adevărul despre oracolele de la Delphi şi de la Claros a spus Apollo preotului său. *Cândva ieşeau din sânul pământului o infinitate de oracole şi de fântâni şi miresme ce exprimau transa divină. Dar prin continue schimbări, pământul a făcut să intre în el însuşi fântânile, mirosurile şi oracolele; a rămas doar apa de la Micale, în câmpiile de la Didyma, acelea din Claros şi oracolul din Parnas".*

Eusebiu conchide din acestea că toate oracolele ar fi încetat.

Este sigur că au existat trei excepţii, dar el ia în seamă numai începutul favorabil şi nu-i pasă de rest. Dar oare acest fragment din Porphyrius spune că toate oracolele au încetat? Nu. Deloc. Eusebius vrea să le aducă în vremea venirii lui Isus Hristos, zeul său este

Scanned with OKEN Scanner

onorabil, dar felul de a raționa nu.

Şi chiar dacă oracolul lui Porphyrius ar vorbi despre Isus Hristos, el continuă spunând că multe au încetat dar mai există câteva. Eusebiu crede că excepțiile nu înseamnă nimic şi că este suficient ca un mare număr de oracole să înceteze; dar abia aceasta nu are valoare. Dacă oracolele au fost de demoni care la naşterea lui Isus Hristos au fost condamnați la tăcere, atunci nici un demon nu mai trebuie să fie în viață. Chiar dacă a mai rămas unul singur după naşterea sa, înseamnă că nu aceasta a determinat dispariția oracolelor. Cea mai mică excepție neagă propoziția generală.

Dar poate că demonii, la naşterea lui Isus Hristos au încetat să trimită oracole şi ele nu mai erau date pentru că preoții le contrafăceau. Această propoziție ar fi fără nici un fundament. Am demonstrat că oracolele au durat 400 de ani după Hristos. Nu s-a remarcat nici o diferență între aceste oracole ce au urmat naşterii lui Hristos şi cele ce au precedat-o. Dacă preoții au înşelat vreme de 400 de ani, pentru ce să n-o facă şi azi?

Unul dintre autorii păgâni care au ajutat credința că oracolele au încetat la venirea lui Hristos este Plutarch. El a trăit la 100 de ani după venirea lui Hristos şi a scris un dialog despre oracolele ce au încetat. Mulți, pornind de la titlu doar, şi-au format câte o opinie proprie, dar Plutarch remarcă cu plăcere excepția oracolului din Lebadia, adică al lui Trophonius şi acela de la Delphi, unde spune el, altădată trebuiau două preotese, adesea trei şi constată că acum este suficientă una. Apoi mărturiseşte că oracolele nu mai sunt multe în Beoția, cândva un izvor de oracole. Toate acestea demonstrează încetarea câtorva oracole şi diminuarea altora, dar nu încetarea tuturor.

Apoi, oracolul de la Delphi nu era atât de destrămat în vremea lui Plutarch, căci el însuşi, într-un alt tratat, ne spune că templul era mai măreț ca niciodată, că au fost reparate vechile clădiri, ruinate de timp, că s-au ridicat altele noi, şi că s-a ridicat chiar un mic oraş lângă Delphi, trăgându-şi hrana de la oracol, ca un copac mic ce stă la umbra unuia mai mare şi că niciodată nu fusese mai înfloritor.

Dar chiar în dialogul despre oracolele care au încetat, Demetrius

Scanned with OKEN Scanner

Cilicianul, unul dintre interlocutori, spune că înainte de a-şi începe călătoriile, oracolele lui Amphilocus şi ale lui Mopsus, din ţara sa, erau mai înfloritoare ca niciodată şi nu ştie ce li se putea întâmpla după plecarea sa.

Iată ce se găseşte în dialogul lui Plutarch, la care trimit atâţia savanţi pentru a demonstra că oracolele au încetat la venirea lui Isus Hristos.

Aici autorul meu pretinde că a căzut într-o greşeală grosolană privind un fragment din cartea a doua din *De divinatione*. Cicero îşi bate joc de un oracol în care se spune că Apollon l-ar fi trimis în limba latină lui Pyrrhus, care l-ar fi întrebat despre războiul cu romanii. Acest oracol este echivoc, încât nu se poate şti dacă romanii îl vor învinge pe Pyrrhus sau invers. Echivocul este îmbogăţit de echivocul construcţiei frazei latine, greu de tradus în franceză.

„*În primul rând*, spune el, *Apollo n-a vorbit niciodată latina. În al doilea rând, grecii nu cunoşteau deloc acest oracol. În al treilea rând, Apollo din timpul lui Pyrrhus începuse deja să facă versuri. În sfârşit, oricare dintre Eacizii din familia cărora era Pyrrhus nu era spirit fin şi pătrunzător, altfel, echivocul oracolului atât de evident, ar fi trebuit să fie înţeles de Pyrrhus. Dar ceea ce este important e de ce altădată oracolele de la Delphi produceau spaima şi acum nu?* se spune că asupra cuvintelor din urmă s-a insistat când s-a spus că în vremea lui Cicero nu se mai trimit oracole la Delphi cuvintele *de ce nu mai sunt trimise oracole de acest fel*? marchează foarte clar că Cicero se referă la oracolele în versuri. Căci, iată cum continuă: „*Aici, când îi critici pe apărătorii oracolelor, ei răspund că această virtute ce era în vaporii pământului şi care o inspira pe Pythia, a expirat cu vremea, ca şi cum ar vorbi despre un vin ce şi-a pierdut tăria! ce timp poate consuma sau epuiza o virtute divină? Sau ce este mai divin, decât vaporii pământului, care au un asemenea efect asupra spiritului, oferindu-i cunoaşterea viitorului şi posibilitatea de a se manifesta în versuri?*"

Mi se pare că Cicero auzise că încetaseră vechile virtuţi şi ar fi dorit să rămână măcar o parte şi să trimită la Delphi măcar oracole în proză. Nu tot o profeţie se cheamă şi aceasta, chiar dacă nu în versuri?

Nu prea cred că acest fragment poate fi luat ca o dovadă a încetării totale a oracolului de la Delphi şi, mai ales, că aceasta s-a

Scanned with OKEN Scanner

petrecut odată cu naşterea lui Isus. Oracolul a încetat mai devreme căci, după acest fragment, el şi-a pierdut puterea mult timp înaintea lui Cicero.

Însă nu este adevărat că lucrurile au fost cum auzise Cicero. El însuşi în prima carte din *De divinatione*, îl pune pe Quintus să susţină existenţa oracolelor şi mă opresc la un astfel de fragment. *Niciodată oracolul de la Delphi nu ar fi fost atât de celebru şi niciodată nu ar fi primit atâtea daruri de la popor şi la regi, dacă nu i-ar fi fost recunoscute dintotdeauna previziunile ca adevărate. El nu mai este atât de celebru. Oare aceasta s-a întâmplat pentru că previziunile şi-au pierdut adevărul sau pentru că este mai puţin cinstit de către oameni?*

Dar ceea ce este mai valoros e că Cicero însuşi, după cum spune Plutarch, în *Viaţa...*, a consultat în tinereţe oracolul despre conduita pe care să o aibă în viaţă, şi acesta i-a răspuns să se poarte potrivit propriului geniu, şi să nu ia în seamă opiniile obişnuite. Chiar dacă nu este adevărat că Cicero a consultat oracolul de la Delphi, trebuie să fie totuşi adevărat că acest oracol era consultat în vremea lui Cicero.

Capitolul II

De ce autorii vechi se contrazic adesea asupra timpului încetării oracolelor

De ce aşadar se spune că Lucanus, în cartea a cincea a *Pharsalei*, vorbeşte în termenii aceştia despre oracol: *„Oracolul de la Delphi, care a păstrat tăcerea după ce mărimile au cucerit viitorul şi au interzis zeilor să vorbească, este cea mai importantă favoare dată nouă de către ceruri şi pe care secolul nostru a pierdut-o”?* Şi imediat: *„Appius, care dorea să ştie care va fi destinul Italiei, a avut îndrăzneala să întrebe peşterea aceasta, de-atâta vreme mută şi să-nvie trepiedul acesta, de-atâta vreme leneş”*. De unde spune Juvenal undeva *„oracolul de la acesta, de-atâta vreme leneş”?* De unde spune Juvenal undeva *„oracolul de la Delphi nu mai vorbeşte”?*

De ce printre autorii din aceeaşi vreme unii spun că oracolul de la Delphi nu mai vorbeşte, alţii că încă vorbeşte? Şi de ce acelaşi autor se contrazice în această privinţă?

Scanned with OKEN Scanner

E clar că nu mai erau la modă, dar nici nu erau total ruinate. În raport cu ceea ce fuseseră, nu mai erau nimic şi nici mult nu mai aveau până la ruina totală.

Se întâmpla ca un oracol să fie ruinat pentru o vreme, apoi să renască, pentru că destinul lui depindea de tot felul de întâmplări. Nu trebuie socotit mort, dacă tace; cuvântul poate fi reluat.

Plutarch zice că demult, un dragon ce s-a aşezat pe Parnas, a secat oracolul de la Delphi, sau se credea că părăsirea lui s-a datorat aceluiaşi dragon, dar după aceea Grecia s-a umplut de oraşe. Vedeţi că Plutarch ne vorbeşte de un timp îndepărtat. Astfel, oracolul a fost abandonat o dată şi, s-ar părea, s-a restabilit într-un chip miraculos. Templul de la Delphi a trecut prin diverse stări ale zeiţei Fortuna, a fost prădat de un hoţ coborât din Phlegios, de armata lui Xerxes, de Pyrrhus, de Nero, de creştini, sub Constantin. Aceştia nu au făcut nici un bine oracolului: au ucis sau împrăştiat preoţii, au pustiit locul, au risipit ustensilele sacre, trebuia grijă, venituri şi timp pentru a pune oracolul pe picioare.

S-ar putea ca Cicero, în tinereţe, să fi consultat oracolul de la Delphi, că în vremea războiului dintre Caesar şi Pompei, oracolul să fi fost mut, aşa cum spune Lucan, că, în sfârşit, după război, când îşi scria Cicero cărţile, a început să-şi revină, pentru a-i pemite lui Quintus să spună că mai există, sau lui Cicero să nege aceasta.

Când Dorimah, după cum spune Polibiu, a ars porticurile templului din Dodona, a răscolit în profunzime locul sacru al oracolului, a furat sau a distrus toate ofrandele, un autor din acele vremuri ar fi putut spune că oracolul din Dodona nu mai vorbeşte. Dar asta nu exclude posibilitatea ca peste un veac, un alt autor să vorbească de noi răspunsuri date de oracol.

Capitolul III

Istoria duratei oracolului de la Delphi şi a altor câteva oracole

Nu ştim să dovedim mai bine că în timpul naşterii lui Isus Hristos sau atunci când se vorbeşte despre tăcerea oracolului de la Delphi

Scanned with OKEN Scanner

acesta nu a încetat, ci a fost doar întrerupt, după cum spun toate textele pe care le-am citat.

Suetonius, în *Viața lui Nero*, spune că oracolul de la Delphi l-a prevenit să se păzească de vârsta de 73 de ani. Nero a crezut că nu va muri decât la această vârstă şi nu s-a gândit deloc la bătrânul Galba, care avea 73 de ani şi care i-a luat locul. Aceasta l-a convins într-atât de fericire, încât, pierzând o mare avere într-un naufragiu, se lăuda că peştii i-o vor înapoia.

Probabil că acelaşi oracol de la Delphi i-a dat şi alte premoniții, mai puțin favorabile, căci a luat de la oracol câmpul Chirche pentru a-l împărți soldaților, că a luat din templu 500 de statui, fie ale zeilor, fie ale unor oameni, toate din bronz şi că, pentru a profana sau pentru a ucide pentru totdeauna oracolul, a gâtuit oameni în deschiderea cavernei sacre, de unde ieşea spiritul divin. După o asemenea întâmplare oracolul a fost mut până în vremea lui Domitian. De aceea Juvenal putea spune că oracolul e mut. Totuşi nu era nevoie să fie mut de la Nero la Domitian, căci iată ce spune Philostrat în *Viața lui Apollonius din Tyana: „Apollonius a vizitat toate oracolele Greciei: cel la Delphi, Dodona şi cel din Amphiaraos"*. În altă parte spune de asemenea *„puteți să-l vedeți pe Apollo din Delphi şi oracolele ce le trimite în mijlocul Greciei. După cum vedeți, el răspunde celor ce-l consultă şi fără să se ajute de minuni de tipul: să se cutremure Parnasul, să oprească apele Cephysei şi să schimbe apa Castaliei în vin. Vă spune pur şi simplu adevărul şi nu se amuză să vă arate puterea inutil"*.

Este amuzant că Philostrat pretinde să-l laude pe Apollo pentru că nu este mare făcător de minuni. S-ar putea să fie aici şi ceva venin împotriva creştinilor.

Am văzut cum în timpul lui Plutarch, ce trăia sub Traian, acest oracol mai exista, fie cu două fie cu o singură preoteasă. Sub Hadrian, Dion Chrysostomul spune că a consultat oracolul de la Delphi şi că i-a dat un răspuns încâlcit.

Sub Antonini, Lucianus spune că un preot din Tyana l-a întrebat pe falsul profet Alexandru dacă oracolele de la Didyma, Claros şi Delphi erau într-adevăr răspunsuri ale lui Apollo sau impostori.

Scanned with OKEN Scanner

Alexandru are reţineri în această privinţă şi îi răspunde preotului că nu-i stă în putinţă să îi răspundă. Dar când preotul îl întreabă ce va fi după moarte, îi răspunde cu îndrăzneală: *„Vei fi cămilă, cal, filosof, apoi profet la fel de mare ca Alexandru"*.

După Antonini trei împăraţi îşi dispută tronul: Septimius Sever, Pescennius Niger, Clodius Albinus.

„A fost consultat oracolul de la Delphi", spune Spartianus, *pentru a se afla în care republică trebuie să se creadă, iar oracolul a răspuns într-un singur vers: „Negrul este cel mai bun, africanul este bun, albul este cel mai rău"*. Prin negru se înţelege Pescennius Niger, prin africanul, Septimius şi prin alb, Clodius. A fost întrebat de asemenea cine va rămâne stăpânul imperiului şi i s-a răspuns: *„Va fi vărsat sângele celui alb şi al celui negru, africanul va conduce lumea"*.

A fost întrebat apoi cât timp va guverna şi el a răspuns: *„Va naviga pe mările Italiei, cu douăzeci de vase, dacă totuşi un vas va traversa marea"*; prin aceasta s-a înţeles că Severus va stăpâni 20 de ani".

Este adevărat că oracolul şi-a rezervat o cale obscură, pentru a se salva în caz de nevoie, dar, în sfârşit, aici în vremea cât era înfloritor nu se primeau oracole mai bune ca acesta.

Se află totuşi că Clement Alexandrinul, în lucrarea sa *Îndemn gentililor*, compusă sub Severus sau puţin mai târziu, spune clar că fântâna din Castalia, ce aparţinea oracolului din Delphi, sau aceea din Colofon şi toate fântânile profetice şi-au pierdut virtuţile.

Poate că în vremea aceea, oracolele cădeau în una din acele tăceri despre care deja am vorbit, poate că nu mai erau în vogă: Clement Alexandrinul spune însă că ele nu mai existau deloc.

Este sigur că sub *Constantinius*, tatăl lui Constantin, şi în vremea tinereţii celui din urmă, Delphi nu era ruinat, căci Eusebiu spune în *Viaţa lui Constantin* că era un zvon că Apollo a trimis un oracol nu prin gura preotesei, ci din fundul cavernei, prin care zicea că oameni drepţi de pe pământ îl împiedică să spună adevărul. Iată o mărturisire amuzantă. Mai mult, probabil că oracolul din Delphi era sărac, căci a suspendat plata preotesei. A primit o lovitură teribilă sub Constantin.

Scanned with OKEN Scanner

care a permis ca oracolul să fie jefuit: *Atunci*, spune Eusebiu, în *Viața lui Constantin, au adus înaintea ochilor poporului, în piața din Constantinopole, aceste statui, din care greşeala oamenilor făcuse atâta vreme obiect de cult. Aici Apollo Pythiatul, acolo Smintheanul, trepiedele rotunde şi muzele Heliconide din palat au fost expuse batjocurii mulțimii.*

Oracolul din Delphi a mai vorbit o dată: împăratul Iulian a trimis să se întrebe despre proiectata expediție împotriva perşilor. Dacă oracolul din Delphi a fost prea departe, noi nu putem să-i împingem mai departe istoria, pentru că nu se mai vorbeşte în cărți, dar se pare că în acest timp oracolul a încetat şi ultimele cuvinte i-au fost adresate împăratului Iulian zelos supus al păgânismului. Nu înțeleg cum savanții l-au putut înlocui pe Iulian Apostatul cu Augustus, şi să spună că acestuia i-a dat cel din urmă răspuns, despre copilul evreu?

Câțiva autori moderni care socotesc acest oracol demn de un sfârşit strălucitor, i-au mai făcut unul. Au găsit că în timpul lui Sosomen şi Theodoret şi, sub Iulian, focul a cuprins templul lui Apollo ce se afla într-un cartier din Antiohia numit Daphné, fără să poată fi descoperit autorul sau cauza incendiului, că păgânii acuzau pe creştini, iar creştinii invocau un fulger trimis de mâna lui Dumnezeu. Într-adevăr, Theodoret spune despre un fulger ce a căzut asupra templului, dar Sosomen nu aminteşte nimic. Cei moderni transferă fulgerul la Delphi, foarte departe de aici, şi spun că de bună seamă fulgerul a zdrobit templul, în mijlocul unui cutremur. Acest cutremur, despre care nici Theodoret, nici Sosomen nu pomenesc în scrierile despre incendiu, a fost adăugat de cei moderni pentru a acompania fulgerul şi a face sfârşitul mai palpitant.

Este politicos să faci istoria tuturor oracolelor de la naşterea lui Isus Hristos. Precizăm când şi cu ce ocazie s-a vorbit ultima dată despre aceste oracole.

Dion, care nu şi-a terminat *Istoria*, până la al optulea an al lui Alexandru Sever, adică 230 după Hristos, spune că în vremea sa Amphilochus trimitea oracole prin vise. De asemenea ne spune că într-un oraş din Apollonia se afla un oracol în care viitorul se ghicea după felul în care focul ardea esența pe care o aruncai în vatră. Nu era

Scanned with OKEN Scanner

permis să se pună oracolului întrebări despre moarte sau căsătorie. Aceste interdicții bizare erau fondate pe istoria unui zeu, care în timpul vieții a privit cu ură aceste evenimente. Eu cred că asta vine din insuccesele oracolului la acest fel de răspunsuri.

Sub Aurelian, către 272, palmirenienii revoltați au consultat un oracol al lui Apollo Sarpedonianul, în Cilicia. Au consultat de asemenea pe cel al lui Venus din Aphaca, a cărei formă era deosebită. Aphaca este un loc între Heliopolis și lângă Byblos. Lângă templul lui Venus se afla un lac asemenea unei cisterne, cu niște instalații ce fac să se vadă în locul acesta un foc sub formă de glob sau de lampă și acest foc a fost văzut, spune Zosima, până la 400 după Hristos. Se aruncau în lac daruri pentru zeițe, indiferent de ce fel. Dacă le primea, ele mergeau la fund, dacă nu, ele pluteau, chiar dacă erau de argint sau de aur. În anul dinaintea căderii palmirenienilor au mers la fund, dar în anul următor au plutit.

Licinius, dorind să reînceapă războiul împotriva lui Constantin a întrebat oracolul din Didyma și a primit drept răspuns două versuri din Homer, al căror înțeles este: *Bătrân nefericit, nu te poți bate cu oamenii tineri. Nu ai putere și vârsta te oprește.*

Un zeu necunoscut, numit Besa, spune Ammianus Marcellinus, trimitea oracole scrise pe bilețele la Abydus, în extremitatea Thebaidei, în imperiul lui Constantin, căci i-au fost trimise acestui împărat bilete ce au fost lăsate în templul lui Besa.

În sfârșit, Macrobius, care a trăit sub Arcadius și Honorius, fii lui Teodosius, vorbește despre zeul din Heliopolis din Siria și oracolul lui, despre Fortunele din Antium și despre termele ce mai existau în vremea lui.

Observați că nu are importanță dacă aceste istorii sunt adevărate sau dacă răspunsurile sunt reale. S-a atribuit false răspunsuri, doar oracolele celor despre care se știe că există și cele scrise de istorici demonstrează că ei nu credeau că acestea nu au dispărut.

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul IV

Încetarea oracolelor odată cu păgânismul

În general, oracolele nu au încetat decât odată cu păgânismul şi acesta nu a încetat la venirea lui Isus Hristos.

Constantin a dărâmat puţine temple, sub motivul crimelor ce se petreceau acolo. A dărâmat pe cel al lui Venus din Apachia, al lui Esculap ce se afla la Eges în Cilicia.

Există edicte ale lui Constance şi Iulian pe atunci stăpântori, prin care toate divinităţile sunt apărate cu preţul vieţii şi nu doar astrologiile, interpretările de vise ale magicienilor, dar mai ales cele ale augurilor, haruspiciilor, ceea ce dădea o mare importanţă religiei romane. E adevărat că împăraţii aveau tot interesul să apere oracolele căci se întrebau în principal asupra destinului succesorilor.

Am observat că mai rămăseseră multe oracole când a ajuns Iulian ca împărat şi care a restabilit câte a putut. De exemplu pe cel din cartierul Daphné, distrus de Hadrian. A cufundat o frunză în fântâna din Castalia, (căci se afla una cu acest nume la Daphné, ca şi la Delphi). A găsit pe această frunză, scoţând-o din apă, istoria celor ce se vor întâmpla şi dreptul de a visa la imperiu. S-a temut câtă vreme a fost împărat, ca acest oracol să nu dea acelaşi sfat şi altora şi atunci a aruncat în fântână un mare număr de pietre şi a astupat-o.

Există multă nedreptate în acest procedeu, dar Iulian, conform lui Ammianus Marcellinus, a redeschis fântâna şi a purificat locul în acelaşi fel în care atenienii au purificat altă dată insula Delos.

Iulian a făcut mai mult; a dorit să fie profetul oracolului din Didyma. Era mijlocul de a adeveri profeţia ce nu prea era respectată. Era pontif suprem, pentru că era împărat, dar împăraţii nu prea ştiau să facă caz de această demnitate. El a luat lucrurile în serios şi în calitate de pontif suprem a scris lui Arsacius o scrisoare, în care cere să reînflorească păgânismul. El crede că cel mai bun mijloc de a reînvia păgânismul ar fi să i se transfere toate calităţile creştinismului şi a dorit ca acest pontif sa-i oblige pe cei din Galatia să trăiască normal, să se abţină de la spectacolele lipsite de cuviinţă, să

Scanned with OKEN Scanner

părăsească muncile infame. El spune că este ruşinos ca evreii să hrănească nu numai pe săracii lor, dar şi pe cei ai păgânilor care îi alungă. A poruncit ca în fiecare an să se facă pomeni pentru săracii din Galatia şi a comandat acelui pontif să construiască în fiecare oraş spitale nu numai pentru păgâni ci şi pentru ceilalţi. El doreşte ca pontiful să scrie guvernatorilor şi să nu părăsească oraşul, interzicând guvernatorilor să meargă precedaţi de soldaţi, ca persoane particulare. Cu îndatoririle şi imitarea creştinismului, Iulian, dacă ar fi trăit, ar fi întârziat dispariţia religiei, dar Dumnezeu l-a lăsat să trăiască numai doi ani. Valens, care a condus Orientul, a permis fiecăruia să adore ce zeu voia şi a susţinut arianismul, în vremea lui având loc sacrificii publice şi cei ce erau iniţiaţi în misterele lui Bachus le celebrau fără frică: alergau pe berbeci, sfâşiau câini şi făceau toate extravaganţele cerute de această credinţă. Valentinian, fratele său, care a domnit în Occident, a fost zelos pentru întărirea creştinismului, dar nu a fost foarte ferm: a dat o lege ce apăra ceremoniile nocturne. Pretextatus, consul al Greciei, i-a arătat că răpind grecilor ceremoniile de care erau ataşaţi le-ar fi făcut viaţa neplăcută. E adevărat că noi cunoaştem aceastâ poveste de la Zosima, un păgân.

Ceea ce apare mereu în inscripţiile Romei şi a altor oraşe din Italia se pare că în timpul lui Valentinian, persoane chiar onorabile au făcut sacrificii numite Taurobolia şi Criobolia adică ablaţia sângelui de taur sau de berbec. S-ar putea ca aceste ceremonii să fi fost la modă în vremea lui Valentinian sau la alţi doi împăraţi cu acelaşi nume şi pentru că nu a mai fost întâlnită. Pot să vă arăt descrierea lui Prudentius care a văzut-o.

Se sapă o groapă adâncă, unde coboară cel pentru care se face ceremonia, cu capul prins cu bentiţe sacre şi cu o coroană, cu o îmbrăcăminte ciudată şi misterioasă. Se aşează pe groapă un capac de lemn cu găuri; se aduce pe acest capac un taur acoperit de flori cu coarnele şi fruntea împodobită cu mici plăcuţe de aur. Este înjunghiat cu un cuţit sacru, sângele curge prin găuri în groapă şi cel de acolo îl primeşte cu mult respect, punând fruntea, braţele, umerii, toate părţile corpului şi încercând să nu lase nici o picătură să se verse pe lângă el. Apoi iese afară din groapă cu tot trupul mânjit de sânge.

Scanned with OKEN Scanner

înspăimântător la vedere, dar este iertat de toate crimele şi regenerat pentru eternitate, căci aşa se înţelege din inscripţiile rămase. Ceremonia trebuia reînnoită la douăzeci de ani, căci altfel se pierdea forţa. Femeile primeau ca şi bărbaţii această regenerare, se puteau asocia, iar un oraş îl putea primi prin delegaţi.

Uneori se făceau sacrificii în cinstea împăraţilor, provinciile trimiţând un om care să se mânjească în numele împăratului cu sângele de taur, pentru a obţine acestuia o viaţă lungă. Se poate demonstra prin inscripţii.

Iată-ne în sfârşit sub domnia lui Teodosius şi fiii săi, în vremea decadenţei creştinismului. El a început cu Egiptul unde a închis toate templele, apoi a distrus templul lui Serapis, cel mai cunoscut şi vestit în întregul Egipt. După Strabon, nimic nu era mai amuzant decât pelerinajele ce se făceau la Serapis: către sărbători, o mulţime incredibilă cobora pe un canal din Alexandria, spre Canope, unde se afla acest templu. Zi şi noapte, vase pline cu bărbaţi şi femei, care cântau şi dansau liberi şi fără stânjeneală, coborau pe ape. De-a lungul canalului se aflau o mulţime de găzduitori ce-i opreau pe trecători şi le procurau distracţii.

De asemenea sofistul Eunapius, păgân, regretă templul lui Serapis şi ne descrie sfârşitul nefericit al acestuia, plin de amărăciune. El spune că oameni despre care nici nu a auzit niciodată, s-au găsit să fie curajoşi înaintea pietrelor şi mai ales înaintea ofrandelor de care era plin. În acest loc au plasat călugări, oameni infami şi inutili, care, întrucât îmbrăcau o haină neagră şi murdară, preluau o autoritate tiranică asupra spiritului poporului şi că aceşti călugări, în locul zeilor văzuţi prin lumina raţiunii, ofereau spre adorare capete de tâlhari, pedepsiţi pentru crimele lor, pe care le săraseră pentru a-i conserva. Astfel tratează acest necredincios călugării şi relicvele. Puterea templului trebuie să fi fost încă mare dacă se scrie astfel despre religia împăraţilor. Rufinius ne artă că a găsit templul lui Serapis plin cu drumuri ascunse şi de maşinării aranjate pentru înşelătoriile preoţilor. El ne arată, între altele, că se află la răsăritul templului o mică fereastră prin care, într-o anumită zi, intra o rază de soare ce lumina buzele lui Serapis. În acelaşi timp se aducea un simulacru de soare

Scanned with OKEN Scanner

care era de fier şi care, fiind atras de magnetul ascuns în acoperiş se ridica spre Serapis. Atunci se spunea că Soarele salută zeul, iar când simulacrul de fier recădea şi razele se retrăgeau de pe buzele lui Serapis, Soarele pleca la treburile lui.

După ce Teodosiu l-a pedepsit pe rebelul Eugeniu, a mers la Roma, unde Senatul menţinea păgânismul. Raţiunea păgânilor era că după douăsprezece secole, Roma s-a împăcat cu zeii şi a fost înfloritoare. Împăratul a ţinut un discurs dinaintea senatorilor, îndemnându-i să îmbrăţişeze creştinismul. Dar i se spunea că prin experienţa lungă şi verificată, păgânismul este o religie bună, iar despre creştinism nu se ştie niciodată ce va fi. Iată teologia păgânilor. Când Teodosius a avăzut că nu-i poate convinge, le-a spus că bugetul este ruinat de banii pentru sacrificii şi că i-ar trebui aceşti bani pentru trupe. I-au spus că sacrificiile nu mai sunt legale, dacă nu se fac din banii statului şi el n-a mai spus nimic în această privinţă.

Astfel au încetat vechile ceremonii şi sacrificii şi Zosima remarcă, în scrierile sale, că toate nenorocirile şi necazurile au început să lovească de atunci imperiul.

Acelaşi autor povesteşte cum în călătoria pe care Teodosius a făcut-o la Roma, Serena, soţia lui Stilicon, a vrut să intre în templul mamei zeilor pentru a o insulta, şi că nu a şovăit deloc să-şi însuşească un foarte frumos colier pe care îl purta zeiţa. O vestală bătrână a mustrat-o cu mânie pentru acest sacrilegiu şi a urmărit-o până în afara templului cu mii de blesteme. După aceea, spune Zosima, biata Serena fu urmărită fie în somn, fie la trezire, de o viziune care o ameninţa cu moartea.

Ultimele eforturi ale păgânilor fură cele pe care le-a făcut Symmachus pentru a obţine de la împăraţii Valentinianus, Theodosius şi Arcadius restabilirea privilegiilor vestalelor şi ale altarului Victoriei de pe Capitoliu, dar se ştie cu câtă putere s-a împotrivit sfântul Ambrosius.

Se pare, din chiar înseşi pietrele acestui proces, că Roma avea un aer foarte păgân, că sfântul Ambrosius l-a întrebat pe Symmachus dacă le sunt suficiente păgânilor pieţele publice, porticurile şi băile pline de statui şi dacă trebuie ca altarul Victoriei să fie lăsat în

Scanned with OKEN Scanner

Capitoliu, locul cel mai frecventat de creştini. „*Nu e destul că primesc, împotriva voinţei, fumul sacrificiilor în ochi, muzica în urechi, cenuşa în gâtlej şi mirosul în nări*"? Dar atunci când Roma a fost asediată de Alaric, sub Honorius mai existau o mulţime de idoli. Zosima zice că totul părea să conspire pentru pierderea acestui oraş, căci aceia nu au luat numai podoabele zeilor, dar chiar au topit statuile zeilor, care erau din aur şi argint, dintre aceste statui multe fiind Virtuţi sau Puteri, după care ele au fost uitate de toţi romanii. Zosima nu se îndoieşte că aici e adevărata cauză a decăderii Romei.

Nu se ştie dacă, din perspectiva acestor autori, se poate accepta următoarea relatare. Honorius interzicea celor ce nu erau creştini să apară la curte cu centironul de care se lega sabia sau să îndeplinească funcţii de comandă. Generid, păgân şi barbar dar îndrăzneţ, care comanda trupele din Pannonia şi Dalmaţia nu s-a mai înfăţişat acestui împărat şi nu a mai avut nici o funcţie. Honorius l-a întrebat de ce nu vine la palat, conform rangului, iar el i-a arătat că există o lege care i-a luat sabia şi comanda. Împăratul i-a spus că această lege nu este pentru un om ca el. Însă Generid i-a răspuns că nu poate accepta o distincţie ce-l putea separa de toţi cei care practicau acelaşi cult. Nu s-a mai înfăţişat, până când însuşi împăratul a retras legea. Dacă este adevărată povestea, înseamnă că Honorius nu a contribuit prea mult la combaterea păgânismului.

În sfârşit, prin Constituţia împăraţilor Valentinian III şi Martian, în 451, după Hristos, toate practicile păgâne au fost oprite sub ameninţarea cu moartea. A fost ultima lovitură pe care a primit-o această falsă religie.

Chiar împăraţii cei mai zeloşi pentru instituirea creştinismului, au păstrat relicve ale păgânilor. Şi-au păstrat titlul de suverani pontifi, ceea ce însemna suverani pontifi ai augurilor şi ai haruspiciilor.

Zosima pretinde că marele Constantin însuşi şi Valentinian şi Valens primeau cu plăcere pontifi păgâni şi ca semn al demnităţii, acceptau aceasta, doar Gratian a refuzat echipajul pontifical iar pontifii au spus cu mânie: „*Si Princeps non vult appelari Pontifex, admodum brevi Pontifex Maximus fiet*". (Dacă principele nu vrea să fie numit pontif, atunci să fie mai degrabă Maximus pontif). Acesta

Scanned with OKEN Scanner

ținea de cuvintele latine şi Maximus s-a revoltat împotriva lui Gratian, pentru a-i lua imperiul. Dar o altă mărturisire este dată de inscripții: se vede că titlul de *suveran pontif* este dat împăraților creştini, chiar din secolul VI; la două secole după urcarea creştinismului pe tron, împăratul Iustin şi-a luat titlul de suveran pontif într-o inscripție pentru oraşul Iustinopolis din Histria.

A fi un zeu al unei false religii este mai rău decât a fi suveran pontif. Păgânismul a ales împărații romani drept zei: de ce nu a hotărât să aleagă oraşul Roma ca zeiță? Împărații Theodosius şi Arcadius, deşi creştini, sufereau că Symmachus, marele apărător al păgânismului vorbea despre *divinitatea voastră,* ceea ce nu putea să însemne decât că nu era vorba de o divinitate obişnuită păgânilor. Împărații creştini îşi dădeau ei înşişi acest titlu, în Constituțiile lui Theodosius, Valentinian, Honorius şi Anasthasius; când îşi numeau edictele *statute cereşti, oracole divine,când prea fericitul mesaj al divinității noastre.*

Se poate spune că e numai un stil al cancelariior, dar este un stil greşit, chiar ridicol în timpul păgânismului şi lipsit de pietate în creştinism. Adevărul este că admirația pentru stăpâni şi dorința lor de a menține expresiile vechi se pot observa în comportamentul principilor. Poți să-i spui foarte serios unui om Dumnezeu; asta nu înseamnă nimic, dar omul acceptă şi acceptă atât de bine, încât se obişnuieşte să fie numit aşa, deşi omul avusese o idee sacră despre ceea ce înseamnă divinitate. Ajustați acestea cumva, salvați onoarea naturii umane!

Totuşi titlul de suveran pontif nu era atât de important încât împărații nu au ținut să îl mențină. Poate asta ținea în frâu pe păgâni şi în câteva ocazii s-au folosit de acest titlu, dar au trebuit să renunțe din cauza papilor, de care le era frică.

Acest rest al păgânismului a trecut în creştinism pentru că religia păgână avea lucruri extrem de plăcute, dar şi funeste. Aici doamnele acordau într-un templu, din credință, favoruri primului venit, iar acolo, din aceeaşi credință, primul venit era înjunghiat pe un altar. Aceste sacrificii detestabile se află la toate națiunile,grecii le practică precum sciții; iar romanii se opuneau cartaginezilor, din cauză că

Scanned with OKEN Scanner

aceştia sacrificau copii lui Saturn, precum cereau tradiţiile feniciene. Dar romanii înşişi sacrificau anual un om lui Jupiter Latial.

Eusebiu citează din Porphyrius, care spunea că era un lucru obişnuit în vremea sa. Lactantius şi Prudentius la începutul şi sfârşitul secolului IV garantează aceasta pentru secolul în care trăiau. Aceste ceremonii groaznice au durat cât oracolele, dar erau o prostie şi o naivitate nemărginită.

Capitolul V

Despre păgânismul care nu s-a terminat odată cu sfârşitul oracolelor. Prima cauză specifică a decadenţei lor.

În mod sigur păgânismul a atras oracolele în ruină când a fost înlocuit de creştinism. Pe de altă parte, e sigur că înainte de a fi o religie dominantă, creştinismul nu a acceptat oracolele, pentru că ei încercau să descopere impostura, iar independent de creştinism oracolele s-au destrămat din alte cauze şi în cele din urmă au pierit în totalitate.

Se poate observa că oracolele decad atunci când nu mai sunt transmise în versuri. Plutarch a încercat să descopere cauza schimbării şi în felul grecilor, ne spune tot ce poate despre aceasta, fie fals, fie adevărat.

În primul rând, zeii ce îşi făceau simţită prezenţa prin Pythia, nu mai puteau să o facă dacă preoteasa nu putea să compună versuri în chip natural. Dacă viitorul îi aparţine lui Apollo felul de exprimare este al preotesei. Nu este vina muzicienilor că nu pot utiliza o liră precum un flaut; trebuie să te obişnuieşti cu instrumentul. Dacă Pythia îşi trimitea în scris oracolele, putem spune că ele ar fi fost ale lui Apollo, căci nu erau scrise frumos? Sufletul Pythiei, când se întâlneşte cu al lui Apollo este precum al unei fecioare care se mărită, nu ştie nimic şi este departe de a face versuri... Dar oare de ce vechile Pythii vorbeau toate în versuri? Nu erau toate suflete fecioare ce se întâlneau cu Apollo? La aceasta Plutarch ne răspunde că în vechime existau şi Pythii ce vorbeau în proză. Nu toţi se nasc poeţi!

Scanned with OKEN Scanner

Când oamenii beau puțin, făceau versuri, rosteau cuvintele cântând; nimic nu era mai plăcut decât petrecerile şi galanteriile. Acum acest geniu poetic le-a fost luat oamenilor. Există încă îndrăgostiți înflăcărați ca altădată, mari vorbitori, dar este numai un amor în proză. Toți însoțitorii lui Socrate şi Platon, care vorbeau atâta despre dragoste n-au făcut niciodată versuri. Găsesc acestea foarte frumoase dar false, pentru a constitui un răspuns serios. Plutarch ne mai oferă o explicație ce se apropia mai mult de adevăr. Cei vechi scriau totul în versuri: despre religie, despre morală, despre astronomie. Orpheu şi Hesiod, cunoscuți ca poeți, erau în acelaşi timp filosofi. Parmenide, Xenofan, Empedocle, Eudoxiu şi Thales, care cunoşteau filosofia, erau poeți. E surprinzător că proza a urmat poeziei, că nu s-a scris de la început într-o limbă naturală; s-a scris pentru a se da percepte. Legile şi morala erau în versuri, iar originea poeziei este mai serioasă decât se crede în mod obişnuit şi muzele ies mai târziu din prima lor gravitate. Cine ar putea crede că în mod natural Codul Juridic ar fi trebuit scris în versuri, iar poveştile lui La Fontaine în proză? Plutarch spune că, la început, oracolele erau în versuri, pentru că toate lucrurile importante erau în versuri şi Apollo voia să fie la modă. Când s-a început folosirea prozei şi Apollo a vorbit în proză.

Mi se pare că la începuturi oracolele erau trimise în versuri pentru a fi mai uşor de reținut. Versurile au fost alungate de istorie şi filosofie, pe care le-au urmat îmbrățişate sub regimul lui Cyrus. Thales, care a trăit atunci, a fost ultimul dintre poeții filosofi şi Apollo n-a mai îndrăznit să vorbească în versuri decât până cu puțin înainte de Pyrrhus, după cum ne spune Cicero, adică 230 de ani după Cyrus. Se pare că au păstrat cât au putut de mult versurile, căci şi-au dat seama că ele conveneau demnității oracolelor, dar că, mai târziu, au fost obligați să ajungă la proză simplă.

Plutarch glumeşte când spune că oracolele s-au transmis în proză pentru că se cerea claritate şi că lumea s-a debarasat de amestecăturile misteriose ale versurilor. Fie că vorbeau zeii, fie că vorbeau preoții, aş dori să ştiu cum puteau fi obligați unii sau alții să vorbească mai clar? Plutarch pretinde că versurile profetice şi-au pierdut calitățile,

Scanned with OKEN Scanner

căci erau folosite şi de şarlatani pe care unii oameni îi consultau la răscruci. Preoţii templelor nu doreau să aibă nimic comun cu aceia, căci ei erau şarlatani nobili şi serioşi, ceea ce presupune o mare diferenţă în această meserie.

În sfârşit Plutarch se hotărăşte să ne spună adevărata cauză. Cândva nu veneau la templu decât oameni ce doreau informaţii importante: despre întemeierea de oraşe, despre războaie, despre soarta republicii. Azi, oamenii simpli vin să întrebe dacă să se căsătorească, dacă să-şi cumpere un sclav, dacă să facă un drum sau altele asemenea. Iar dacă se cere un oracol din partea unui oraş este pentru a afla dacă pământurile vor fi fertile sau dacă turmele se vor înmulţi. Aceste întrebări nu cer efortul de a li se răspunde în versuri şi dacă zeii s-ar amuza să le facă, ar semăna cu acei sofişti ce fac paradă de cunoştinţele lor chiar dacă nu este nevoie.

Iată în sfârşit ce a determinat ruinarea oracolelor. Romanii au devenit stăpânii Greciei întregi şi ai puterii fondate de imperiul lui Alexandru. După aceea, nemaisperând să scape de sub puterea romană, Grecia a încetat să mai fie agitată de veşnicele împărţiri între măruntele state, ale căror interese erau arzătoare. Stăpânii au instaurat liniştea şi sclavia a adus pacea. Mi se pare că grecii nu au fost niciodată atât de fericiţi. Chiar mai mult decât înainte; trăiau într-o linişte deplină, într-o lene totală, îşi petreceau zilele în locurile de antrenament în teatre, în şcolile de filosofie. Aveau jocuri, comediii, dispute şi discursuri: ce le mai trebuia altceva după cât spirit aveau? Dar toate acestea furnizau puţin material oracolelor şi nu mai erai obligat să deranjezi prea des zeul de la Delphi şi era natural ca preoţii să răspundă înainte în versuri, iar acum să-şi dea seama că meseria nu mai este la fel de bună.

Dacă romanii au deranjat mult oracolele prin pacea stabilită în Grecia, ei le-au deranjat şi mai mult prin lipsa de respect, căci asta nu-i înnebunea prea mult. S-au ataşat doar Cărţilor sibiline şi divinităţilor etrusce, adică haruspiciilor şi augurilor. Maximele şi sentimentele unui popor stăpânitor se transferă uşor la alte popoare şi nu surprinzător că oracolele, fiind o invenţie greacă, au urmat destinul

Scanned with OKEN Scanner

Greciei, împreună cu care au înflorit şi împreună cu care şi-au pierdut prima strălucire.

Trebuie poate să amintim că existau oracole în Italia. Tiberius, spune Suetonius, a mers la oracolul lui Gerion, lângă Padova. Acolo se afla o fântână a lui Apollo, care dacă îl credem pe Claudian, dăruia vorbire muţilor şi vindeca orice fel de boală. Suetonius spune că a vrut să ruineze oracolele din jurul Romei dar că a fost oprit de miracolul sorţilor de la Praeneste, ce nu s-au mai găsit într-un cufăr închis şi legat, în care fuseseră aduşi de la Praeneste la Roma şi care s-au regăsit în acelaşi cufăr când au fost aduşi la Praeneste. Sorţilor de la Praeneste şi de la Antium trebuie să le fi adaugat sorţii templului lui Hercule ce se afla la Tibur.

Plinius Cel Tânăr descrie astfel oracolul de la Clitomnius: *„templul era vechi şi respectat; Clitomnius este cunoscut romanilor. Sorţii marchează prezenţa şi puterea divinităţii. Există în jur multe capete, unele cu fântâni şi izvoare, căci Clitomnius este ca un tată al multor altor mici fluvii ce se întâlnesc cu el. Există un pod ce desparte apa sacră de cea profană. Mai sus de acest pod poţi merge numai cu barca, mai jos te poţi îmbăia."*

Nu am mai cunoscut vreun fluviu care să trimită oracole. Nu le stă în obişnuinţă.

Chiar şi în Roma existau oracole. Se afla unul pe insula Tibrului, închinat lui Esculap. Iată inscripţia: *„În acelaşi timp au trimis un oracol unui orb Caius: i-au spus că, dacă se duce la sfântul altar, dacă se va aşeza pe genunchi şi se va închina lui, mergând din dreapta în stânga, ţinând cele cinci degete pe altar, şi frecându-se la ochi, o să vadă. Orbul a văzut. Mulţimea a fost martoră şi a aclamat cu bucurie o astfel de minune sub împăratul Antonin"*. Celelalte două vindecări au fost mai puţin miraculoase: o pleurezie şi o pierdere de sânge. Amândoi disperaţii au primit poruncă de la zeu să mănânce conuri de brad cu miere şi vin cu anumită cenuşă, lucruri pe care cei ce nu cred în ele le pot lua drept remedii. Chiar dacă aceste inscripţii sunt în greacă, forma literelor şi ortografia nu par a fi ale mâinii unui grec. Mai mult, chiar dacă romanii îşi făceau inscripţiile în latină, unele le scriau în greacă şi dacă templul lui Esculap nu folosea greaca

Scanned with OKEN Scanner

nu înseamnă că Esculap nu era un zeu grec ce a venit la Roma în timpul ciumei. De asemenea se poate vedea că oracolul lui Esculap nu era o instituție romană și multor oracole din Italia li se poate găsi originea greacă, dacă o căutăm.

Oricât ar fi de mic numărul oracolelor din Italia, chiar de la Roma, nu constituie decât o mică excepție față de cele enumerate. Esculap se amestecă numai în medicină, chiar dacă a redat vederea orbilor, senatul nu i-a încredințat nici o afacere. Dintre romani, oamenii simpli puteau crede în oracole, dar statul nu, căci guvernau sibilele și măruntaiele animalelor și o infinitate de zei au căzut în uitare, dacă au văzut că stăpânii pământului nu-i mai consultă.

Capitolul VI

A doua cauză specifică a decadenței oracolelor

E aici o dificultate pe care n-o ascund, căci încă în vremea lui Pyrrhus, Apollo a fost redus la proză, adică oracolele au început să se destrame, iar după Pyrrhus, până la dominarea romană în Grecia, cu toate multele războaie și mișcări, ca niciodată, la Delphi nu se ducea nici un om important.

Toate acestea sunt adevărate, dar chiar în timpul lui Alexandru și în vremea lui Pyrrhus, s-a format în Grecia marea sectă a filosofilor ce denigrau oracolele: cinicii, peripateticienii și epicurienii. Epicurienii uneori făceau versuri răutăcioase, despre cei de la Delphi, căci Apollo, zeul poeziei, inspirându-l pe Homer, făcea versuri mult mai proaste decât Homer.

Li s-a răspuns că însăși calitatea proastă a vesurilor arătau că plecau de la un zeu ce avea dispreț pentru reguli și pentru frumusețe stilistică, dar filosofii găseau răspunsul demn de râs și dădeau exemplul pictorului căruia i s-a cerut un tablou al unui cal ce se tăvălea pe spate pe pământ. El a pictat un cal ce alerga și, când i-au spus că nu asta i se ceruse, el a întors tabloul și a spus: *„Nu vedeți calul ce se întoarce pe spate"*?

Astfel filosofii ridiculizau pe aceia care, printr-un raționament întors, concludeau că versurile erau ale unui zeu, fie că erau bune, fie că erau proaste.

Scanned with OKEN Scanner

În sfârşit, preoţii din Delphi, plictisiţi de atâtea observaţii, au renunţat la versuri, dar numai la cele ce se pronunţau pe trepied, căci în afară de acestea, erau poeţi în templu, care, cu sânge rece, puneau în versuri ceea ce transa Pythiei realizase în proză.

Nu este ciudat că nu erau mulţumiţi de oracolul oferit aşa cum ieşea din gura zeului? Dar aparent, oamenii ce veneau de departe, credeau că este ruşinos să aducă cu ei doar un oracol în proză.

Cum s-a păstrat utilizarea versurilor, câtă vreme a fost posibilă, zeii nu se ruşinau să se folosească uneori de versuri din Homer, a cărui prozodie era mai bună decât a lor. Se găsesc multe exemple, dar aceste versuri împrumutate şi poeţii angajaţi ai templului trebuie să constituie însemne. Filosofii, oameni rezonabili, au privit aceste lucruri ca fiind mai puţin sigure ca altădată. Din fericire, când oracolele au apărut în lume, filosofii nu apăruseră încă.

Capitolul VII

Ultimele cauze specifice ale decadenţei oracolelor

Înşelătoriile oracolelor au fost grosolane şi sunt demonstrate prin mii de întâmplări. Cred că la început oracolele erau primite cu bucurie şi nerăbdare, căci era comod să ai un zeu care-ţi răspunde. S-a renunţat cu greutate la această comoditate, dar oracolele nu s-ar fi sfârşit în păgânism, dacă nu ar fi fost şi un lucru lipsit de cuviinţă.

Preoţii au ajutat mult prin extrema îndrăzneală cu care abuzau de falsa lor putere. De multe ori nu aveau nici un menajament.

Nu vorbesc de oracolele glumeţe de altădată. De exemplu, unui om care a întrebat zeii ce să facă pentru a deveni bogat, i s-a răspuns: *„Să posede tot ceea ce este între Sicona şi Corint"*. Astfel se glumea: Polemon, care a dormit în templul lui Esculap pentru a afla cum să scape de gută, a văzut un zeu ce i-a spus: *„să nu bei rece"*. Polemon i-a răspuns: *„Ce-ai face prietene, dacă ar trebui să vindeci un bou?*

Ceea ce este esenţial e că zeii au fost întotdeauna îndrăgostiţi de femei frumoase, care trebuia să-şi petreacă întotdeauna noaptea în temple. În realitate, se închideau templele de ochii lumii dar nu se putea garanta soţilor şi închiderea drumurilor lăturalnice..

Scanned with OKEN Scanner

În ce mă priveşte, cred că aceste lucruri n-au putut fi practicate numai o dată. Herodot ne spune că la al optulea şi ultimul etaj al turnului templului lui Belus, din Babilon, se afla un pat maginific unde în fiecare noapte se culca o femeiei aleasă de zeu. La fel se făcea în Teba din Egipt. Şi când preoteasa oracolului din Phatara, din Licia, trebuie să profetizeze era nevoie să se culce întâi în templul unde Apollo o inspira.

Toate acestea s-au practicat în timpurile întunecate ale păgânismului şi în vremea când ceremoniile păgâne nu erau subiect de controversă, dar Saturn din Alexandria n-a lăsat să intre în templu femei. Multe femei au primit cu respect această onoare, nu s-au plâns de Saturn, chiar dacă era mai bătrân şi cel mai puţin galant dintre zei. S-ar fi găsit una care, la sfârşit, să se gândească la faptul că nu s-ar fi întâmplat decât lucruri umane şi care i-a spus soţului, ce a făcut un proces lui Tyrranus preotul templului. Acesta din urmă a recunoscut totul şi numai Dumnezeu ştie ce scandal a fost în Alexandria.

Crimele preoţilor, obrăznicia, descoperirea şiretlicurilor, incertitudinea şi falsitatea răspunsurilor au discreditat oracolele şi au fost cauzele decăderii totale înainte de sfârşirea păgânismului. Există şi cauze străine cum ar sectele filosofilor greci, care au ironizat oracolele romanii care nu le-au folosit, în sfârşit creştinii care le detestau şi care au abolit păgânismul.

Scanned with OKEN Scanner

Convorbiri despre pluralitatea lumilor

Prefață

Sunt aproape în aceeași situație în care se găsea Cicero când a încercat să traducă în limba sa materia filosofici, ce până atunci nu fusese tratată decât în greacă. Se spunea că operele sale sunt perfect inutile, întrucât acei ce iubesc filosofia vor căuta operele în limba greacă, neglijându-le pe cele în latină, căci nu vor fi originale; iar aceia, care nu au gust filosofic, nu se vor deranja să le citească nici în latină, nici în greacă.

La aceasta se poate răspunde prin contrariu: aceia care nu sunt filosofi vor fi tentați să devină, datorită ușurării intenției lor de către cărțile latine, iar cei care sunt deja, prin lectura cărților grecești vor dori să vadă cum sună în latină lucrurile știute.

Cicero avea dreptate să vorbească așa. Geniul și marea reputație pe care o cucerise îi garantau succesul acestui nou fel de opere oferite publicului; dar eu sunt departe de a avea aceeași încredere într-un demers asemenea cu al lui. Doresc să tratez filosofia într-un mod deloc filosofic. Încerc s-o ating într-un punct unde ea nu este foarte seacă pentru cei obișnuiți și nici foarte ușoară pentru cei învățați. Dar, dacă mi s-ar spune imediat, precum Cicero, că o asemenea lucrare nu este adecvată nici savanților, care nu pot să înțeleagă nimic în plus, nici oamenilor obișnuiți, care nu vor avea niciodată dorința de a o înțelege, cu nu am păstrat decât vechiul răspuns. Se poate ca, descoperind mijlocul prin care filosofia convine tuturor, să găsesc locul în care nu place nimănui: căile sunt greu de ținut și nu cred că voi avea chef să fac aceeași greșeală a doua oară.

Trebuie să-i avertizez pe cei care vor citi cartea și au câteva cunoștințe de fizică, că nu am pretenția să-i învăț, ci doar să-i distrez, arătându-le, într-un mod mai agreabil și mai vesel, ceea ce ei știu în mod clar. Îi anunț pe cei pentru care materia este nouă că nu-i pot învăța și distra în același timp. Se vor supăra cei dintâi căutând aici

Scanned with OKEN Scanner

vreun folos, ceilalți, căutând doar distracția.

Nu mă amuz deloc spunând că am ales, din toată filosofia, materia cea mai capabilă să gâdile curiozitatea. Pare că nimic nu trebuie să ne intereseze, înainte de a ști cum este alcătuită lumea în care locuim, dacă mai există alte lumi, care de asemenea sunt locuite; dar, dincolo de toate, mire-se de acestea toate cine vrea. Cei care au de gând să piardă, pot să o facă gândindu-se la acestea, dar nu toată lumea își poate permite pierderi lipsite de noimă.

Am așezat în mijlocul acestor convorbiri o doamnă, pe care am instruit-o, dar care nu a vorbit niciodată despre astfel de lucruri. Cred că ficțiunea mă va ajuta: va face că opera să fie mai agreabilă și va determina doamnele să o citească, de exemplu, câte o persoană, care nu a depășit niciodată limitele științei, nu lasă să se vadă că nu a înțeles ceea ce spune și nu vrea să-și facă ordine în minte, fără încâlceală, pricepând vârtejurile și lumile. De ce ar ceda femeile unei marchize imaginare, care nu zămislește, când ele nu pot renunța la zămislire?...

În realitate, ele își dau silința, dar ce înseamnă aici a te sili? Nu înseamnă să pătrunzi, prin forța gândirii, un lucru obscur, sau să explici obscur; nu înseamnă să citești pur și simplu, fără reprezentarea celor citite; nu mă refer la doamnele pentru care acest sistem filosofic cere un efort de tip principesa de Clèves, căci se poate urmări ușor intriga și cunoaște frumusețea. Este adevărat că ideile cărții sunt străine majorității femeilor care nu sunt de tipul principesei de Clèves, dar asta nu înseamnă că sunt neclare și sunt sigur că o a doua lectură nu va lăsa nimic neînțeles.

Cum nu pretind să fac un sistem aiurea și fără vreun fundament, am utilizat raționamente reale din fizică și le-am folosit atât cât a fost necesar. Din fericire, în privința asta, ideile fizicii sunt cele însele rizibile, dar conțin în același timp capacitatea de a imagina un spectacol care poate plăcea, dacă este făcut special.

Când am descoperit câteva părți de tipul acesta nu am făcut decât să le mai adaug ceva poadoabe. La fel a procedat și Vergiliu în *Georgice*, salvând fondul materiei, de altfel plicticoasă, prin digresiuni frecvente și, uneori, chiar plăcute. La fel a făcut Ovidiu în

Scanned with OKEN Scanner

Ars amandi, căci esența materiei este mult mai agreabilă decât s-ar crede. Aparent, s-a crezut că este plictisitor să povestești aceleași lucruri, chiar dacă mai adaugi ici-colo precepte ale galanteriei. Pentru mine, nevoia de digresiune este mult mai puternică, deși am grijă de felul în care o folosesc. Mă simt îndreptățit de libertatea naturală a conversației, dar am plasat-o numai în locurile în care am crezut că o pot descoperi, am pus-o în cea mai mare parte la începutul operei, pentru că acolo spiritul nu este încă acomodat cu ideile principale pe care le ofer; în sfârșit le-am plasat în chiar subiectele discuției.

Nu am vrut să-mi imaginez nimic despre locuitorii altor lumi, ceea ce ar fi de altfel himeric. Am încercat să spun tot ceea ce este rațional și chiar viziunile au fost susținute de esențe. Adevărul și falsul se amestecă, dar întotdeauna sunt ușor de distins. Nu am încercat să justific o compoziție atât de clară - aici este punctul cel mai important al operei - și de aceea, sigur, nici nu încerc să vă conving.

N-a mai rămas, în această prefață, decât să vorbesc unui alt tip de persoană, dar aceasta este cel mai greu de mulțumit, nu numai pentru că nu-i pot oferi rațiuni, dar mai ales pentru că el are privilegiul de a nu avea chef să le considere bune. Sunt oameni scrupuloși care își imaginează că este periculos, din perspectiva religiei, să aduci locuitori de aiurea pe Pământ. Respect cu delicatețe excesivă religia, până la a nu dori să vă șochez, dar de ce vi se pare uimitor să umplu cu locuitori o infinitate de lumi? Nu trebuie să denigrezi o mică eroare a imaginației. Când vă spun că Luna este locuită, vă reprezentați oameni ca noi. Dar dacă sunteți un pic teologi, vă veți împiedica de greutăți, căci urmașii lui Adam nu se pot întinde până în Lună și nici nu o pot coloniza. Oamenii care sunt în Lună nu sunt deci oamenii lui Adam. În teologie este supărător că există oameni care nu descind din Adam. Nu este nevoie să dezvolt mai mult subiectul, căci toate dificultățile se opresc aici. Termenii pe care îi voi utiliza sunt demni de respect pentru a putea fi puși într-o asemenea carte, căci obiecțiile se vor referi la oamenii lunatici. Și ei sunt întotdeauna de vină. Nu am pus decât locuitori ce nu sunt oameni. Atunci ce sunt ei? Eu nu i-am mai văzut deloc și vă rog să nu mă bănuiți de vreun defect al vederii pe care-l folosesc pentru a încerca să pun locuitori în Lună, căci

Scanned with OKEN Scanner

vedeți și dumneavoastră că este imposibil să se afle acolo. În opera aceasta am avansat doar ideea diversității infinite a naturii. Această idee stăpânește toată lucrarea și nu poate fi contestată de nici un filosof. Cred, în felul acesta, că nu voi crea opoziții decât din partea acelora care nu vor citi *Convorbirile...* Dar oare este liniștitoare situația? Nu. Dimpotrivă. Sigur că obiecțiile nu vor fi făcute cu bunăvoință.

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Domnului L...

Observați, domnule, că vă trimit un rezumat exact al modului în care mi-am petrecut timpul la țară, la doamna marchiză de G... Știți că această dare de seamă va fi făcută printr-o carte, și, ceea ce e mai rău, o carte de filosofie?... Vă așteptați la serbări, jocuri, vânătoare... Primiți în schimb planete, lumi, vârtejuri; numai despre acestea e vorba. Din fericire, sunteți filosof și nu mă veți ironiza mai mult decât alții. Poate veți fi bucuros că am atras-o pe doamna marchiză înspre filosofie. Nu puteam face o cucerire mai mare, căci cred că frumusețea și tinerețea sunt lucruri de mare preț. Dacă însăși înțelepciunea ar dori să se prezinte cu succes bărbaților, n-ar face rău să se prezinte într-o întruchipare asemănătoare celeia a marchizei. Iar dacă, în conversație, ar avea aceeași ușurință, sunt convins că toată lumea ar alerga după ea. Nu vă așteptați la mari înțelepciuni când vă voi povesti convorbirile avute cu această doamnă. Ar trebui să am măcar același spirit ca al ei, pentru a putea reproduce ce a spus și chipul în care a făcut-o. Nu este vorba de ușurința dată de inteligența, deja știută. Eu o cred înțeleaptă din cauza ușurinței cu care poate deveni înțeleaptă. Ce-i lipsește? Să deschizi ochii asupra cărților nu înseamnă nimic și știu destui oameni cărora le-aș refuza, dacă aș putea, numele de savanți.

În rest, domnule, vă rămân îndatorat. Știu că, înainte de a intra în miezul convorbirilor avute cu marchiza, aș putea descrie castelul unde mi-am petrecut toamna. S-au descris adesea castele, nu cu prilejuri la fel de importante. Dar vă scutesc de aceasta. E destul să știți că, atunci când am ajuns la ea, nu aveam nici un companion și am fost foarte liber. Primele zile nu au fost ceva ieșit din comun. Au trecut discutând noutăți pariziene, dar au urmat convorbirile pe care vi le ofer. Le voi împărți pe seri, întrucât, în realitate, nu vorbeam decât seara.

Scanned with OKEN Scanner

Prima seară

Pământul este o planetă ce se roteşte în jurul ei şi în jurul Soarelui

Filosofia naturală.- Aspectul general al cerului. - Sistemul lui Ptolemeu. - Sistemul lui Copernic. - Dubla mişcare a Pământului. - Luna se învârte în jurul Pământului şi în jurul ei. - Ce cred indienii. - Ce-ar dovedi rotaţia Pământului cuiva suspendat în aer. - Atmosfera terestră.

Într-o seară, după masă, am mers să ne plimbăm prin parc. Era o răcoare plăcută care ne-a răsplătit pentru ziua deosebit de călduroasă. Luna se ridica, şi, de o oră, razele ei străbăteau printre ramurile copacilor amestecând delicat albul viu cu această verdeaţă întunecată. Nu era nici un nor care să ascundă sau să umbrească cea mai mică stea, toate de un alb pur şi strălucitor, scos încă o dată în evidenţă de fundalul albastru pe care erau agăţate. Acest spectacol m-a făcut să visez şi poate, fără marchiză, aş fi visat multă vreme. Dar prezenţa unei atât de amabile doamne nu-mi permitea să mă dărui lunii şi stelelor.

—Nu vi se pare, i-am spus, că nici ziua nu este atât de frumoasă ca o noapte fermecătoare?

—Da, îmi răspunse, frumuseţea zilei este ca o frumuseţe blondă, strălucitoare, dar farmecul nopţii este asemenea unei frumuseţi brune, mai atrăgătoare.

—Sunteţi bună, i-am replicat, oferind acest avantaj brunetelor, căci dumneavoastră nu sunteţi aşa. Şi totuşi este adevărat că pe timp de zi se vede tot ce are mai frumos natura şi că eroinele romanelor, cele mai frumoase închipuiri, sunt aproape întotdeauna blonde.

—Nu e nimic mai de preţ decât frumuseţea, a replicat, şi doar ea ne atinge. Mărturisiţi că ziua nu sunteţi prins de o visare la fel de dulce ca aceea în care cădeţi odată cu lăsarea nopţii acesteia strălucitoare.

—Cred, i-am răspuns, că, în schimb, o blondă ca dumneavoastră

Scanned with OKEN Scanner

mă va face să visez mai mult decât cea mai frumoasă noapte din lume, cu toate frumusețile ei brune.

—Dacă acestea ar fi adevărate, a răspuns, nu m-aș simți mulțumită. Eu doresc ca ziua, pentru că blondele au același interes, să producă un efect similar. Pentru ce îndrăgostiții care sunt buni cunoscători a ceea ce ating nu-și vorbesc decât noaptea, în toate cântecele și-n toate elegiile pe care le cunosc?

—Pentru ca noaptea să-i mulțumească, i-am spus.

—Dar, a reluat, noaptea are pe lângă plăceri și plângeri ce apar în cântece. Ziua nu-i atrage deloc spre confesiune. De unde vine asta?

—Aparent, îi răspund, ea nu-i inspiră decât pe cei trişti, melancolici și pasionați. Se pare că, în timpul nopții, toate stau în pace. Se crede că stelele merg mai tăcut decât soarele, obiectele cerului vizibile sunt mai dulci, vederea se oprește mai ușor, în sfârșit, visezi mai bine, întrucât te simți flatat să fii singur cu natura care tocmai visează. De asemenea, poate că spectacolul zilei este mai uniform, nu este decât un singur soare și un acoperiș albastru, și pare că vederea acestor stele, semănate aiurea și așezate întâmplător în mii de figuri diferite, favorizează visarea și oarece dezordine a gândurilor, în care te lași cuprins fără plăcere.

—Întotdeauna am simțit ceea ce-mi spuneți, mi-a zis. Iubesc stelele și mă plâng bucuros de Soare, care le ascunde.

—Ah, nu pot să-l iert că nu mă lasă să văd lumile acestea!

—Ce înțelegeți prin lumile acestea, mi-a spus, privindu-mă și întorcându-se către mine.

—Vă cer iertare, i-am răspuns, m-ați atins în punctul sensibil și imdiat imaginația se dezlănțuie.

—Ce este punctul sensibil? a reluat.

—Vai, i-am răspuns, sunt necăjit că trebuie să vi-l mărturisesc. Mi-a intrat în cap că orice stea poate fi o lume. Și nu cred neapărat că este adevărat, dar cred că poate fi adevărat, pentru că îmi face plăcere lucrul acesta. Este o idee ce-mi place și care mi-a intrat în cap într-un fel hazliu. Pentru mine nu-i adevărat că bucuria nu ne este necesară.

—Ei, a replicat, dacă e punctul dumneavoastră sensibil, spuneți-mi-l, voi crede despre stele orice doriți, dacă îmi va face

Scanned with OKEN Scanner

plăcere.

—Ah, doamnă, i-am răspuns repede, nu este o plăcere precum aceea pe care o aveți la o comedie de Molière, ci una care se află nu știu unde în rațiune și care nu face să râdă decât spiritul.

—Ce, mi-a replicat, credeți că sunt incapabilă în fața plăcerilor care nu sunt decât în rațiune? Vreau să vă demonstrez contrariul. Prezentați-mi stelele.

—Nu, i-am replicat. Mi se va reproșa că într-o pădure, la ora zece noaptea, am făcut filosofie cu cea mai drăguță femeie pe care o cunosc. Căutați-vă în altă parte filosoful!

Dacă m-aș fi apărat încă puțin timp pe acest ton, trebuia să cedeze, cel puțin am rugat-o să-mi promită, pentru onoarea mea, că-mi va păstra secretul și când am fost dincolo de posibilitatea de a mă devota, când am vrut să vorbesc, am văzut că nu știu de unde să-mi încep discursul, căci cu o persoană precum dânsa, care nu știa nimic despre fizică, trebuia să iei lucrurile de departe, pentru a-i demonstra că Pământul este o planetă, că planetele se rotesc împrejurul stelelor și toate stelele împrejurul sorilor care luminează lumile. Mi-am dat seama că e mai ușor să spui fleacuri, precum ar face oamenii raționali în locul nostru. În sfârșit, pentru a-i oferi o idee generală despre filosofie, iată cum am început:

—Orice filosofie, i-am spus, este fondată doar pe două lucruri, de aceea avem spiritul curios și privirea imperfectă, căci dacă ați avea ochi mai buni decât îi aveți, ați vedea că stelele sunt sori care luminează tot atâtea lumi sau că nu sunt așa. Și, dacă, pe de altă parte, sunteți mai puțin curioasă, n-o să vă pese să știți, ceea ce înseamnă cam același lucru. Dar vrem să știm mai mult decât vedem, iată dificultatea. Și dacă ceea ce vedem, vedem bine, vor fi întotdeauna altele de cunoscut, dar le vedem mereu altfel decât sunt. Astfel, adevărații filosofi își trec viața necrezând ceea ce văd, încercând să ghicească ceea ce nu văd deloc și, în aceste condiții, nu-i așa că nu trebuie să-i invidiezi? Despre toate acestea îmi închipui mereu că întotdeauna sunt un mare spectacol, asemănător celui de la operă. Din locul în care stați la operă nu vedeți teatrul așa cum este, căci au aranjat decorul și mașiniștii au creat de departe un efect

plăcut, ascunzând de privirea dumneavoastră roţile şi contragreutăţile care fac toate mişcările. În felul acesta nu vă interesează cum se mişcă. Poate că nu sunt decât câţiva maşinişti ascunşi sub podea, care se neliniştesc înaintea unui zbor, şi care nu vor deloc să dezvăluie felul în care a fost realizat acest zbor. Vedeţi bine că maşinistul e precum filosofii care măresc dificultatea, căci în maşinile pe care natura le prezintă ochilor noştri, corzile sunt perfect ascunse, şi atât de bine, încât a durat foarte mult să afli ce determină schimbările din univers, căci închipuiţi-vă pe toţi înţelepţii la operă: pe aceşti Pitagora, aceşti Platon, aceşti Aristotel şi tot felul de oameni al căror nume face atâta zgomot. Să presupunem că ei văd zborul lui Faeton luat de vânturi, că nu pot descoperi corzile şi nu ştiu cum este alcătuit spatele unui teatru.

Unul zice:

„E ceva secret care-l ridică pe Faeton".

Celălalt:

„Faeton este făcut din diferite numere care-l fac să zboare".

Celălalt:

„Faeton are oarece simpatie pentru înălţimile teatrului şi nu se simte bine când nu este acolo".

Celălalt:

„Faeton nu este făcut pentru zbor, dar mai degrabă se bucură să ocupe înălţimea teatrului, decât să o lase goală..." Şi o sută de alte variante care, nu mă îndoiesc, şi-au pierdut reputaţia. La sfârşit, Descartes şi alţi câţiva moderni au venit şi au spus:

„Faeton urcă pentru că e tras de corzi şi pentru că e o greutate mai mare ca a lui, care coboară".

Astăzi nu se mai crede deloc că un corp se mişcă dacă nu este tras sau chiar împins de un alt corp, nu se crede că el urcă sau coboară, dacă nu există o contragreutate sau un resort şi ceea ce pare natură aşa cum este, nu poate fi cunoscut decât din spatele unui teatru de operă.

—Acum, zice marchiza, filosofia nu a devenit mecanică?

—Atât de mecanică, i-am răspuns, încât mare lucru să nu ne ruşinăm de ea. Se doreşte ca universul să nu fie mare, ci ca un ceas

Scanned with OKEN Scanner

mic şi totul să se conducă prin mişcări regulate, care depind de aranjarea părţilor. Mărturisiţi adevărul: nu aţi vrut de câteva ori o imagine mai sublimă a universului şi nu i-aţi adus onoruri nemeritate? Am cunoscut oameni care îl stimau mai puţin după ce l-au cunoscut.

—Eu, mi-a replicat, îl stimez mai mult de când ştiu că seamănă cu un ceas. Este surprinzător că ordinea naturii, oricât de admirabilă, se bazează pe lucruri atât de simple.

—Nu ştiam, i-am spus, că aveţi idei atât de sănătoase, căci, în mod normal, lumea nu prea le are. Mulţi oameni au în cap o falsă minune, bine învelită într-o puritate pe care o respectă. Admiră natura, pentru că o cred un fel de vrajă din care nu înţeleg nimic şi, sigur că este dezonorant să înţelegi ceva, după ei. Dar, doamnă, am continuat, sunteţi atât de hotărâtă să înţelegeţi tot ce vă voi spune, încât nu-mi rămâne decât să trag cortina şi să vă arăt lumea.

De pe Pământul unde stăm, ceea ce vedem îndepărtat este cerul albastru, o mare pânză, unde stelele par bătute precum cuiele. Par fixe, întrucât ele nu sugerează mişcarea decât împreună cu pânza ce le poartă de la răsărit la apus. Între Pământ şi această ultimă pânză a cerurilor stau suspendate, la diferite înălţimi, Soarele, Luna şi alte cinci astre, pe care le numim planete: Mercur, Venus, Marte, Jupiter şi Saturn. Aceste planete, nefiind agăţate de acelaşi cer, au mişcări inegale, se văd diferit, şi creează ansambluri diverse, în timp ce stelele fixe sunt întotdeauna în aceeaşi poziţia unele faţă de celelalte. Carul Mare, pe care-l vedeţi, este format din şapte stele, totdeauna identice, de multă vreme, dar Luna este când aproape de Soare, când departe şi trece pe lângă alte planete. Iată cum păreau lucrurile pentru bătrânii păstori din Caldeea, cărora timpul liber le-a permis primele observaţii, pe care le-a zidit astronomia. Căci astronomia s-a născut în Caldeea, precum, zice-se, geometria s-a născut în Egipt, unde revărsările Nilului, care ascundeau hotarele câmpurilor, au făcut să se inventeze măsurile precise pentru recunoaşterea propriului ogor, faţă de cel al vecinului. Astfel, astronomia este fiica lenei, geometria fiica interesului şi, dacă ne referim la poezie, vom descoperi că este fiica dragostei.

—Sunt bucuroasă, spuse marchiza, că am auzit această

Scanned with OKEN Scanner

genealogie a ştiinţelor şi bag de seamă că sunt fiica astronomiei. Geometria, după câte îmi spuneţi, cere un suflet mai interesant decât îl am, poezia cere unul mai drăgostos, iar eu am destulă lene, ca să mă intereseze numai astronomia. Din fericire, încă ne aflăm pe câmp şi ducem o viaţă semipăstorească, ceea ce convine astronomiei.

—Nu vă înşelaţi, doamnă, i-am replicat, adevărata viaţă păstorească nu înseamnă să vorbeşti despre planete şi stele fixe. Vedeţi dacă astfel oamenii din Caldeea îşi treceau vremea.

—Ah, mi-aţi răspuns, felul acesta de păstorit este foarte periculos.

—Îmi place foarte mult acela al Caldeenilor, pe care mi l-aţi povestit. Poate începeţi să-mi vorbiţi în caldeeană! Când recunoşti predispoziţia aceasta pentru stele, de care mi-aţi spus, despre ce poate fi vorba?

—E vorba, i-am răspuns, să ghiceşti cum toate părţile universului sunt aranjate şi aceasta este numită de către savanţi sistem. Dar înainte de a vă explica primul dintre sisteme, trebuie să remarcaţi, dacă vreţi, că noi suntem făcuţi precum nebunul atenian, despre care aţi auzit vorbindu-se, şi care credea cu toată convingerea că toate vasele ce soseau în portul Pireu erau ale sale. Nebunia noastră, a tuturor, este să credem că întreaga natură, fără excepţie, este destinată folosinţei noastre şi când filosofii noştri sunt întrebaţi la ce foloseşte numărul acesta uriaş de stele fixe, din care ar fi suficientă doar o parte care să facă ceea ce fac toate acum, vi se va răspunde sec că ele servesc bucuriei vederii. După acest principiu, este firesc că au pus Pământul în centrul universului, în timp ce toate corpurile cereşti, care sunt făcute pentru el, îl înconjoară pentru a-l lumina. Astfel, ei au plasat Luna deasupra Pământului, deasupra Lunii, planeta Mercur, apoi Venus, Soarele, Marte, Jupiter, Saturn. Deasupra tuturor era cerul cu stelele fixe. Pământul se află chiar la mijlocul cercurilor descrise de aceste planete şi care sunt cu atât mai mari, cu cât sunt mai departe de Pământ. Prin urmare, planetele mai îndepărtate folosesc mai mult timp pentru a-şi face cursa, ceea ce este adevărat în mod real.

—Dar nu ştiu, m-a întrerupt marchiza, de ce mi se pare că nu aprobaţi acest sistem, ce pare a fi destul de clar. Pe mine explicaţia mă mulţumeşte.

—Mă pot lăuda, i-am răspuns, că ştiu să uşurez sistemul. Dacă vi-l spun aşa cum a fost conceput de Ptolemeu şi cum a fost schimbat

Scanned with OKEN Scanner

după el, vă voi arunca într-o groaznică nedumerire. Cum mişcările planetelor nu sunt atât de ordonate, ele merg mai repede sau mai încet, într-un sens sau în altul şi sunt mai aproape sau mai departe de Pământ, cei vechi şi-au imaginat o mulţime de cercuri diferite, îmbinate unele cu altele prin care salvau toate aceste ciudăţenii: Încâlceala acestor cercuri era atât de mare, încât, într-un timp în care nu se ştia nimic mai mult, un prinţ din Castilia, înţelept, dar, se pare, mai puţin credincios, zicea că dacă Dumnezeu l-ar fi chemat ca sfetnic în momentul în care făcea lumea, el i-ar fi dat sfaturi mai bune. Gândul este un pic prea libertin, dar în acelaşi timp plăcut, căci acest sistem a fost un mod de a păcătui, întrucât era foarte zăpăcit. Unele sfaturi pe care acest principe dorea să le ofere priveau, fără îndoială, îmbinarea acestor cercuri în care au încâlcit mişcările celeste. Aparent, sfaturile propuneau o altă suprapunere a încă două sau trei cercuri inutile, pe care le-au aşezat dincolo de stelele fixe. Aceşti filosofi, ca să explice oarecum mişcarea interioară a corpurilor celeste, făceau, dincolo de ultimul cerc vizibil, un cerc de cristal care imprima aceste mişcări cercurilor inferioare. Avem mişcări noi pentru că există de asemenea un alt cer de cristal. În sfârşit, cerurile de cristal nu-i costau nimic.

—Dar de ce le făceau doar din cristal? spuse marchiza. N-ar fi fost la fel de bune, dacă erau din orice altă materie?

—Nu, i-am răspuns. Trebuie ca lumina să treacă prin ele şi în acelaşi timp trebuie să fie neapărat solide, căci Aristotel a descoperit că soliditatea este un atribut calitativ al naturii. Şi, pentru că se spune aşa, nu trebuie să ne îndoim. Dar s-au văzut comete, care, fiind mai mărețe decât se credea altă dată, spărgeau toate cristalurile cerurilor prin care treceau, sfărmând tot universul şi a trebuit să acceptăm că cerurile sunt făcute dintr-o materie fluidă precum aerul. În sfârşit, fără îndoială, datorită observaţiilor din ultimele secole, s-a stabilit că Venus şi Mercur se rotesc în jurul Soarelui şi nu împrejurul Pământului şi că vechiul sistem nu mai poate fi susţinut din acest punct de vedere. Vă propun un sistem satisfăcător, care-l eliberează pe regele Castiliei de obligaţia de a da sfaturi, pentru că este foarte simplu, fermecător de simplu şi singurul care poate fi susţinut, fără replică.

Scanned with OKEN Scanner

—Ar părea, spuse marchiza, că sistemul dumneavoastră filosofic este un fel de licitație, în care cel care se oferă să facă lucruri învechite câștigă.

—Este adevărat, am reluat, căci doar din acest punct de vedere se poate atinge planul după care natura și-a întocmit opera. Aceasta este de o extraordinară economie: tot ceea ce poate face costând mai puțin sau aproape deloc, trebuie să fiți sigură că se va întocmi. Această economie se-ntâlnește uneori cu o uimitoare generozitate, care strălucește în tot ceea ce face. Mărinimia este în desen, iar economia în execuție. Nu-i nimic mai frumos decât marele plan pe care-l executăm fără mari cheltuieli. Noi, ceilalți, suntem cei care răsturnăm adesea toate acestea, căci economisim la întocmirea planurilor și suntem risipitori în execuție. Noi dăruim un mic desen, executat cu cheltuieli de zece ori mai mari decât trebuie și de aceea totul este ridicol.

—Mă bucur, spuse ea, că sistemul despre care mi-ați vorbit imită puțin natura, căci această învârtire în folosul imaginației nu are alt scop decât să pot înțelege ce-mi spuneți.

—Nu există necazuri inutile, i-am replicat. Închipuiți-vă un german, pe nume Copernic, care schimbă toate cercurile acestea și toate cerurile solide imaginate de antichitate. Distruge unele, pune altele în loc. Prins de o nobilă furie de astronomie, el ia Pământul și-l mută din centrul universului, unde a fost plasat și pune acolo Soarele, căruia această onoare i se potrivește mai mult. Planetele nu se învârt împrejurul Pământului și nu-l mai închid în mijlocul cercului pe care-l descriu. Dacă ele ne luminează este oarecum din întâmplare, pentru că ele ne întâlnesc în drumul lor. Totul se rotește acum în jurul Soarelui. Pământul se învârte el însuși și pentru a-l scăpa de lungul repaos care i-a fost atribuit, Copernic l-a schimbat, oferindu-i mișcările altor planete și ale altor ceruri. În sfârșit, din tot acest echipaj celest, de care micul Pământ era însoțit și înconjurat, nu i-a mai rămas decât Luna, care se mai învârte în jurul lui.

—Așteptați un pic, spuse marchiza. V-a cuprins un entuziasm care vă face să explicați prea pompos lucrurile, cum nu cred că am mai auzit. Soarele este în centrul universului și stă nemișcat. Cine urmează?

—Mercur, i-am spus, el se învârte în jurul Soarelui, în așa fel încât Soarele este aproape în centrul cercului deschis de Mercur.

Scanned with OKEN Scanner

Deasupra lui Mercur este Venus care se roteşte tot în jurul Soarelui, urmează Pământul, care fiind mai departe decât primele două planete, descrie un cerc mai mare decât ele. Urmează în sfârşit Marte, Jupiter, Saturn, în ordinea pe care v-o numesc şi observaţi că Saturn trebuie să descrie cel mai mare cerc în jurul Soarelui, utilizând astfel mai mult timp decât cel pe care oricare dintre planete îl foloseşte pentru a-şi face revoluţia.

—Şi Luna? întrebă marchiza.

—Eu spun că Luna se învârte în jurul Pământului, fără să-l părăsească, dar pentru că Pământul se roteşte în jurul Soarelui, Luna îl urmează, învârtindu-se în jurul lui, şi, dacă se roteşte în jurul Soarelui, e din cauză că nu poate părăsi Pământul.

—Vă ascult, spuse ea, şi-mi place Luna care ne-a rămas alături, chiar dacă toate celelalte planete ne-au părăsit. Mărturisiţi că, dacă germanul dumneavoastră ne-a făcut să le pierdem, a făcut-o cu plăcere. Eu văd, după procedeele sale, că nu era bine intenţionat în ceea ce priveşte Pământul.

—Înţeleg intenţia, i-am replicat, de a doborî vanitatea oamenilor care s-au pus în cel mai frumos loc din univers şi-mi place să vă prezint Pământul în mulţimea planetelor.

—Bine, dar nu credeţi că vanitatea oamenilor se întinde până la astronomie? Credeţi că mă umiliţi dacă îmi spuneţi că Pământul se roteşte în jurul Soarelui? Vă jur că nu mă preţuiesc mai puţin.

—Dumnezeule, vă jur că sunt mai puţin invidios pe sistemul valorilor din univers, decât pe cel de pe pământ şi că prezenţa a două planete din univers este mai importantă decât prezenţa a doi ambasadori. Totuşi, aceeaşi înclinaţie care te face să doreşti un loc mai bun într-o ceremonie face ca un filosof să se pună în centrul lumii, dacă poate, în sistemul ce-l concepe. Crede că totul este făcut pentru el, presupune, poate, alegerea principiului care-l flatează şi sufletul nu-l lasă să se intereseze de o afacere de pură speculaţie.

—Sincer, mi-a replicat, aici este o calomnie pe care aţi inventat-o împotriva geniului uman. Niciodată nu va fi acceptat sistemul lui Copernic, pentru că este atât de umilitor.

—La fel, i-am replicat, însuşi Copernic se temea enorm pentru

Scanned with OKEN Scanner

succesul operelor sale, multă vreme nevrând să le publice. S-a hotărât în sfârşit, la rugămintea unor oameni puternici, dar în ziua în care i s-a adus primul exemplar tipărit din cartea sa, ştiţi ce a făcut? A murit. Nu a dorit deloc să înfrunte toate contrazicerile pe care le prevedea şi s-a retras elegant din afacere.

—Ascultaţi, spuse marchiza, trebuie să faceţi dreptate tuturor. E greu de imaginat că ne învârtim în jurul Soarelui, care nu-şi schimbă locul şi pe care îl regăsim dimineaţa în locul unde s-a culcat seara. Mi se pare că, după dumneavoastră, tot universul se mişcă precum Pământul...

—Sigur, am întrerupt-o, este acelaşi lucru. Dacă adormiţi într-o barcă pe râu, vă treziţi în acelaşi loc, în aceeaşi relaţie cu toate părţile bărcii.

—Da, dar, mi-a replicat, există o diferenţă. Voi regăsi, la trezire, malul schimbat şi aceasta mă va face să înţeleg că barca şi-a schimbat locul, dar nu se-ntâmplă la fel cu Pământul, căci regăsesc toate lucrurile cum le-am lăsat.

—Nu-i aşa, doamnă. Râul se schimbă şi el. Ştiţi că deasupra cercului planetelor sunt stele fixe: iată râul. Eu sunt pe Pământ şi el descrie un cerc mai mare în jurul Soarelui. Privesc centrul cercului, văd Soarele. Dacă nu se schimbă stelele, aşezând privirea în linie dreaptă dincolo de Soare, voi vedea cu siguranţă că răspunde câtorva stele fixe, dar eu văd uşor, în timpul nopţii, căror stele le-a răspuns ziua şi este exact acelaşi lucru. Dacă Pământul nu-şi schimbă deloc locul, în cercul pe care-l ocupă, voi vedea mereu Soarele răspunzând aceloraşi stele fixe, dar dacă Pământul se mişcă, Soarele va răspunde altor stele. Iată râul care se schimbă mereu şi, aşa cum Pământul îşi face cercul într-un an în jurul Soarelui, eu văd Soarele, în timpul unui an, răspunzând diverselor stele fixe, care compun un cerc. Acest cerc se cheamă zodiac. Doriţi să vă desenez un cerc pe nisip?

—Nu, mi-a răspuns ea, mi-l imaginez şi-apoi asta ar da parcului meu un aer savant, pe care nu doresc să-l aibă. N-am zis ca filosoful despre care am auzit că a fost aruncat într-o insulă necunoscută, şi a strigat celor care îl urmau, văzând figuri, linii şi cercuri, trasate la malul mării: „Curaj, prieteni, insula este locuită, iată urmele oamenilor". Bine faceţi că nu mă lăsaţi să fac aceste urme, care nu au ce căuta aici.

—Ar fi mai bine, deci, răspunsei eu, să nu se vadă decât urmele

Scanned with OKEN Scanner

îndrăgostiților, adică numele și cifrele scrijelite pe coaja arborilor de mâinile celor îndrăgostiți de dumneavoastră.

—Lăsați, vă rog, adoratorii, a spus, vorbiți mai bine despre Soare. Am înțeles cum ne imaginăm că Pământul descrie un cerc în timpul unui an în jurul Soarelui. Dar cum se face că Soarele este întotdeauna deasupra capetelor noastre?

—Ați remarcat, i-am răspuns, că un bulgăre, ce se rostogolește pe alee, are două mișcări? El merge spre capătul aleii și în același timp se întoarce de mai multe ori în jurul lui, în așa fel încât partea bulgărelui care era deasupra să coboare și cea care era jos să urce. Pământul face același lucru. De când înaintează pe cercul descris într-un an în jurul Soarelui, el se-nvârte în jurul lui însuși în douăzeci și patru de ore, fiecare parte a Pământului pierde și regăsește Soarele, în măsura în care, învârtindu-se în jurul locului unde se află, Soarele pare că se ridică, iar când începe a se îndepărta, pare că ar coborî.

—Lucrul acesta, spuse marchiza, mi se pare foarte plăcut: Pământul se rotește în jurul Soarelui, iar acesta nu face nimic. Și când spun că Luna, celelalte planete și celelalte stele fixe par a face un tur deasupra capetelor noastre în 24 de ore, este o imaginație?

—Imaginație pură, i-am replicat, care are aceeași cauză. Planetele fac fiecare câte un cerc împrejurul Soarelui în timp inegal, după cum distanțele sunt inegale, iar ceea ce vedem azi răspunde unui punct din zodiac. Dacă același cerc de stele fixe va fi văzut mâine la aceeași oră, Soarele va răspunde unui alt punct, fie pentru că ele au avansat pe cercul lor, fie că am avansat noi, pe al nostru. Noi ne mișcăm și celelalte planete se mișcă și ele, dar mai repede sau mai puțin repede decât noi. Aceasta ne pune în diferite puncte de vedere față de ele și ne face să părem bizari, ceea ce face necesar discursul meu. Trebuie doar să știți că ceea ce este neregulat în planete vine din diversele feluri în care mișcarea noastră întâlnește planetele, dar că în realitate, toate sunt foarte regulate.

—Asta o pot accepta, spuse marchiza, dar aș fi dorit ca regularitatea lor să coste mai puțin Pământul, pe care nu l-au menajat deloc și, pentru o masă atât de grea, se cere mai multă mișcare din partea lui.

Scanned with OKEN Scanner

—Dar, i-am răspuns, v-ar place mai mult ca Soarele şi celelalte astre, care sunt corpuri mai mari şi mai grele decât Pământul, să facă în 24 de ore un tur uriaş în jurul acestuia? Ca stelele fixe, care se află în cel mai mare cerc, să parcurgă într-o zi pe puţin 200 milioane de leghe? Căci asta trebuie să se-ntâmple, dacă Pământul nu se-nvârte în jurul lui în 24 de ore. În realitate, este mai uşor să facă acest tur, care nu are mai mult de 10 mii de leghe. Vedeţi că 10 mii de leghe în comparaţie cu oribilul număr pe care vi l-am dat nu este decât o bagatelă?

—O, a replicat marchiza, Soarele şi aştrii sunt de foc şi mişcarea nu-i costă nimic, dar Pământul nu pare să se mişte aşa uşor.

—Şi credeţi, i-am replicat, dacă nu aveţi experienţă, că e mai uşor de mişcat o navă cu 150 de tunuri, încărcată cu trei mii de oameni şi cu o cantitate de mărfuri? Nu trebuie decât o mică suflare de vânt pentru a o face să alunece pe apă. Apa este lichidă şi, lăsându-se cu uşurinţă tăiată de proră ca opune puţină rezistenţă mişcărilor navei. Şi dacă nava este în mijlocul râului va urma fără greutate firul apei, căci nu este nimic care s-o reţină. Astfel, Pământul, oricât de masiv ar fi, este purtat în mijlocul materiei cereşti, care este infinit mai fluidă decât apa şi care umple tot acest spaţiu în care înoată planetele. Şi unde s-ar putea agăţa Pământul ca să-l împiedice materia aceasta cerească să se ducă? E ca şi cum o bucăţică de lemn s-ar putea împotrivi cursului unui râu.

—Dar, spuse ea încă o dată, cum se susţine Pământul, cu toată greutatea sa, pe materia voastră celestă, care trebuie să fie uşoară?

—Nu e greu, i-am răspuns, ceea ce este fluid, e: în sine, mai uşor. Ce ziceţi de marele nostru vas, care, cu toată greutatea lui, este mai uşor decât apa, întrucât pluteşte?

—Nu vă spun nimic, a răspuns ea ca şi cum ar fi fost nervoasă, cât timp aveţi un vas mare. Dar asiguraţi-vă că nu e nimic de spus despre o piruetă atât de binevenită pe care o face Pământul?

—Ei, bine, i-am răspuns, să lăsăm ca Pământul să fie purtat de patru elefanţi precum făceau indienii.

—Iată alt sistem, a strigat ea. Nu-mi plac oamenii care, pentru siguranţa lor, nu construiesc lucruri solide. Copernic ne-a disprețuit şi

Scanned with OKEN Scanner

ne-a pus să înotăm, ca niște aventurieri, în această materie cerească. Fac rămăşag că, dacă indienii ar fi ştiut că pământul este în pericol să se mişte, ar fi dublat elefanții.

—Ar fi meritat-o, am replicat, amuzându-mă de ideile sale: nu trebuie deloc îndepărtați elefanții pentru a putea dormi în siguranță şi, dacă aveți nevoie, pentru această noapte îi punem şi pe ei în sistem, atâția câți vă plac şi apoi îi retragem încet, în măsura în care vă liniştiți.

—În mod real, spuse ca, nu cred că acuma îmi sunt prea mult necesari şi am destul curaj pentru a accepta că Pământul se roteşte.

—Mergeți prea departe, i-am replicat. Vă rotiți cu plăcere şi vă faceți despre acest sistem idei fericite. Câteodată, de exemplu, mă gândesc că sunt suspendat în aer şi că stau, fără mişcare, în timp ce Pământul se învârte fără mine în 24 de ore. Văd trecând prin fața ochilor mei toate aceste fețe diferite, unele albe, altele negre, altele roşcate, altele verzui. La început sunt caschetele, apoi turbanele, apoi capetele rase. Văd când oraşe cu clopotnițe, când oraşe cu turle lungi care au semilune şi credincioşi, apoi alte oraşe, cu turle de porțelan sau țări mari care nu au decât cabane; aici mări largi, acolo deşerturi înspăimântătoare, în sfârşit, toată infinita varietate care există pe suprafața Pământului.

—În realitate, spuse ca, pentru toate acestea merită să sacrificăm 24 de ore pentru a fi văzute. Astfel, în acelaşi loc în care suntem acum, nu spun în acest parc, dar în acelaşi loc, dacă am fi în aer ar trece mereu alți oameni, care ne-ar lua locul şi după 24 de ore ne-am reîntoarce.

—Însuşi Copernic, i-am răspuns, n-ar înțelege mai bine. Întâi ar trece pe-aici englezii care ar discuta câteva elemente de politică, cu mai puțină bucurie decât discutăm noi principii filosofice. Apoi ar veni o mare măreață şi s-ar putea găsi aici niște vase care ar fi libere ca şi noi. După aceea, vor apărea irochezi, mâncând de vii câțiva prizonieri de război, fără să le pese, femei din pământul lui Jesso, ce-şi vor irosi vremea să facă mâncare soților şi să-şi picteze cu albastru buzele şi sprâncenele, pentru a fi pe placul celor mai cruzi oameni din lume, tătarii, care vor merge plini de credință spre marele

Scanned with OKEN Scanner

preot, ce nu iese niciodată dintr-un loc întunecat, luminat doar de lămpi, în lumina cărora este adorat, frumoase circasiene, care nu fac nici un fel de moft când se dăruie primului venit, omagiu care cred că aparţine soţilor, mici tătari, care fură femei pentru turci şi persani, în fine noi, ce vom debita încă reverii.

—E plăcut, spuse marchiza, să ne imaginăm ceea mi-ai mai spus, dar dacă te-aş vedea de sus aş vrea să am libertatea de a grăbi sau micşora viteza de rotaţie a Pământului, după cum ceea ce văd îmi place mai mult sau mai puţin. Te asigur că aş grăbi rotaţia pentru cei care fac politică sau pentru cei care-şi mănâncă duşmanii. Dar sunt alţii care-mi trezesc curiozitatea, de exemplu frumoasele circasiene, care au obiceiuri atât de deosebite. Dar apare şi o dificultate serioasă: dacă Pământul se învârte, noi schimbăm aerul în fiecare clipă şi respirăm mereu aerul unei alte ţări.

—Deloc, doamnă, i-am răspuns. Aerul care înconjoară Pământul nu se schimbă decât până la oarecare înălţime, poate doar până la 20 de leghe; în rest, ne urmează şi se învârte cu noi. Aţi văzut, poate, opera unui vierme de mătase sau gogoşile pe care aceste mici animale le alcătuiesc cu artă pentru a se închide în ele. Ele sunt de mătase strânsă, dar sunt acoperite cu ceva uşor şi liber. Astfel şi Pământul, solid, este acoperit pe suprafaţa lui, până la o oarecare înălţime de un fel de puf care este aerul şi toată carcasa viermelui de mătase se învârte odată cu el. Dincolo de aer există o materie cerească, incomparabil mai pură, mai subtilă şi mai agitată.

—Îmi prezentaţi Pământul sub forma unor imagini neplăcute, spuse marchiza. Poate că sub această coajă a viermelui de mătase se face o muncă enormă, multe războaie şi mari lucrări ce duc la o agitaţie deosebită.

—Da, îi răspund, şi în acest timp, natura ce nu cunoaşte mişcările acestea specifice, ne duce pe toţi în mişcarea aceasta generală şi se joacă cu micul bulgăre.

—Mi se pare caraghios, reluă marchiza, să te afli pe ceva care se învârte şi să ameţeşti atâta, dar răul este că nu ştim sigur că se roteşte, căci, în sfârşit, ca să nu vă ascund nimic, toate precauţiile pe care le luaţi pentru a mă împiedica să percep mişcările pământului mi se par

suspecte. Se poate ca să nu fie nici o marcă vizibilă după care să nu recunoaştem evident această mişcare?

—Mişcările cele mai naturale, i-am spus, şi cele mai obişnuite sunt cele mai puţin simţite. Aceasta este adevărat, chiar în morală. Mişcările amorului propriu sunt atât de naturale, încât cel mai adesea nu le simţim şi credem că este vorba de alte principii.

—A, spuse ea, mă moralizaţi când este vorba de fizică. Aceasta se cheamă plictiseală. Să ne retragem. E bine şi suficient pentru prima seară, mâine vom reveni aici: dumneavoastră, cu sistemul, eu, cu ignoranţa.

Întorcându-mă la castel îi spun, pentru a epuiza materia sistemelor, că există şi un al treilea sistem inventat de Ticho Brahe, care, dorind ca Pământul să fie imobil, l-a plasat în centrul lumii, învârtind împrejurul Soarelui, împrejurul căruia rotea toate planetele, căci după ultimele descoperiri nu putea învârti planetele în jurul Pământului. Dar marchiza, care are un discernământ viu şi prompt, a crezut că ajunge cu atâta învârtire a Pământului în jurul Soarelui, pe urmă nu putea să ferească atâtea corpuri mari, fiind atât de clar că Soarele nu se mai rotea în jurul Pământului, după ce toate planetele se roteau în jurul lui, că acest sistem nu putea fi utilizat decât pentru a afirma imobilitatea Pământului, când doreai asta şi nu numai ca s-o convingi. În sfârşit, am hotărât că noi vom ţine seama de sistemul lui Copernic, care este cel mai uniform şi plin de haz şi nu presupune prejudecăţi prea multe. Într-adevăr, simplitatea şi îndrăzneala lui au încântat-o.

Seara a doua

Luna este locuită. Lumina. Eclipsele. Conjecturile.

Luna e un pământ locuit. - O comparaţie. - Propagarea luminii. - Reflexia. - Luna reflectă lumina solară. - De ce Luna îşi arată tot timpul aceeaşi faţă Pământului. - Fazele Lunii şi ale Pământului. - Eclipsele. - Prejudecăţi privitoare la eclipse. - Aspectul suprafeţei Lunii. - Închipuirea unei călătorii pe Lună.- Ceea ce spune Ariosto. - Nu există oameni pe Lună. - Nu ne-am putea închipui forma

Scanned with OKEN Scanner

locuitorilor, cum ar arăta ei.- Comunicarea între locuitorii Pământului şi cei de pe Lună. - Europeni în America.

A doua zi dimineaţa, când am putut intra în apartamentul marchizei, am dorit să aflu noutăţi şi dacă a putut dormi învârtindu-se. Ea mi-a răspuns că este obişnuită cu acest fel al Pământului, că a petrecut noaptea liniştită, cum ar fi făcut-o însuşi Copernic. Mai târziu au venit la ea oameni care au rămas până seara, conform plictisitoarelor obiceiuri de la ţară, ea fiind obligată să suporte, căci la ţară aveau dreptul să-şi petreacă vizita până a doua zi, dacă ar fi vrut; dar au avut onestitatea de a nu o face. Astfel, marchiza şi cu mine ne-am regăsit, liberi, seara. Am mers în parc şi conversaţia s-a învârtit în jurul sistemelor. Ea le-a înţeles atât de bine, încât nu a vrut să mai vorbesc a doua oară despre ele şi a dorit să-i spun lucruri noi.

—Bine, i-am spus, dacă Soarele, care este imobil, a încetat să fie planetă şi dacă Pământul, care se învârte împrejurul Soarelui, a început să fie o planetă, nu veţi fi surprinsă să auziţi că Luna este un pământ ca acesta şi că, aparent, este locuită.

—Dar n-aş putea vorbi niciodată din auzite despre Luna locuită, decât ca despre o fantezie sau o nebunie, spuse marchiza.

—Poate că este aşa, am spus. Eu nu sunt de acord cu aceste lucruri aşa cum în timpul unui război civil, nesiguranţa te face să menţii relaţii cu partea adversă şi să-ţi menajezi chiar duşmanii. În ce mă priveşte, dacă cineva crede că Luna este locuită îl las să trăiască în pace laolaltă cu cei care nu cred asta, întrucât vreau să mă retrag, indiferent de opinia care intră în discuţie, dar, iată-mă fără să vreau, înclinând spre cei care cred că pe Lună există locuitori.

Să presupunem că nu există nici o legătură între Paris şi Saint-Denis şi că, un burghez parizian, care n-a ieşit niciodată din oraş, stă pe turnurile de la Notre-Dame şi vede departe localitatea Saint-Denis. Dacă l-aţi întreba cu privire la locuitorii din Saint-Denis, el va răspunde, sigur de el, că nu există, căci, va zice, văd bine locuitorii Parisului, dar pe cei din Saint-Denis nu-i văd deloc şi n-am auzit niciodată vorbindu-se despre ei. Ar putea exista cineva care să-i arate adevărul, că nu poţi vedea locuitorii din Saint-Denis când eşti în

Scanned with OKEN Scanner

turnurile de la Notre-Dame şi că depărtarea este cauza nevederii; că tot ceea ce se poate vedea în Saint-Denis e asemănător cu Parisul, că şi acolo sunt clopotniţe, case, ziduri şi ar putea să semene şi în privinţa locuitorilor. Aceasta nu-l va ajuta cu nimic pe burghezul meu, care se va încăpăţâna să nu creadă că Saint-Denis-ul este nelocuit, pentru că el nu vede locuitorii. Luna este Saint-Denis, iar fiecare dintre noi suntem burghezul care nu a ieşit niciodată din oraşul lui.

—Ah, m-a întrerupt marchiza, vă bateţi joc, căci noi nu suntem nici pe departe atât de proşti ca burghezul dumneavoastră, care, dacă vede că Saint-Denis-ul este asemenea Parisului, nu crede că este locuit! Dar Luna nu este asemenea Pământului.

—Fiţi atentă, doamnă, i-am replicat. Dacă Luna s-ar asemăna cu Pământul ar trebui să credeţi că Luna este locuită.

—Mărturisesc, mi-a răspuns, că nu-i nici un chip să scap şi aveţi un aer de încredere care mă-nfioară. Cele două rotaţii, de care niciodată nu m-am îndoit, mă fac să fiu foarte prudentă în legătură cu orice altceva. Este cu putinţă ca şi Pământul să fie luminos precum Luna? Căci ar trebuie să existe acest element pentru asemănare.

—Păcat, i-am replicat eu, a fi luminos nu este un lucru atât de mare precum vă imaginaţi; luminos este Soarele, şi asta abia e un lucru măreţ, prin el însuşi, datorită unei calităţi date, iar planetele nu luminează decât atunci când el le luminează. Soarele îşi trimite lumina asupra Lunii şi Luna o retrimite şi este sigur că pământul retrimite şi el Lunii lumina solară: nu e mai departe de la Pământ la Lună decât de la Lună la Pământ.

—Dar, mi-a zis marchiza, este Pământul la fel de curat precum Luna, ca să poată trimite, la rândul lui, lumina solară?

—Observ că aveţi pentru Lună, i-am replicat, un rest de stimă, de care nu vă puteţi debarasa. Lumina este compusă din mici particule care ricoşează pe ceea ce este solid şi se reîntorc în sens invers, în loc să treacă, aşa cum trec prin spărturi, în linie dreaptă, cum se întâmplă în aer sau prin sticlă. Astfel, ceea ce face ca Luna să lumineze, ţine de faptul că ea este un corp dur şi solid ce ne trimite înapoi aceste mici particule. Cred că nu contestaţi Pământului aceeaşi duritate şi aceeaşi soliditate. Admiraţi toate aceste avantaje, pentru că Luna este departe

Scanned with OKEN Scanner

de noi, o vedem precum un corp luminos şi ignorăm că este o masă enormă, precum Pământul. Dimpotrivă: pentru că Pământul are nefericirea de a ne fi foarte aproape, pare o masă enormă, bună doar pentru a da hrană animalelor şi nu-l percepem ca luminos, din cauză că nu ne putem îndepărta de el.

—E la fel, spuse marchiza, precum strălucirea celor superiori ne loveşte întrucât nu-i vedem în profunzime, cu toate că, în realitate, ei seamănă extrem de mult cu noi.

—Este acelaşi lucru, i-am răspuns. Vrem să judecăm totul şi întotdeauna ne aflăm într-un punct de vedere greşit. Dorim să-i judecăm pe alţii, dar suntem prea departe. Vrem să ne judecăm pe noi, dar suntem prea aproape. Cel ce va sta între Lună şi Pământ va avea un loc excelent pentru a le vedea pe amândouă. Trebuie să fii pur şi simplu spectator al lumii şi nu locuitor.

—Nu mă voi consola niciodată, mi-a spus ea, de nedreptatea pe care o facem Pământului şi de aprecierile foarte favorabile Lunii, dacă nu mă asiguraţi că oamenii din Lună nu cunosc altceva decât cunoaştem noi şi că iau Pământul drept un astru, fără a şti că este la fel locuit.

—Pentru aceştia, i-am replicat, vă garantez, noi îndeplinim funcţia de astru. E adevărat că ei ne văd descriind un cerc în jurul lor. Dar nu are importanţă, asta este. Jumătatea lunii care este întoarsă spre noi, de la începutul lumii, a fost şi este mereu la fel. Ea ne arată ochii, gura şi restul feţei pe care ne-o imaginăm, după petele pe care ni le arată. Dacă ni s-ar prezenta şi cealaltă faţă, alte pete, diferit aranjate, ne-ar face să ne imaginăm altă figură. Căci Luna nu se învârte împrejurul ei, ea se învârte, în acelaşi timp, împrejurul Pământului în decurs de o lună.

Dar dacă ea s-ar învârti împrejurul ei şi ar trebui să ascundă o bucată din această pretinsă faţă, ar face un cerc împrejurul Pământului şi ni s-ar arăta dintr-un nou punct de vedere, arătându-ne mereu aceeaşi bucată. Astfel Luna, care, faţă de Soare şi de celelalte astre se învârte în jurul ei înseşi, nu se-nvârte deloc din perspectiva noastră. Nouă ni se pare că ea se trezeşte şi se culcă în spaţiul a 15 zile, dar pentru Pământul nostru, ea apare suspendată în acelaşi loc al

Scanned with OKEN Scanner

cerului. Această imobilitate aparentă nu convine deloc unui corp care trece drept astru, dar ea nu este perfectă. Luna are o oarecare balansare şi, din când în când, îşi arată un mic colţ din partea opusă, dar, pe cuvântul meu, nu trebuie să atribuim această rotaţie unei mişcări de pendulă care vine şi merge.

—Toate aceste planete, spuse marchiza, sunt făcute precum noi, cei care proiectăm întotdeauna în ceilalţi ceea ce este în noi înşine. Pământul zice: „Nu mă-nvârt eu, ci Soarele". Luna zice: „Nu sunt eu cea care se roteşte, ci Pământul". Peste tot sunt greşeli.

—Nu vă sfătuiesc să schimbaţi nimic, i-am răspuns, mai bine aţi încerca să vă convingeţi de asemănarea dintre Pământ şi Lună. Închipuiţi-vă aceste două mari globuri suspendate în ceruri. Ştiţi că Soarele luminează întotdeauna o jumătate a corpurilor rotunde şi că cealaltă rămâne în umbră. Există întotdeauna o jumătate, când a Pământului, când a Lunii, care este luminată de Soare, adică ziua, şi cealaltă care este în noapte. Remarcaţi, de altfel, cum o minge, cu mai puţină forţă şi viteză, se întoarce, după ce a lovit un zid. Tot aşa lumina slăbeşte, dacă este reflectată de vreun corp. Această lumină albicioasă pe care ne-o trimite Luna este chiar lumina solară, dar ea vine din Lună printr-o reflexie. A pierdut forţa şi vivacitatea pe care ar fi avut-o, privită fiind de pe Lună. Această lumină orbitoare pe care o vedem noi venind direct de la Soare, privită de pe Lună, pare palidă. Astfel, ceea ce pare luminos pe Lună şi care ne luminează în timpul nopţii nu este decât ziua de pe Lună. Iar părţile luminate pe Pământ în timpul zilei, pot lumina pe Lună în timpul nopţii de acolo. Totul depinde de maniera în care se privesc. În primele zile ale lunii, când noi nu o vedem, este din cauză că Luna intră între Soare şi Pământ, se deplasează odată cu Soarele. Trebuie, obligatoriu, ca toată jumătatea care are zi să fie întoarsă spre Soare şi jumătatea care are noapte să fie întoarsă spre noi. Nu am văzut această jumătate pentru că nu este luminată. Dar această jumătate a Lunii, din noapte, este întoarsă spre jumătatea Pământului din zi, noi o vedem fără a fi văzuţi şi o percepem sub acelaşi chip pe care îl vedem în Lună plină. Deci pentru oamenii de pe Lună este „Pământ plin", dacă-mi este permis să spun aşa. Apoi, Luna, care avansează pe cercul ei într-o lună, îşi face loc

sub Soare şi-ncepe a-şi întoarce spre noi un mic colţ din jumătatea luminată şi iată semiluna. Atunci părţile Lunii care au noapte încep a vedea toată jumătatea pământului care are zi şi noi suntem în plină desfăşurare pentru Lună.

—M-am săturat, îmi spuse marchiza, o să aflu restul când o să-mi placă. Nu pot să mă gândesc că mă plimb cu Luna în cercul unei luni. Văd doar că ea este cu o lună în urmă faţă de noi şi pariez că atunci când noi suntem în Lună plină, toată jumătatea luminoasă a Lunii este întoarsă spre faţa întunecată a Pământului, iar când nu ne văd deloc, ei vorbesc despre „Pământ nou". Nu vreau să se audă că mi-ai explicat atâta un lucru atât de simplu. Dar ce-i cu eclipsele?

—Nu trebuie decât să ghiciţi, i-am răspuns. Când este Lună nouă, ea este între Soare şi noi, şi toată jumătatea întunecată e întoarsă spre noi, care avem zi. Înţelegeţi că umbra jumătăţii obscure se îndreaptă spre noi. Dacă Luna este fix sub Soare, Luna ne ascunde Soarele şi face umbră jumătăţii luminoase a Pământului care este văzut, la rândul său, de jumătatea obscură a Lunii. Iată deci o eclipsă de Soare pentru noi, în timpul zilei şi o eclipsă de Pământ pentru Lună, în timpul nopţii. Dacă Luna este plină, Pământul se află între Pământ şi Soare şi toată suprafaţa întunecată a Pământului este întoarsă spre Lună. Deci toată umbra Pământului se proiectează pe Lună. Dacă umbra cade pe corpul Lunii, ea întunecă această jumătate luminoasă pe care o vedem şi această jumătate luminoasă pe care o avea ziua ascunde Soarele. Iată o eclipsă de Lună în timpul nopţilor noastre şi una de Soare pentru Lună în timpul zilelor ei luminoase. Ceea ce face să nu fie mereu eclipsă între Lună, Soare şi Pământ sau între Pământ, Soare şi Lună este faptul că cele trei corpuri nu sunt întotdeauna aşezate în linie dreaptă, şi, prin urmare, cel care va face eclipsa proiectează umbra alături de cel ce va fi acoperit.

—Sunt uimită, zise marchiza, că este atât de puţin mister în eclipse şi că toată lumea ar putea afla cauza.

—Ah, într-adevăr, i-am răspuns, există oameni care, din cauza comportamentului cultural, nu vor cunoaşte multă vreme cauza. În Indiile orientale se crede că atunci când există eclipse de Soare şi Lună, un dragon care are labele negre le întinde asupra astrelor şi ceea

Scanned with OKEN Scanner

ce putem vedea în clipele acelea sunt râuri acoperite de capete de indieni care s-au aruncat în apă până la gât. Pentru ei, acesta este un semn de credință și, mai ales, un mod sigur de a recupera Soarele și Luna care au fost apărate astfel de dragon. În America se crede că Soarele și Luna sunt certate când sunt în eclipsă și Dumnezeu știe ce se poate face în asemenea situații. Dar și grecii, care erau atât de rafinați, n-au crezut oare că Luna este vrăjită și magii o coboară din cer pentru a arunca pe iarbă o spumă răufăcătoare? Nici nouă nu ne-a fost ușor acum 32 de ani (1654), când o anume eclipsă de Soare a fost totală. Nu s-au ascuns mulți oameni în peșteri? Filosofii nu au scris pentru a ne convinge că nu scriu în zadar? Cei care s-au ascuns în peșteri nu au ieșit?

—În realitate, mi-a replicat, toate acestea sunt rușinoase pentru oameni; trebuie evitat omul ce vorbește despre eclipse, de spaima ce se conservă în memorie prin greșelile făcute sau spuse sub paravanul ei.

—Deci trebuie, i-am replicat, ca același locuitor să șteargă amintirea tuturor lucrurilor și să interzică să se vorbească despre toate, căci eu nu cunosc nimic pe lume care să nu fie de fapt un monument datorat prostiei omenești.

—Spune-mi, te rog un lucru, a spus marchiza: mai demult era tot atâta frică față de semnele lunare ca și acum? Mi se pare caraghios ca indienii din acele țări să intre în apă, ca americanii să creadă că Pământul e supărat pe ei și grecii să-și imagineze că noi suntem vrăjiți și că vom avea grija ierburilor lor și că, în sfârșit, nu ne uimește ceea ce se spune aici.

—Nu mă îndoiesc defel, i-am răspuns.

—Aș vrea să știu numai de ce domnii din Lună ar avea un spirit mai puternic decât al nostru? Cu ce drept ne transmit frica, fără ca noi să le-o provocăm?

—Cred chiar, am întărit râzând, că așa cum un număr mare de oameni crede încă în faptul că Luna trebuie adorată, există și pe Lună oameni nebuni care se închină Pământului și uite-așa stăm în genunchi unii în fața altora.

—După toate, spuse ea, putem pretinde că trimitem influențe spirituale în Lună, dar cum nu ne trebuie decât puțin spirit și abilitate pentru a distruge toate onorurile cu care aceia ne flatează, susțin în continuare că noi avem dezavantaje.

Scanned with OKEN Scanner

—Să nu credeți asta, i-am răspuns, doar în aparență suntem singura populație proastă din univers. Ignoranța este un lucru foarte bun și este răspândit în toată lumea și nu fac decât să ghicesc că aceasta se întâmplă și oamenilor din Lună, nu mă îndoiesc de asta decât mă îndoiesc de noutățile cele mai sigure care ne vin de acolo.

—Și care sunt aceste noutăți? Ele sunt acelea, i-am răspuns, că noi nu suntem cercetați de savanții care călătoresc toată ziua cu lunetele la ochi. Vor spune că au descoperit Pământul, cu mări, munți înalți și văi foarte adânci.

—Mă uimiți, mi-a replicat. Cred că se pot descoperi pe Lună munți și văi și prăpăstii după denivelările vizibile de departe. Dar cum se pot distinge pământuri și mări?

—Se pot distinge, i-am răspuns, întrucât apa lasă să treacă printr-însa o parte a luminii și trimite înapoi mai puțină lumină. De departe, mările par niște pete întunecate, pe când pământul trimite toată lumina înapoi și de aceea locul pare strălucitor. S-a descoperit pe Lună un lucru care se desparte în două, apoi se unește și care se pierde într-un fel de fântână. Ne putem mângâia cu aparența existenței unui râu. În sfârșit se cunosc toate părțile diferite ale Lunii, pentru a le putea oferi nume, cel mai adesea nume de savanți. Un colț se numește *Copernic*, un altul *Arhimede*, un altul *Galilei*. Există un promontoriu al *Viselor*, o mare a *Ploilor*, o mare de *Nectar*, o mare a *Crizelor*; în sfârșit, Luna are o descriere atât de exactă, încât un savant care s-ar afla acolo, nu s-ar rătăci mai mult decât o fac eu în Paris.

—Dar, mi-a replicat, cred că trebuie să știu în detaliu ce se întâmplă înlăuntrul țărilor.

—Nu este posibil, i-am replicat, ca domnii de la observator să vă informeze. Trebuie să-l întrebăm pe Astolfo, care a fost condus în Lună de Sf. Ion. Eu vă pot vorbi despre una dintre cele mai agreabile nebunii ale lui Ariosto. Cred că trebuie să le știți. Mărturisesc că nu cred că trebuie să-l amestecăm pe Sf. Ion, un nume atât de respectabil, dar, în sfârșit, este o licență poetică care poate trece doar puțin cam veselă. Poemul este dedicat unui cardinal și un papă l-a onorat cu aprobare strălucitoare, vizibilă în prefața câtorva ediții. Iată

despre ce este vorba: Roland, nepotul lui Carol cel Mare a înnebunit pentru că frumoasa Angelica l-a preferat pe Medor. Într-o zi, Astolfo, viteaz cavaler, se găsea în paradis, aflat în vârful unui munte înalt, unde îl purtase hipogriful său. Acolo l-a întâlnit pe Sf. Ion care i-a zis că pentru a vindeca nebunia lui Roland, trebuie să facă împreună un voiaj pe Lună. Astolfo, care nu dorea decât să vadă țările lumii, nu s-a lăsat rugat și, îndată, o căruță de fier i-a purtat prin aer pe sfânt și pe cavaler. Pentru că Astolfo nu era mare filosof, a fost foarte mirat să vadă Luna mai mare decât îi părea de pe Pământ. A fost uimit să vadă fluvii, lacuri, munți, orașe, păduri și, ceea ce mă surprinde și pe mine, nimfe, care vânau în acele păduri. Dar ceea ce era deosebit în Lună era o vale unde se găsea orice se pierdea pe Pământ, orice-ar fi, coroane, bogății, speranțe, timpul dăruit jocului, lucrurile date pomană după moarte, versurile închinate prinților și suspinelor amanților.

—În ce privește suspinele amanților, m-a întrerupt marchiza, nu știu dacă în vremea lui Ariosto erau pierdute. Dar, astăzi, nu cred deloc că zboară în Lună.

—Nu vi se-ntâmplă decât dumneavoastră, doamnă, i-am replicat. Ați adunat multe suspine. În sfârșit, Luna e atât de dornică să strângă ceea ce se pierde aici jos, pentru că, deși Ariosto nu spune aceasta la ureche, toate sunt acolo, până și donația lui Constantin, și aceia care au pretins că papii sunt stăpânii Romei și Italiei, în virtutea unei donații pe care le-a făcut-o împăratul Constantin, și despre care nu se știe exact unde este. Dar ghiciți ce lucru nu se găsește deloc pe Lună? Nebunia. Tot ceea ce este și a fost pe Pământ și s-a pierdut este bine conservat pe Lună, dar spirite pierdute nu sunt. Sunt fiole pline cu un lichid ușor, care se evaporă ușor dacă nu e bine închis și pe fiecare fiolă este scris numele aceluia căruia îi aparține spiritul. Cred că Ariosto le-a pus pe toate într-un loc, sau îmi imaginez că ele sunt aranjate ordonat în galerii lungi. Astolfo a fost uimit să vadă că spiritele multor oameni, al căror spirit părea înțelept, umpleau fiole de acolo. Eu sunt convins că al meu se umple considerabil de când vă întreținu cu imagini filosofice și poetice. Ceea ce mă consolează, după tot ceea ce v-am spus, este că fiola mea nu este dintre cele mai mici,

Scanned with OKEN Scanner

bunul cavaler a găsit uşor fiola sa şi, cu permisiunea Sf. Ion, şi-a inspirat spiritul pe nas, precum face regina Ungariei cu apa. Dar Ariosto nu crede că-şi poate purta prea departe spiritul şi că acesta trebuie să se întoarcă în Lună din cauza unei nebunii pe care o va face. Nu a uitat fiola lui Roland, cauza călătoriei. Era foarte greu s-o ducă, căci spiritul eroului era foarte greu şi nu lipsea nici o picătură. În sfârşit, Ariosto, în modul său detestabil de a spune tot ce vrea, îşi apostrofează iubita şi-i zice în versuri frumoase: „Cine va urca în ceruri, frumoaso, pentru a-mi aduce spiritul pe care farmecul tău m-a făcut să-l pierd? Nu mă voi plânge de această pierdere, întrucât nu m-a dus prea departe, dar trebuie ca lucrul să continue precum a început şi nu aştept decât să devin precum Roland. Nu cred că pentru a-mi recăpăta spiritul am nevoie de cer pentru a zbura prin aer până la Lună. Spiritul nu locuieşte atât de sus. El rătăceşte sub ochii dumneavoastră, pe buze şi, dacă vreţi să mă liniştesc, permiteţi-mi să-l culeg cu buzele mele". Nu-i drăguţ? Pentru mine, a reacţiona precum Ariosto înseamnă a nu-ţi pierde spiritul decât prin dragoste, căci vedeţi că nu trebuie să ajungi prea departe şi nu-ţi trebuie decât buze pentru a le săruta, dar când există atâtea căi pe care le pierdem acum filosofând, trebuie să mergi drept spre Lună.

—Ca recompensă, spuse marchiza, fiolele noastre sunt onorabil aşezate în cartierul fiolelor filosofilor, în loc ca spiritele noastre să rătăcească în locuri mai puţin demne. Dar pentru că nu vreau să mă uimiţi, spuneţi-mi, dar spuneţi-mi serios, dacă într-adevăr credeţi că există oameni pe Lună, căci până acum nu mi-aţi confirmat-o clar.

—Eu, i-am replicat, nu cred deloc că există oameni pe Lună. Vedeţi cât de schimbată este natura de-aici înspre China, alte feţe, alte figuri, alte moravuri şi aproape alte principii ale raţiunii. De aici până la Lună schimbările trebuie să fie şi mai mari. Când porneşti spre noile pământuri descoperite, puţini sunt oamenii găsiţi; animale cu figuri umane, şi acelea imperfecte, sunt întâlnite, dar nici o raţiune omenească. Cine mă poate asigura că de-aici până la Lună vor fi mai mulţi oameni întâlniţi?

—Deci ce fel de oameni vor fi? a reluat marchiza cu nerăbdare.

—Zău, doamnă, i-am replicat, nu ştiu nimic. Dacă nu ne-am pierde raţiunea şi nu am fi oameni şi am locui pe Lună ne-am imagina oare că aici există o specie bizară de creaturi, numite gen uman?

Putem să ne închipuim că acele ființe știu despre cele câteva lucruri pasionale și nebunești și reflecții înțelepte, despre o viață scurtă și gânduri ce merg atât de departe, multă știință pentru lucruri aproape inutile și atâta ignoranță în planuri importante, atâta dorință de libertate, și atâta aplecare spre servitute, o atât de mare dorință de a fi fericit și o atât de mare incapacitate de a fi? Ar trebui ca oamenii de pe Lună să aibă mult spirit ca să ghicească acestea. Noi vedem fără încetare înlăuntrul ființei noastre, dar dacă orbecăim în a ști cum suntem făcuți. Suntem reduși la a spune că zeii erau beți de nectar când au făcut oamenii și că, atunci când privesc cu sânge rece propria lor operă, nu se pot opri din râs.

—Iată-ne în siguranță din partea oamenilor de pe Lună, a spus marchiza, ei nu ne vor ghici, căci, în realitate, această nesiguranță în a ști că există deasupra, în Luna pe care o vedem, și a nu putea să ne închipuim cum sunt întocmiți oamenii de acolo, mă neliniștește.

—De ce? am întrebat-o, nu vă neliniștesc locuitorii din Australia, care ne sunt încă necunoscuți? Noi și ei suntem pe același vas: ei ocupă prora și noi pupa. Încă nu există comunicare între cele două puncte și de-a lungul corăbiei nu există informații despre ce sunt oamenii și despre cum sunt ei făcuți, iar dumneavoastră doriți să știți ce se întâmplă pe Lună? Într-un alt vas, care plutește departe de noi, prin ceruri?

—O, a reluat, cred că locuitorii din Australia sunt cunoscuți, întrucât sigur trebuie să ne semene și, în sfârșit, o să-i cunoaștem când vom vrea să-i vedem. Vor rămâne întotdeauna acolo și nu ne vor scăpa. Dar pe oamenii din Lună nu-i vom cunoaște niciodată și asta este exasperant.

—Dacă v-aș răspunde serios, i-am replicat, că nu se știe ce se poate întâmpla, vă veți bate joc de mine și, fără îndoială, o voi merita. Astfel, mă apăr cât pot de bine. Am o idee ridicolă, care mă surprinde și pe care nu știu de unde am culeș-o, atât de obraznică este! Pariez că voi face să mărturisiți, împotriva oricărei rațiuni, că ar putea exista o zi în care să se facă comerț între Pământ și Lună. Amintiți-vă starea în care se afla America, înainte să fie descoperită de Cristofor Columb. Locuitorii trăiau într-o ignoranță maximă,

Scanned with OKEN Scanner

departe de a şti ce este ştiinţa, nu cunoşteau artele elementare, mergeau goi şi nu aveau alte arme decât arcul, nu întâlniseră niciodată oameni purtaţi de animale, priveau marea ca pe un spaţiu enorm, interzis oamenilor, care se întâlnea cu cerul şi sub care nu se afla nimic. E adevărat că, după ce au petrecut ani întregi sfredelind trunchiul unui arbore enorm cu pietrele ascuţite, au plecat pe mare în acest trunchi şi au mers din pământ în pământ, purtaţi de vânt şi valuri, dar cum acest vas putea fi uşor răsturnat au început să înoate pentru a-l ajunge, şi, trebuie să recunoaştem, înotau tot timpul, în afara celui pe care-l pierdeau lenevind. Dacă lor li s-ar fi spus că va fi o navigaţie perfectă, fără discuţie, că se va putea traversa această întindere infinită de apă, în orice direcţie vrei, că te poţi opri, fără mişcare, în mijlocul valurilor înspumate, că eşti stăpânul vitezei cu care te deplasezi, că, în sfârşit, această mare, oricât de mare ar fi, nu este un obstacol în faţa comunicării popoarelor, puteţi să vă încredeţi că nu veţi fi fost niciodată crezută. Iată, într-o zi frumoasă, cel mai straniu şi neaşteptat spectacol prezentat lor. Corpuri enorme, care par a avea aripi albe, zboară pe mare, varsă foc din toate părţile şi aruncă pe maluri oameni necunoscuţi, îmbrăcaţi în fier, ce au monştri ce aleargă sub ei, ţin în mâna lor fulgerul şi înspăimântă tot ce întâlnesc. De unde au venit? Cine i-a adus pe mare? Cine le-a pus focul la dispoziţie? Oare nu sunt copiii Soarelui? Căci sigur nu sunt oameni. Nu ştiu, doamnă, dacă intuiţi ca şi mine surpriza americană, dar niciodată nu va mai exista una asemănătoare, în lume. După aceasta nu pot jura că, într-o zi, nu va exista un comerţ între Lună şi Pământ. Au crezut americanii că va exista comerţ între America şi Europa, pe care nici n-o cunoşteau? E adevărat că va trebui traversat acest spaţiu mare de aer şi de cer, dar distanţele acestea vor părea americanilor mai uşor de traversat.

—Într-adevăr, a spus marchiza privindu-mă, sunteţi nebun!

—V-a spus cineva altceva?

—Dar eu vreau să verific, mi-a răspuns. Nu sunt mulţumită de mărturisirile pe care le faceţi. Americanii erau atât de ignoranţi, încât nu bănuiau că s-ar putea face drumuri prin mările întinse, dar noi, care avem atâtea cunoştinţe, ne putem închipui că putem merge prin aer, dacă într-adevăr se poate merge.

—Se poate imagina orice lucru posibil, i-am replicat. Deja a început să se zboare un pic. Multe persoane deosebite au găsit secretul de a-şi face aripi care-i susţin în aer, secretul de a le imprima mişcări şi de a trece pe deasupra râurilor. În realitate nu este un zbor de vultur, iar noile păsări şi-au pierdut câte un braţ sau un picior, dar în sfârşit, reprezintă prima scândură pusă pe apă, începutul navigaţiei. De la aceasta şi până la marile nave care pot face înconjurul lumii, putem ajunge uşor, căci arta de a zbura se naşte, se va perfecţiona şi, în câteva zile, se poate ajunge pe Lună.

—Putem pretinde că am descoperit toate lucrurile şi am pus totul la punct şi nu mai trebuie să facem nimic?

—Ei, să acceptăm că va rămâne ceva de lucru pentru secolele care vin.

—Nu sunt de acord, a spus, că se va zbura altfel decât rupându-şi gâtul.

—Ei, bine, i-am răspuns, dacă doriţi să se zboare atât de prost aici, se va zbura mai bine pe Lună. Locuitorii ei vor fi mai capabili în această meserie, căci nu va avea importanţă că vom ajunge noi acolo sau vor veni ei aici şi vom fi ca americanii care nu-şi puteau închipui că vor putea naviga, cu toate că la celălalt capăt al lumii se naviga de mult.

—Oamenii de pe Lună au venit deja, a reluat aproape nervoasă.

—Europenii n-au ajuns în America, decât după şase mii de ani, i-am replicat izbucnind în râs. Atâta le-a trebuit să-şi perfecţioneze navigaţia ca să treacă oceanul. Poate că oamenii din Lună ştiu să facă mici călătorii prin aer. Acum exersează, când vor fi mai pricepuţi şi mai experimentaţi. Dumnezeu ştie ce surpriză va fi.

—Sunteţi insuportabil, a zis, vrând să mă faceţi ca, printr-un raţionament atât de găunos ca acesta, să cred ce spuneţi.

—Dacă vă supăraţi, am reluat, ştiu cu ce aş putea să-mi argumentez raţionamentul. Observaţi că lumea se dezvoltă încetul cu încetul: cei vechi credeau că zonele de căldură sau cele polare nu pot fi locuite din cauza exceselor de temperatură, iar în timpul romanilor, harta generală a lumii nu era mai întinsă decât graniţele propriului imperiu, ceea ce, într-un fel era grandios, dar reprezenta o mare

Scanned with OKEN Scanner

ignoranță. În sfârșit, asta nu era o piedică pentru existența populației și în zonele foarte calde și în cele reci; iată deci lumea mărită, chiar dacă se credea pe atunci că oceanele acoperă pământul, socotind că nu există antipozi, căci nu auziseră despre asta. Și apoi, cum să mergi cu capul în jos și cu picioarele în sus? Conform acestui raționament, s-au descoperit antipozii, noua reformă a hărții, o nouă jumătate a Pământului, mă înțelegeți, doamnă, au fost descoperiți acești antipozi, împotriva oricăror speranțe, din raționamente. Poate lumea se va dezvolta, vom ajunge la Luna, ne aflăm încă aici, căci nu este încă descoperit tot Pământul și nu e totul încă în ordine. Când ne vom cunoaște propria lume, ne va permis să cunoaștem lumea vecinilor noștri, oamenii de pe Lună.

—Fără să mint, spuse marchiza, privindu-vă atent, vă găsesc atât de profund în această privință, încât nu cred că ceea ce ziceți este adevărat.

—Asta mă supără, am spus, doresc doar să vă fac să înțelegeți că o ființă cu spirit poate susține o idee himerică, dar nu poate convinge în această privință. Nu există decât adevărul care te poate convinge chiar dacă nu ai toate probele la îndemână. El intră atât de natural în spirit, încât, atunci când îl întâlnești, ți se pare că ți-l amintești.

—Ah, m-ați eliberat, a replicat marchiza, falsele raționamente mă incomodau și nu mă puteam duce să mă culc liniștită, dacă dumneavoastră și cu mine nu ne îndepărtam de la această discuție.

Seara a treia

Particularități de pe Lună. Dacă alte planete sunt locuite

De ce Luna ar putea să nu fie locuită. - Nu există atmosferă; e lipsită de apă.- Luna are un pământ arid. - De ce locuitorii de pe Lună și de pe Pământ n-ar putea trăi împreună.- Ce vedem pe Lună. - Curcubeul. - De ce e albastru cerul. - Nu sunt nici răsărituri, nici apusuri de soare pe Lună. - Diversitatea naturii. - Povestea albinelor. -

Marchiza a dorit să mă prindă în timpul zilei ca să continuăm dialogul, dar i-am arătat că nu trebuie să ne încredem în reveriile

Scanned with OKEN Scanner

noastre, decât sub lună şi sub stele, cu atât mai mult cu cât ele constituie subiectul discuţiilor. Am revenit seara în parcul devenit locul consacrat dialogului nostru.

—Trebuie să vă spun câteva lucruri, i-am zis. S-ar putea ca Luna, despre care ieri spuneam că este locuită să nu fie de fapt aşa. M-am gândit la un lucru care ar putea pune locuitorii în pericol.

—Nu pot să cred asta, spuse marchiza. Ieri m-aţi pregătit să cred că oamenii din Lună ar putea veni aici şi azi îmi spuneţi că nu mai există! Nu vă jucaţi cu mine. M-aţi făcut să cred că există, trebuie să existe, cred asta.

—Vă grăbiţi să afirmaţi ceva, i-am replicat, nu trebuie să vă dăruiţi decât jumătate din spirit noilor idei şi să vă rezervaţi restul pentru contradicţia de care aveţi nevoie.

—Nu mai vreau sfaturi, mi-a replicat. Nu trebuie să vedem Luna ca pe localitatea Saint-Denis?

—Nu, i-am replicat, Luna nu seamănă deloc cu Pământul aşa cum Saint-Denis-ul nu seamănă Parisului. Soarele ridică din pământ şi apă aburi şi vapori, care, urcând în aer până la oarece înălţime, se adună şi formează norii. Aceştia formează o masă neregulată, purtată de vânt şi umbresc când o ţară, când alta. De departe se vede câte o schimbare pe faţa Pământului, întrucât la un moment dat o ţară poate fi mai întunecoasă, din cauza norilor, apoi străluceşte, când suflă vântul. Există pete care îşi schimbă locul, se adună, se despart, deodată. Aceste schimbări s-ar vedea pe faţa Lunii, dacă ar avea nori împrejurul ei. Dar, din contra, toate petele sunt fixe, locurile luminoase rămân aceleaşi şi iată necazul: soarele nu ridică vapori şi aburi deasupra Lunii. Este un corp mult mai dur şi mai solid decât Pământul nostru, ale cărui părţi uşoare se degajă mai uşor decât altele, se urcă în aer, căci sunt puse în mişcare de căldură. Unde sunt stânci de granit şi de marmură nu există evaporare, dar acolo unde există apă, apare ca necesară evaporarea. Cum ar trăi locuitorii acestor stânci care nu pot produce nimic fără apă?

—Ei! a strigat ea, nu vă amintiţi că m-aţi asigurat că pe Lună există mări ce pot fi văzute de aici?

—Nu a fost decât o chestiune de conjunctură. Sunt dezolat. Nu sunt decât mari cavităţi, care nu ştim ce conţin. E prea departe ca să ne dăm seama.

Scanned with OKEN Scanner

—Şi, acesta este un motiv să abandonăm locuitorii din Lună?

—Nu doamnă, nu avem suficiente date ca să votăm nici pentru ei, nici contra lor.

—Vă mărturisesc slăbiciunea mea, mi-a replicat, nu sunt capabilă de delimitări, eu am nevoie să cred. Fixaţi-mă într-o opinie sigură asupra locuitorilor Lunii, păstraţi-i sau omorâţi-i, să nu mai vorbim despre ei; dar, dacă se poate, mai bine să-i păstrăm, căci am o mare simpatie pentru ei.

—Ei, atunci să nu lăsăm Luna goală, să o populăm, ca să vă facem plăcere. În realitate, deoarece aspectul Lunii nu se schimbă deloc, nu pot crede că există acolo nori care umbresc o suprafaţă sau alta, dar asta nu înseamnă că nu există vapori sau aburi. Norii pe care-i vedem plutind prin aer, nu sunt decât vapori ce sunt formaţi din particule atât de mici, că nu pot fi văzute cu ochiul liber şi numai când dau peste un strat de aer mai rece se contractă şi devin vizibile, de unde şi norii groşi ce plutesc deasupra noastră până se hotărăsc şi recad asupră-ne, sub formă de ploaie. Dar aceiaşi aburi şi vapori sunt aşa de împrăştiaţi prin aer, încât nu-i vedem decât atunci când cade roua. Să presupunem deci că ies vaporii din Lună, căci trebuie să iasă, este de necrezut ca Luna să fie o masă ale cărei părţi să fie egal solide toate, incapabile să suporte schimbări prin intermediul acţiunii Soarelui asupra acestora. Nu cunoaştem nici un astfel de corp, chiar marmura se schimbă şi se alterează, fie prin mişcări secrete şi invizibile, fie prin mişcări din afară. Vaporii de pe Lună nu se adună în jurul ei în nori, nu cad sub formă de ploaie înapoi, nu formează roua. Trebuie deci ca aerul de pe Lună, de care pare totuşi lipsită, să existe totuşi şi, în cazul acesta, vaporii de acolo sunt altfel decât pe Pământ. Trebuie deci ca materia de pe Lună să fie un pic diferită decât pe Pământ, dar n-are importanţă, atâta vreme cât am descoperit o mişcare ce există, fie interioară, fie de natură exterioară, care duce la renaşterea locuitorilor şi avem şi fondul necesar pentru subzistenţă. Acesta ne va furniza grâu, apă, fructe şi tot ceea ce vrem, înţelegând fructele, grâul şi apa, în felul Lunii şi la proporţia locuitorilor pe care nu-i cunoaştem.

—Adică, ştiţi doar că totul este bine, fără a şti cum ceea ce înseamnă foarte multă ignoranţă are prea puţină ştiinţă. Dar trebuie să ne consolăm. Sunt bucuroasă că aţi repopulat Luna şi i-aţi mai dat şi un aer ce-i lipsea. Fără acestea mi se părea o planetă foarte pustie.

—Aerul diferit al celor două planete, i-am replicat, împiedică o bună comunicare între cele două planete, dacă zburăm. Ce ştim noi, dacă nu cumva vom zbura mai bine în viitor. Mărturisesc că nu există semne, distanţa mare dintre Pământ şi Lună este o dificultate considerabilă, dar când ea nu va mai fi, când poate cele două planete vor fi mai apropiate, nu va fi posibil să trecem din aerul uneia, în aerul alteia. Apa este aerul peştilor, ei nu trec niciodată în aerul păsărilor şi nici păsările în aerul peştilor. Nu distanţa e cea care-i împiedică, dar fiecare are drept închisoare aerul respirat. Eu cred că aerul nostru este format din aburi şi vapori mai grei decât cei de pe Lună. Un locuitor de pe Lună s-ar îneca dacă ar intra în aerul nostru şi l-am vedea căzând mort pe pământ.

—O, mi-e teamă, a strigat marchiza, că vor fi naufragii mari ce vor răspândi aici oameni de pe Lună, pe care-i vom socoti figuri extraordinare!

—Dar, i-am replicat, dacă sunt atât de pricepuţi încât pot să navigheze până la noi, dacă au curiozitatea să vină să ne vadă, nu ne vor pescui precum pe peşti? V-ar place?

—De ce nu? a răspuns râzând. Eu mă voi împinge cu propriile mişcări în plasa lor de pescuit, măcar să-i văd pe aceia care mă pescuiesc.

—Gândiţi-vă, i-am replicat, că veţi fi bolnavă în aerul înălţimilor, imposibil de respirat. Chiar în munţii înalţi e greu de respirat şi mă mir că unii au nebunia de a crede că fiinţe corpolente şi grele locuiesc în aerul cel mai pur, fără să se gândească la faptul că aceste fiinţe ne fac vizite atât de rare şi scurte, căci ele nu pot plonja în aerul greu şi dur în care locuim. Iată deci bariere naturale, care ne împiedică să ieşim din lumea noastră şi să intrăm în lumea lunară. Aşa că nu ne rămâne decât să ghicim cam ce se află pe Lună. În primul rând, trebuie să vedem Soarele, Luna şi stelele în altă lumină decât le vedem: toate ne apar printr-un fel de lunetă naturală care le schimbă înfăţişarea. Luneta aceasta (aerul cu vapori) nu se întinde prea departe. Câţiva moderni afirmă că este albastră ca apa şi e vizibilă doar de la distanţe mari. Cerul în care atârnă stelele fixe nu are nici o culoare, drept urmare este negru, dar, văzut prin cerul bleu, pare

albastru. Dacă acestea sunt adevărate, razele soarelui şi stelelor nu pot trece prin aer decât schimbându-şi culoarea. Dar când aerul nu este colorat el însuşi este sigur că traversând o ceaţă cu lumina unei flăcări, de departe pare roşiatică, ceea ce nu-i adevărat, aerul nostru fiind o ceaţă groasă care alterează adevărata culoare a cerului, a Soarelui, a stelelor. Nu ne apare dar materia celestă ce ne aduce lumina şi nici puritatea culorilor aşa cum sunt. Astfel, întrucât aerul Lunii e de altă natură decât aerul nostru, culorile materiilor celeste apar acolo în altă formă. În sfârşit, oamenii de pe Lună priviţi prin această lunetă sunt schimbaţi.

—Asta mă face să vreau să rămânem pe Pământ, nu mai vreau pe Lună, căci nu cred ca acolo culorile să se asorteze la fel cu cele de aici. Să punem de exemplu un cer roşu cu stele verzi. Efectul nu mai este acelaşi cu al stelelor de aur pe un cer albastru.

—Când vă ascult, i-am replicat, ar părea că asortaţi o îmbrăcăminte sau o mobilă. Inventaţi un asortiment de culori pentru Lună şi vă garantez că vor fi plăcute. Luna nu va înceta să schimbe spectacolul universului din perspective diferite, şi o va face întotdeauna într-o manieră plăcută.

—Am înţeles, m-a întrerupt marchiza. Ea nu schimbă obiectele pentru fiecare punct de vedere, schimbă doar lunetele şi are mândria acestei diversităţi, fără să ne chinuie prea mult. Cu un aer albastru ne dăruie un cer albastru, iar cu un aer roşu dăruie un cer roşu locuitorilor de pe Lună, cu toate că este acelaşi cer. Mi se pare că a pus în imaginaţie câteva lunete prin care privim totul schimbând obiectele, din perspectiva fiecărui om. Alexandru vedea Pământul ca pe un loc frumos, numai bun de făcut un imperiu enorm. Celadon îl vedea ca pe un loc pentru Astreea, filosoful îl vede ca pe o planetă mare, ce trece printre ceruri, acoperită de nebuni. Nu cred că spectacolul se schimbă de la Pământ la Lună, ci mai ales de la imaginaţie la imaginaţie. Schimbarea spectacolului este mai surprinzătoare în imaginar, mai ales că până acum n-am văzut lucruri atât de diferite. În Lună se văd alte obiecte, şi nu cele pe care le vedem de aici. Poate acolo nu există nici aurora, nici apus, ca la noi, unde aerul primeşte raze ce nu pot trece prin el spre pământ; fiind gros el,

lasă să treacă unele şi reflectă altele, care nu ne-au fost destinate. Astfel răsăritul şi apusul sunt un cadou pe care ni-l face natura, o lumină pe care în chip obişnuit nu ar trebui să o avem şi ne este dată pe deasupra. În Lună, aerul este mai curat, şi s-ar putea să nu trimită înapoi razele pe care le primeşte şi deci locuitorii de acolo nu au răsărit sau apus.

—Săracii de ei, exclamă marchiza, ei nu au parte de pregătirea răsăritului de către aurora, sau nimic nu-i consolează când soarele se culcă!

—Acolo e un întuneric deplin şi, dintr-o dată, o perdea se dă deoparte: e lumină orbitoare. La fel, întunericul cade dintr-o dată. Între zi şi noapte nu este nici o legătură comună. Nici de curcubeu nu au auzit vreodată locuitorii din Lună, căci dacă aurora este un efect al grosimii aerului şi al vaporilor, curcubeul se formează în ploaia care cade uneori şi noi avem cel mai frumos lucru din lume. Pentru că nu există în jurul Lunii nici aer nici abur, adio, curcubeu şi aurora! Dar cu ce mai seamănă frumuseţile din lumea aceea? (Ce sursă de comparaţie pierdută!)

—Nu regret deloc aceste comparaţii, mi-a spus marchiza. Cred că sunt recompensată în Lună, chiar dacă nu am nici aurora nici curcubeu: din aceeaşi raţiune nu am nici fulgere, nici tunete, care tot în nori se formează. Sunt zile frumoase, senine, în timpul cărora nu pierd din vedere soarele, nu există nopţi şi stele, nu există furtuni şi uragane şi nimic nu pare a fi un semn al mâniei cereşti. Credeţi că am de ce mă plânge?

—Mă faceţi să văd Luna precum un loc fermecat, i-am răspuns, dar nu ştiu dacă este atât de plăcut să ai zile în şir (care durează cincisprezece zile de-ale noastre) în cap, un soare arzând, fără nici un nor, care să-i mai potolească fierbinţeala. Poate de aceea natura a săpat în Lună un fel de fântâni, ce pot fi zărite prin lunetele noastre, căci nu sunt văi între munţi, ci sunt crevase în mijlocul unor locuri plate. Ce ştim dacă locuitorii Lunii, incomodaţi de perpetua căldură solară, nu cumva se refugiază în aceste mari fântâni? Poate nici nu locuiesc în altă parte şi în fântâni îşi construiesc oraşele. Am văzut că Roma subterană e mai mare decât Roma de pe pământ, trebuie să

Scanned with OKEN Scanner

renunțăm la aceasta din urmă şi rămâne un oraş lunatic. Un popor locuieşte în puțuri şi, de la o fântână la alta, există drumuri subterane prin care circulă mulțimea. Vă bateți joc de aceste viziuni, sunt de acord cu dumneavoastră, dar, vorbind, serios, vă puteți înşela mai mult ca mine. Credeți că locuitorii Lunii trebuie să locuiască pe suprafața Lunii, pentru că *noi* locuim pe suprafață? Din contră, dacă noi locuim pe suprafață, ei nu locuiesc cu siguranță aşa, pentru că toate sunt diferite.

—Nu are importanță, a spus marchiza, nu mă pot hotărî să las locuitorii Lunii într-un întuneric continuu.

—Nu aveți dreptate, dacă ştiți că un mare filosof al antichității a făcut din Lună spațiul sufletelor fericite. Toată fericirea consta în faptul că auzeau armonia corpurilor celeste în mişcare. Pentru că erau convinşi că, atunci când Luna intra în umbra Pământului, nu puteau auzi armonia lumii, atunci, se spune, sufletele strigau disperate şi Luna fugea dintr-un loc atât de obositor.

—Deci trebuie să-i vedem ajunşi aici pe fericiții Lunii, căci noi trebuie să-i primim şi să-i felicităm că s-au dus în altă lume.

—Serios, i-am replicat, nu e rău să vezi alte lumi. Iar călătoria aceasta m-a bucurat foarte mult, pentru că a fost numai imaginară. Acum e mult mai greu să ajungi în Japonia, decât să traversăm Pământul de la un pol la altul.

—Bun, spuse marchiza, să facem călătorii pe Pământ câte vrem. Cine ne împiedică? Să ne plasăm în toate punctele de vedere din care se poate privi universul. Nu mai avem nimic de văzut în Lună?

—Lumea de acolo nu este văzută încă până la capăt. Vă amintiți că cele două mişcări prin care Luna se învârte în jurul ei şi împrejurul nostru sunt egale, una ne aduce întotdeauna Luna în față şi ascunde cealaltă față. Vedem numai o jumătate şi pentru că Luna nu se învârte în jurul propriei axe, jumătatea pe care o vedem este plasată în acelaşi loc al cerului. Când ea este în noapte, aceste nopți durează, ca şi zilele, 15 zile, ea vede un mic colț al Pământului luminat, apoi unul mai mare şi, pe rând, lumina acoperă întreg Pământul. Dar în loc ca aceste schimbări să ne facă să ajungem pe Lună, ni se pare că am trecut de la o noapte la alta, căci am pierdut din vedere Luna. Filosofii

Scanned with OKEN Scanner

din Lună cred că Pământul este imobil şi că toate corpurile cereşti răsar deasupra capetelor lor în timp de 15 zile. Ei atribuie această imobilitate diametrului, căci Pământul este de 60 de ori mai mare decât Luna şi, când poeţii vor să-i laude pe prinţii leneşi, nu mă îndoiesc, dau ca exemplu această stabilitate perfectă. Totuşi se vede de pe Lună că Pământul se învârte. Imaginaţi-vă Europa, Asia, America, prezentându-se una după alta, ca nişte mici figuri diferite, aproape aşa cum le vedem noi pe hărţi. Lucrul acesta trebuie să le pară foarte nou celor care vin din suprafaţa întunecată a Lunii spre suprafaţa veşnic întoarsă spre noi! Ah, relaţiile dintre primii şi ceilalţi ne sunt necunoscute.

—Mi se pare, spuse marchiza, că din aceste ţări se face un fel de pelerinaj pentru a ni se închina nouă şi pentru a ni se aduce cinstire.

—Dimpotrivă, i-am spus, cei care ne văd au privilegiul de a fi mai bine luminaţi în timpul nopţilor lor, celorlalţi locuitori ai Lunii le este mai puţin comod, dar, doamnă să continuăm călătoria din planetă în planetă. Am văzut Luna. Plecând de pe Lună spre Soare, se găseşte Venus. Pe Venus eu reiau Saint-Denis. Venus se învârte în jurul ei şi în jurul Soarelui. Se descoperă aceasta cu ajutorul lunetelor, căci Venus, ca şi Luna, este când în creştere, când în descreştere, când plină, după diversele situaţii în care se află faţă de Pământ. Luna este locuită, de ce să nu fie şi Venus?

—Dar, spunând *de ce nu*, puneţi locuitori în toate planetele.

—Nu vă fie teamă, i-am răspuns, acest *de ce nu* are o putere care populează totul. Vedem că toate planetele au o natură comună, sunt corpuri opace, care nu primesc lumină decât de la Soare, care se învârt una în jurul celeilalte, dar n-au aceleaşi mişcări. Însă trebuie să vedem că o condiţie naturală ar fi că nu sunt locuite şi că, singurul locuit este Pământul. Cine vrea să creadă, să creadă, eu nu am altă concepţie.

—Vă văd, spuse marchiza, fixat într-o idee: din nou Luna este goală şi puţin crăpată: dacă spuneţi că nici o planetă, în afară de Pământ, nu este locuită, mă enervaţi.

—E adevărat că mă surprindeţi, contrazicându-mă în legătură cu locuitorii planetelor, chiar dacă le-am susţinut existenţa. În unele

Scanned with OKEN Scanner

momente cred mai mult decât în altele, când am un pic de sânge rece, mi se pare ciudat ca Pământul să fie locuit şi alte planete să nu fie, dacă s-ar putea să existe alte specii de animale, invizibile. Noi vedem elefantul şi păianjenul, aici se sfârşeşte vederea, dar de la păianjen începe existenţa unei infinităţi de animale, pentru care el este un elefant şi pe care ochii noştri nu le pot pricepe. Se pot vedea cu lentile, în mici picături de apă de ploaie sau de vin, peşti, şerpi micuţi şi câţiva filosofi cred că gustul este format de micile înţepături pe limbă ale acestor vietăţi. Amestecaţi câteva substanţe în unele lichide şi lăsaţi-le la soare: iată noi specii de animale mici. Multe din corpurile care par solide nu sunt decât o grămadă de animale imperceptibile, care, prin mişcările lor au câtă libertate doresc. O frunză este o lume locuită de viermi invizibili, cărora frunza li se pare imensă, îi cunosc munţii şi prăpăstiile şi care nu au comunicare cu viermii de pe faţa cealaltă a frunzei aşa cum noi nu comunicăm cu antipozii. Ea pare o lume locuită în care se găsesc specii de pietre, de viermi fără număr ce se hrănesc cu substanţa pietrelor, ca şi cum Luna ar fi o grămadă de pietre, mâncată de locuitorii ei. Puneţi aceste animale descoperite împreună cu cele cunoscute şi vă veţi asigura că Pământul este locuit, fecund până la exces şi nu se poate ca celelalte planete să fie sterile.

—Chiar dacă raţional m-aţi convins, spuse marchiza, imaginaţia mi-e plictisită de mulţimea de locuitori ai planetelor şi agasată de multitudinea speciilor şi dacă natura este inamica repetiţiilor, cum am putea să le vedem pe toate diferite?

—Toate feţele sunt în general pe un tipar comun, dar europenii, africanii sau tătarii par făcuţi pe modele diferite şi trebuie găsit modelul feţelor fiecărei familii. Ce secret poate avea natura pentru a varia în atâtea feluri un lucru atât de simplu cum este o faţă? În univers suntem precum o mică familie, cu feţele asemănătoare, dar într-o altă planetă se află o altă familie, cu altfel de faţă.

Aparent, diferenţele măresc măsura şi ne îndepărtează şi cine ar vedea un locuitor de pe Lună şi unul de pe Pământ ar observa mai multe asemănări decât asemănarea cu unul de pe Saturn, de exemplu. Aici se foloseşte vocea, acolo semnele, mai departe nu se vorbeşte deloc. Aici raţionamentul se formează prin experienţă, acolo

Scanned with OKEN Scanner

experiența nu ajută decât foarte puțin, mai departe, experiența bătrânilor nu o depășește pe a copiilor. Aici lumea se neliniștește de viitor, nu de trecut, acolo lumea are griji pentru trecut, mai departe nu-i interesează nici trecut, nici viitor și nu există nefericiți. Se spune că ne lipsește un al șaselea simț care ne-ar deschide multe perspective noi, de care există pe o altă planetă. Poate că în împărțirea pe care am făcut-o cu locuitorii altor planete, noi am primit doar cinci simțuri, fără să le cunoaștem pe celelalte. Știința noastră are o limită, de care nu putem trece, un punct unde ne lipsesc toate și restul a rămas celorlalte planete. Planeta noastră e plină de dragoste, dar în alte părți e plină de război. Pe altă planetă e o pace eternă, dar fără dragoste și lumea se plictisește. În sfârșit, ceea ce natura practică ne-a distribuit s-ar referi la secretul minunat prin care a diversificat toate lucrurile.

—Sunteți mulțumită, doamnă, am întrebat-o, v-am deschis un câmp larg al imaginației? Vedeți locuitori ai planetelor?

—Din fericire nu, mi-a răspuns, tot ce mi-ați spus este minunat, inutil și vag. Nu văd nimic. Îmi trebuie ceva clar, marcat, determinat.

—În sfârșit, i-am spus, nu vă mai ascund nimic.

—Într-o altă planetă, pe care nu v-o spun, locuitorii trăiesc numai din furt, precum arabii. În afară de acest viciu, ei sunt inteligenți, lucrează pentru binele statului și sunt casti. Însă nu au nici un merit, căci sunt sterili și nu au sex. Dar, a întrerupt marchiza, nu credeți că-i o bătaie de joc o astfel de relație? Cum se perpetuează natura?

—Nu-i bătaie de joc, reluai eu cu sânge rece; tot ce vă spun acum e adevărat, națiunea se perpetuează. Au o regină care nu se amestecă în afacerile statului și a cărei regalitate se datorează faptului că este fecundă, de o fecunditate miraculoasă. Nu face nimic altceva decât mii de copii. Ea are un palat uriaș, o mulțime de camere, un leagăn separat pentru fiecare nou prinț. Ea naște în fiecare cameră, una după alta, însoțită de o mare suită ce se bucură de favoarea exclusivă de a o asista. Vă aud gândurile, doamnă. Vă întrebați de unde și-a luat amanții sau soții? În Orient sau Africa sunt regine ce au seraiuri de bărbați ce aparțin unei singure femei, dar aicea este un mister, poate e pudoarea. Printre arabii aceștia se pot recunoaște străini, în număr mic, care seamănă cu locuitorii țării, dar care sunt leneși, nu ies din

Scanned with OKEN Scanner

casă şi care n-ar fi suportaţi de un popor activ, dacă n-ar fi sortiţi plăcerilor reginei şi importantei misiuni de perpetuare. În sfârşit, dacă, cu tot numărul lor mic, sunt taţii a zece mii de copii, mai mult sau mai puţin, îşi merită meseria, iar singura lor muncă este ca regina să facă cele zece mii de naşteri, căci altfel arabii îi ucid fără milă pe aceşti nefericiţi străini, deveniţi inutili statului.

—Asta-i tot? întrebă marchiza. Slavă Domnului! Să revenim la măsura comună, dacă putem. Cine v-a spus acest roman, ce poet vi l-a dat?

—V-am spus că nu este un roman, totul se petrece aici sub ochii noştri: arabii nu sunt decât nişte albine. Şi i-am vorbit despre albine, despre care nu ştia decât numele. Imaginaţia ne poate duce în alte lumi, pe care nu vi le pot descrie. Vă sfătuiesc să vă lăsaţi în grija viselor din această noapte, vom vedea mâine dacă v-au servit şi ştiţi cum sunt locuitorii din alte planete.

Seara a patra

Particularităţile lumii de pe Marte. Elemente ale sistemului solar

Locuitorii de pe Mercur. - Soarele nu e locuit - Venus - Jupiter; cei patru sateliţi ai săi. - Temerile lui Ticho Brahe. - Pământul nu se vede nici de pe Jupiter, nici de pe Venus, nici de pe Mercur. - Saturn, durata zilelor şi nopţilor sale. - Inelele şi sateliţii lui Saturn. - Planetele sunt ca nişte corpuri vii. - Excepţia de pe Marte. - Natura locuitorilor de pe Saturn. - Avantajele pe care au locuitorii Pământului.

Visele nu sunt deloc fericite în situaţia aceasta, căci reprezintă întotdeauna ceva care seamănă cu ceva de aici. I-am reproşat marchizei ceea ce i-am reproşat, la vederea imaginii descrise a câtorva popoare, ce nu erau decât câteva tablouri bizare şi groteşti. „Bine, mi se spune că aceasta este ca în lumea oamenilor. Nu există imaginaţie". Trebuie să ne hotărâm să ignorăm feţele locuitorilor din toate aceste planete şi să ne mulţumim a intui ce putem, şi să ne continuăm călătoria în lumile pe care le-am stabilit. Suntem pe Venus.

Scanned with OKEN Scanner

—Este sigur, i-am spus marchizei, că Venus se învârte în jurul ei, dar nu se ştie în câte zile şi nici cât durează. Pentru ea sunt aproape opt luni, pentru că se învârte între timp în jurul Soarelui. Venus este la fel de mare ca şi Pământul şi, prin urmare, Pământul pare la fel de grandios ca şi Venus pentru noi.

—Mă bucur, spuse marchiza, Pământul poate părea pentru cei de pe Venus ca o stea a păstorilor şi a îndrăgostiţilor. Aceste nume nu pot conveni decât unei planete mici, care este curată, strălucitoare şi care are un aer galant. Sunt de acord, i-am spus, dar amintiţi-vă ce face Venus, atât de drăgălaşă de la distanţă. Ceva ce este înspăimântător, de aproape. Cu lunetele de apropiere, se vede că nu este decât o grămadă de munţi, mult mai înalţi decât ai noştri, foarte ascuţiţi şi uscaţi, pe cât se pare. Suprafaţa aceasta este mult mai curată şi trimite înapoi lumina cu mult mai multă putere decât Luna. Pământul, acoperit de ape, nu trimite la fel de multă lumină şi deci s-ar putea să nu fie la fel de frumoasă vederea de pe Venus. Cu atât mai bine, căci nimic nu este mai frumos decât să prezidezi lumina iubirii de pe Venus. Să-şi caute în altă parte galanteriile.

—O, aveţi dreptate, oamenii de rând din Venus nu sunt compuşi decât din celadoni şi sivandri şi conversaţia lor este mai plăcută decât cea a lui Cleli. Climatul este potrivit iubirii, căci planeta se află mai aproape de Soare şi primeşte mai multă lumină şi căldură.

—Să vedem cum sunt formaţi locuitorii de pe Venus. Ei sunt asemănători cu cei din Grenada: un mic popor negru, ars de soare, plin de spirit şi de foc, întotdeauna îndrăgostit, vorbind în versuri, iubind muzica, inventând mereu sărbători, dansuri şi turniruri.

—Permiteţi-mi să vă zic, doamnă, i-am replicat, că nu cunoaşteţi deloc locuitorii lui Venus. Locuitorii de felul celor din Grenada sunt pentru ei ca cei de la poli şi groenlandezii, plini de răceală.

—Dar cum sunt locuitorii de pe Mercur? Ei sunt de două ori mai aproape de Soare decât noi. Trebuie să fie nebuni de vivacitate. Cred că nu au deloc memorie, ca şi negrii, că nu reflectă asupra nici unui lucru, că nu doresc decât aventuri şi acolo sunt cele mai mici case din univers. Ei văd Soarele de nouă ori mai mare decât noi şi primesc o lumină atât de puternică, încât, dacă ar veni aici, ar crede că zilele

Scanned with OKEN Scanner

frumoase sunt amurguri în care nu se pot distinge obiectele, iar căldura din fundul Africii li s-ar părea cel mai aspru ger. Aparent, fierul, argintul şi aurul curg la ei ca un lichior, precum apa la noi, cu toate că uneori o vedem ca pe un corp solid. Oamenii de pe Mercur nu bănuiesc că în altă lume aceste lichide, care pentru ei sunt râuri, pot exista sub formă dură. Anul lor nu are decât trei luni. Durata zilelor lor nu este cunoscută, căci Mercur este atât de mic şi aproape de Soare, pierzându-se în razele lui, încât astronomii îl scapă şi încă nu-i cunosc mişcările în jurul propriului centru, dar locuitorii au nevoie să parcurgă acest tur în puţin timp, căci, aparent, arşi cum sunt de marea sobă arzândă ce atârnă deasupra capetelor lor, suspină după noapte. În acest timp ei sunt luminaţi de Venus şi de Pământ, care trebuie să le pară foarte mari. Celelalte planete care sunt dincolo de Pământ, către firmament, sunt văzute mai mici decât noi şi primesc numai puţină lumină.

—Nu sunt atinsă, spuse marchiza, de această pierdere care transformă locuitorii planetei Mercur în fiinţe incomodate de prea multă căldură. Nu vreau să mă necăjesc pentru asta. Să-i dăruim planetei Mercur ploi lungi şi abundente, care să răcească aerul, cum se spune aici când cad ploile în ţările calde, timp de patru luni, fără întrerupere, chiar în sezonul cel mai cald.

—Aceasta se poate, i-am replicat, şi chiar noi putem să răcim în alt fel planeta Mercur. Există în China regiuni unde, prin situarea lor, ar trebui să fie cald şi unde, în timpul lunilor iulie şi august, este un frig enorm, până când râurile îngheaţă. Acolo există mult salpetru: exalaţiile sunt reci şi forţa căldurii face să iasă vaporii din Pământ. Mercur este, dacă vreţi, o mică planetă din salpetru şi Soarele scoate din el remediul răului pe care-l poate face. Ceea ce e sigur că natura nu ştie să trăiască oamenii decât unde pot trăi şi, de obicei, nu ignoră lucrurile mai bune, ceea ce poate face viaţa agreabilă. În felul acesta s-ar putea să existe în Mercur şi salpetru şi ploaie.

După Mercur, ştiţi că se află Soarele. Nu putem să punem nici un locuitor aici. *De ce nu ?* Vă explic. Judecăm de pe Pământul locuit, că toate corpurile, de acelaşi fel, trebuie să fie identice, dar Soarele nu este un corp la fel cu Pământul, nici cu celelalte planete. El este sursa

întregii lumini pe care planetele nu fac decât să o trimită unele spre altele, după ce au primit-o de la el. Ele ar putea face, ca să spunem așa, schimburi de lumină, dar nu pot produce lumina. El singur scoate din el însuși această substanță prețioasă, o împinge cu forță în toate părțile, iar ea se răspândește în lungi și vaste trene de lumină, care se încrucișează, se întrepătrund și se înlănțuie în mii de feluri diferite, formând admirabila țesătură a celei mai bogate materii din lume. De asemenea Soarele era plasat în centru, care este locul cel mai comod, de unde el poate distribui uniform căldura, umplând totul de viață. Soarele este un corp neobișnuit. Dar ce fel de corp? S-a crezut întotdeauna că este un foc curat. Dar la începutul secolului s-au descoperit pete pe suprafața sa. După cum se știe, nu de mult timp, despre existența planetelor despre care v-am vorbit, tot așa, noile pete au fost discutate de filosofi și savanți. Există o mișcare a acestor pete în jurul Soarelui, ele acoperă o parte, arătându-ne jumătatea obscură a Soarelui. Savanții au discutat deja despre aceste pretinse planete și unii le-au dat chiar numele unui prinț, alții al altui prinț și poate ar fi fost un război între ei pentru a numi precum doresc petele.

—Nu-mi place, m-a întrerupt marchiza. Într-o altă zi, mi-ați spus că diferitelor părți din Lună li s-au dat nume de savanți și astronomi. Pentru că prinții au Pământul pentru ei, e normal ca savanții să aibă cerul și să-l stăpânească, dar să nu permită altora să intre în domeniul lor.

—Închipuiți-vă, i-am răspuns, că în caz de nevoie, promiteți prinților un astru sau o parte din Lună... Dar cu petele solare nu se poate face nimic. S-a descoperit că nu e vorba de planete, ci de nori de fum, de spumă ce se ridică pe suprafața Soarelui, fie în mare cantitate, fie puțină, fie deloc. Uneori, ele se adună, alteori se despart, uneori sunt clare, alteori, negre. Din când în când se văd multe, alteori nu apar deloc. Unii cred că Soarele este o materie lichidă, alții zic că este aur topit, care pierde încontinuu și produce impurități pe care forța mișcării le aruncă la suprafață. Ele se consumă, apoi se produc altele. Imaginați-vă câte corpuri străine acolo! Ele sunt de 1700 de ori mai mari decât Pământul, iar Pământul este de un milion de ori mai mic decât globul solar. Închipuiți-vă ce cantitate de aur lichid, sau

întinderea acestei mări de lumină şi de foc. Alţii zic că petele nu sunt producţii noi, care se risipesc, ci mase solide enorme, care plutesc pe corpul lichid al Soarelui, sau se cufundă parţial şi ne arată diverse colţuri, după cum se afundă, sau se întorc spre noi din diferite unghiuri. Toate fac parte din grămezi de materie solidă, care este alimentul focului solar. În sfârşit, oricum ar fi, Soarele nu pare deloc bun de locuit.

—Păcat, locuirea ar fi frumoasă, spuse marchiza, te afli în centrul oricărui lucru, se pot vedea toate planetele învârtindu-se regulat în jurul tău, în loc să vezi o infinitate de lucruri ciudate. Nu este mizerabil că în singurul loc din lume de unde poţi studia astrele nu se află nimeni? Nu vă gândiţi la asta? spuse marchiza.

—Cine va fi în Soare nu va vedea nimic- nici planetele, nici stele fixe, căci Soarele orbeşte totul şi locuitorii se vor simţi singuri în toată lumea.

—Mărturisesc că m-am înşelat, mi-a răspuns, nu m-am gândit decât la situaţia centrală solară şi nu la efectele luminii, dar şi dumneavoastră, care-mi atrageţi atenţia, trebuie să observaţi că vă înşelaţi.

—Locuitorii Soarelui nu văd nimic. Ori nu vor putea suporta forţa luminoasă, ori nu vor putea primi, fără a se distanţa. Oricum Soarele n-ar fi decât un loc al orbilor. Şi încă ceva: el nu este făcut pentru a fi locuit. Dar nu doriţi să urmăm voiajul prin lumi? Am ajuns în centru, locul cel mai jos din tot ceea ce este rotund şi vă spun că, pentru a ajunge de aici acolo, am făcut un drum de 38 de milioane de leghe. Trebuie să ne întoarcem şi să urcăm din nou, regăsind Mercur, Venus, Pământul, Luna, toate planetele vizitate. În sfârşit, iată-l pe Marte care ni se prezintă! Nu are nimic ciudat, orele sale sunt cu o jumătate de oră mai lungi ca ale noastre şi anii durează doi ani, cu o lună şi jumătate aproape mai puţin. Este de cinci ori mai mic decât Pământul, vede Soarele şi mai viu decât îl vedem noi, în sfârşit, Marte nu ne face nici o greutate, ca să ne oprim la el. Dar ce frumos este Jupiter cu cele patru luni ale sale, sau patru sateliţi, patru planete mai mici, care în timp ce Jupiter se învârteşte în jurul Soarelui în 12 ani se învârt împrejurul lui precum Luna în jurul nostru!

Scanned with OKEN Scanner

—Dar, întrebă marchiza, de ce sunt atâtea planete care se învârt în jurul altor planete şi care nu au aceeaşi valoare? În mod normal mi s-ar părea mai simetric ca toate planetele să se învârtă în jurul Soarelui.

—A, doamnă, dacă aţi şti ce este vârtejul lui Descartes, acest vârtej al cărui nume este atât de teribil, dar imaginea atât de frumoasă, n-aţi vorbi precum vorbiţi.

—Capul mi s-ar putea învârti, a spus ea râzând, dar ce bine că nu sunt decât vârtejuri! Mă înnebuniţi, nu mă mai menajaţi, căci nu cunosc reţineri asupra filosofiei. Să lăsăm lumea să vorbească şi să ne dăruim vârtejurilor! Nu vă bănuiam aceste înclinaţii, i-am replicat(păcat că nu se bucură de ele decât vârtejurile...). Ceea ce se cheamă vârtej, este o grămadă de materie, formată din particule foarte mici, care se mişcă toate în acelaşi sens, permiţându-şi totuşi uşoare mişcări particulare, cu toate că urmează mişcarea generală. Astfel, un vârtej de vânt este o infinitate de particule de aer ce se învârt în cerc şi acoperă ceea ce cară cu ele. Ştiţi că planetele sunt purtate de materia cerească, extrem de agilă şi subtilă. Toate aceste grămezi de materie cerească de la Soare la stele, se învârt în cerc, ducând cu ele planetele, învârtindu-le pe toate în acelaşi sens, în jurul Soarelui ce ocupă centrul, dar în timpi mai mult sau mai puţin lungi, după cum sunt mai departe de Soare. Soarele nu se învârte în jurul lui însuşi, căci este fix în centrul acestei materii. Remarcaţi în treacăt că atunci când Pământul se află unde se află nu are ce face altceva, decât să se rotească în jurul lui.

Iată marele vârtej în care Soarele este ca un stăpân, dar şi plantele sunt mici vârtejuri de acest gen, imitându-l pe cel al Soarelui. Fiecare dintre ele, învârtindu-se în jurul Soarelui , nu încetează să se rotească în jurul ei înseşi şi să determine în jurul ei mişcarea unei oarecare cantităţi a materiei celeste, gata întotdeauna să urmeze mişcarea ce i se impune, dacă nu-şi schimbă mişcarea generală. Aceasta este mişcarea particulară a planetei şi ea îşi întinde forţa mişcării atâta cât poate. Dacă în acest vârtej cade o planetă mai mică decât cea mare, şi o forţă deosebită o învârte în jurul celeilalte, amândouă se învârt împreună: marea şi mica planetă, vârtejul ce le cuprinde nu le

Scanned with OKEN Scanner

împiedică să se rotească în jurul Soarelui. Astfel, de la începutul lumii, noi am fost urmați de Lună, căci ea se afla în raza vârtejului nostru și la bunăvoia noastră. Jupiter, despre care am început să vă vorbesc, a fost mai fericit sau mai puternic decât noi. El avea în preajma sa patru planete mai mici, și a început să le învârtă pe toate. Iar noi, care suntem o planetă dintre cele principale, credeți că nu l-am fi urmat, dacă eram prin preajma lui, căci Jupiter este de o mie de ori mai mare decât noi. Ne-ar fi înghițit fără îndoială în vârtej și n-am fi fost decât o lună, depinzând de el și nu am fi avut o lună a noastră. E atât de adevărat că hazardul decide norocul ce îl avem!

—Și cine decide că rămânem acolo unde suntem? Sper că nu vom face nebunia să ne apropiem de o planetă atât de puternică cum este Jupiter, sau nu va veni el mai aproape, căci în mișcarea aceasta a lumii cerești, planetele se mișcă, fie apropiindu-se, fie depărtându-se unele de altele.

—Putem desigur, să câștigăm sau să pierdem, i-am răspuns. Poate vom lua sub dominația noastră planetele Mercur sau Marte, care sunt cele mai mici planete și care nu ne vor putea rezista. Dar nu putem spera nimic, căci planetele se țin la locul unde se află și schimbările ne sunt interzise așa cum le erau interzise altădată împăraților Chinei. Știți că atunci când se amestecă uleiul cu apa, uleiul se ridică la suprafață și poate chiar susține un obiect mai ușor, care nu mai ajunge la apă. Dacă se pune un obiect mai greu, acesta trece prin uleiul prea lipsit de forță să-l susțină, dar poate pluti pe apa ce are destulă forță. Astfel, în acest lichid, compus din două lichide ce nu se amestecă deloc, se află două obiecte de greutate diferită, ce se plasează în două locuri diferite și nicicând nu urcă sau coboară. Chiar dacă se pun alte două lichide ce se separă și se aruncă alte corpuri, lucrurile rămân aceleași. Închipuiți-vă că materia cerească din care se compune acest vârtej are diferite locașuri ce se învelesc unele în altele, cu densități diferite, așa cum sunt cele ale apei și uleiului. Planetele au și ele mase diferite, fiecare dintre ele se oprește, prin urmare , în lăcașul care are forța necesară pentru a o susține, care poate menține echilibrul și vedeți că nu se pot întâlni planetele.

—Cred, spuse marchiza, că aceste mase reglează foarte bine

rangul planetelor. Lui Dumnezeu îi place să fie ceva care să ne ordoneze şi care să-i facă pe oameni să se afle în locuri bune, din punct de vedere natural, pentru ei. Iată-mă lângă Jupiter. Sunt uşurată că-mi lasă vârtejul nostru mic, cu unica Lună şi nu sunt deranjată de cele patru luni pe care Jupiter le are.

—Aţi greşi dacă l-aţi invidia, i-am replicat, el nu are mai multe decât îi trebuie. Este de cinci ori mai departe decât noi de Soare, adică la 165 milioane de leghe, prin urmare, lunile nu primesc şi nu trimit decât o lumină slabă. Numărul mai mare nu le sporeşte efectul. Pe lângă asta, cum Jupiter se învârte în jurul lui în zece ore, nopţile durează cinci ore, sunt foarte scurte şi cele patru luni nu par atât de necesare. Cea care este mai aproape de Jupiter îşi face cercul în jurul acestuia în 42 de ore, a doua în trei zile şi jumătate, a treia în şapte, a patra în şaptesprezece şi chiar prin inegalitatea cursei lor dau cel mai frumos spectacol din lume: când se ridică toate deodată, când se despart, când sunt una sub alta pe mijlocul cerului, când se află înşirate la distanţe egale, când două răsar şi celelalte apun. Mi-ar place să urmăresc acest dans al eclipselor, căci acolo eclipsele sunt atât de familiare, încât în lumea lui Jupiter ele sunt un subiect de distracţie şi nu unul de spaimă.

—Sigur veţi pune locuitorii pe aceste patru planete, căci sunt doar mici planete destinate doar la a se lumina una pe alta, spuse marchiza.

—Nu aveţi nici o îndoială, i-am răspuns, aceste planete nu sunt mai puţin demne a fi locuite decât altele pentru că au nenorocirea de a se roti în jurul uneia importante.

—Aş dori, mi-a replicat, ca locuitorii celor patru lune de pe Jupiter să fie ca nişte colonii ale planetei, să primească de pe Jupiter, dacă este posibil, legile şi obiceiurile, deci să-i aducă un fel de omagiu şi să nu privească marea planetă decât cu respect.

Şi-ar trebui, i-am spus, ca cele patru luni să-şi trimită din când în când deputaţii pe Jupiter pentru un jurământ de fidelitate? Mărturisesc că puţina superioritate pe care noi o avem asupra oamenilor din Luna noastră mă face să mă îndoiesc serios că jupiterienii au vreo autoritate asupra lumilor lor. Şi cred că ceea ce se cere, în mod raţional, este doar frica. De exemplu, în luna cea mai apropiată de Jupiter, planeta

Scanned with OKEN Scanner

se vede de 1600 ori mai mare decât apărem noi Lunii. Ce planetă monstruoasă, suspendată deasupra capetelor lor! În realitate, dacă galii credeau în vechime că cerul nu cade pe ei, ci ei în cer, locuitorii din aceste lumi ar putea să creadă că vor cădea pe Jupiter.

—Iată teama! mi-a spus ea. În locul eclipsei de a cărei frică nu vor suferi, au alte superstiții.

—În mod sigur, i-am răspuns. Inventatorul celui de-al treilea sistem despre care v-am vorbit, Ticho Brahe cel bine cunoscut, unul dintre cei mai mari astronomi, nu se temea de eclipse, ci își petrecea viața cu ele. Dar de ce se temea totuși? Dacă, ieșind din casă, prima persoană întâlnită era o bătrână, dacă un iepure îi tăia calea, Ticho Brahe era convins că va avea o zi nefericită, se închidea în casă și nu începea nici un lucru.

—Nu e corect, mi-a replicat, ca, după ce că acest om nu a putut să se elibereze nepedepsit de frica de eclipse, locuitorii lunilor lui Jupiter să o ducă mai bine. Ei trebuie să accepte legile obișnuite și dacă sunt iertați de o greșeală, trebuie să cadă în alta și, cum eu nu pot ghici, lămuriți-mă, vă rog, despre ce alte greutăți apar dacă Pământul este atât de mic față de Jupiter, ne vede Jupiter? Eu cred că îi suntem necunoscuți.

—Sigur că așa se întâmplă. Ei văd Pământul de zece ori mai mic decât îi vedem noi pe ei, nu-l văd deloc. Am putea crede că există pe Jupiter astronomi ce și-au făcut lunete excelente, și-au ales cele mai frumoase nopți și au descoperit, în sfârșit, în ceruri, o planetă micuță pe care n-o mai văzuseră. Jurnalele savanților vorbesc cu entuziasm despre asta, poporul, care nu știe nimic, râde, filosofii creează desene în care nu crede nimeni - ceea ce nu înseamnă nimic, iar oamenii raționali se îndoiesc. Se observă în continuare. Mica planetă este revăzută, dar, după ce lumea s-a convins că nu este o fantasmă mișcarea împrejurul Soarelui, se află, la capătul a mii de observații, că mișcarea este de un an și, în sfârșit, grație tuturor eforturilor la care se supun savanții, se știe că Pământul se află în lume. Curioșii vin să-l vadă la capătul unei lunete, se vede foarte greu.

—Chiar dacă nu e așa, spuse marchiza, nu prea este plăcut că nu putem fi văzuți de pe Jupiter decât cu lunete mărețe. Dar îmi închipui

măreţele lunete ale jupiterienilor şi cele pe care noi le îndreptăm spre ei, curioase. Ambele planete se întreabă: ce fel de lume-i acolo, ce fel de oameni trăiesc acolo?

—Nu se vor petrece lucrurile aşa de repede, i-am replicat. Când vor vedea Pământul sub Jupiter, când îl vor cunoaşte, se vor petrece două lucruri: ori Pământul nu va mai fi al nostru, ori nu îl vor socoti locuit. Dumnezeu ştie ce şi-ar mai bate joc de cel ce şi-ar imagina că Pământul este locuit, mulţimea de jupiterieni! Poate chiar noi vom fi cauza ce va determina ca filosofii, ce vor susţine că existăm, să fie acuzaţi. Cred mai degrabă că jupiterienii sunt ocupaţi cu descoperirea propriei planete şi nu mai au timp de noi. Ea este atât de mare, încât dacă ar naviga, cu siguranţă Cristofori Columbi ca ai lor nu ar fi lipsiţi de treabă. Ar trebui ca aceste lumi să nu fie preocupate de reputaţia altor lumi. Chiar şi cei de pe Mercur, planetă foarte mică, unde toţi sunt vecini unii cu alţii, trăind familiar, să încerce o plimbare în jurul propriei lumi. Dacă nu suntem văzuţi deloc de pe Jupiter, cu siguranţă că de pe Venus şi Mercur, mai îndepărtate şi mai mici, suntem şi mai puţin văzuţi. Drept recompensă, jupiterienii îşi văd cele patru luni, pe Saturn şi pe Marte. Iată suficiente planete pentru a zăpăci pe toţi savanţii. Natura e bună ascunzând ceea ce rămâne în Univers.

—Cum, spuse marchiza, credeţi că ăsta este un noroc?

—Fără îndoială, i-am răspuns, cu totul în acest vârtej se află şaisprezece planete. Natura, care nu ne poate arăta toate mişcările, ne arată şapte. Nu este o favoare? Suntem astfel pedepsiţi la muncile astronomiei.

—Înţeleg, mi-a replicat, prin numărul de şaisprezece planete, că Saturn are cinci luni.

—Le are, cu dreptate, i-am replicat, pentru că se învârte 30 de ani în jurul Soarelui şi sunt ţări unde noaptea are 15 ani, din aceleaşi raţiuni din care şi Pământul, care se învârte într-un an în jurul Soarelui, are nopţi de şase luni la poli.

—Dacă Saturn se află de două ori mai departe decât Jupiter de Soare şi de zece ori mai departe decât noi, atunci cele cinci luni, aşa puţin luminate cum sunt, nu dau totuşi lumină?

Scanned with OKEN Scanner

—Nu, există o singură sursă, unică în tot universul: marele cerc sau marele inel. Este atât de întins încât pare că, dincolo de umbra corpurilor acestei planete, reflectă toată lumina solară, chiar în locurile unde nu se vede deloc.

—În realitate, spuse marchiza, cu aerul unei persoane ce se întoarce cu emoție în ea înseși, toate au o ordine superioară. Mă bucur că planetele sunt ca niște corpuri vii și că nimic din ce se află în lume nu este întâmplător. În împărțirea lunilor au intrat planetele îndepărtate de Soare: Pământul, Jupiter și Saturn au ieșit din împărțeală; Marte și Mercur, care sunt aproape de Soare, au nopțile scurte și n-au nevoie de binefacerile luminii noaptea. Atenție! Mi se pare că Marte, care este mai departe de Soare decât Pământul, nu are nici o lună.

—Nu se poate ascunde nimic, i-am răspuns. Trebuie să aibă pentru nopți niște resurse pe care nu le știm. Cunoașteți fosforul, care, primind lumină solară, se pătrunde de ea și când e întuneric împrăștie lumină. Poate pe Marte sunt stânci naturale din fosfor, care primesc ziua rezerva de lumină, risipind-o noaptea. Nu puteți nega că este un spectacol plăcut să vezi stâncile aprinzându-se, una câte una când apune Soarele. Fac un spectacol care nu incomodează prin căldură. Știți că în America se află păsări atât de luminoase noaptea, încât poți citi la lumina lor? De unde știm noi că pe Marte nu se află astfel de nenumărate păsări care, în timpul nopții, se împrăștie și luminează?

—Nu mă mulțumiți , reluă ea, nici cu stânci, nici cu păsări. Ele sunt destul de frumoase. Dacă natura a dat atâtea luni lui Saturn și lui Jupiter, înseamnă că mai trebuie. Aș fi mulțumită dacă toate lumile îndepărtate de Soare ar avea luni și planeta Marte n-ar constitui o neplăcută excepție.

—A, într-adevăr, i-am replicat, dacă vă amestecați în opera filosofilor, ar trebui să vă acomodați cu ideea că orice sistem are o excepție. Întotdeauna există ceva ce convine celei mai drepte dintre lumi, apoi ceva care nu prea convine, sau ceva care te face de-a dreptul disperat, înainte de a ajunge la țel. Să ne folosim de acest principiu când vorbim de planeta Marte. Întrucât nu avem nici un punct favorabil, să nu mai vorbim despre el. Am fi absolut tulburați

Scanned with OKEN Scanner

dacă am fi pe Saturn şi am vedea marele inel deasupra capetelor noastre. Este asemeni unui semicerc uriaş, de la un capăt la altul al cerului, şi luminează ca o lună neîntreruptă. Şi nu punem nici un locuitor pe acest inel, m-a întrebat râzând? Dacă am destul umor îi pot trimite peste tot cu multă îndrăzneală, dar acest inel mi se pare o locuinţă ciudată. Poate cele cinci luni nu se pot lipsi de locuitori. Dacă inelul este, după cum presupun unii, doar un cerc de luni ce se urmăresc de aproape cu o mişcare egală, şi dacă cele cinci mici luni sunt scăpate din marele cerc, ce de mulţimi în vârtejul lui Saturn! Oricum ar fi, oamenii din Saturn sunt necăjiţi, cu tot cu ajutorul inelului. Acesta le oferă lumină, dar ce lumină îndepărtată de Soare. Soarele însuşi, pe care îl văd de zece ori mai mic decât noi, nu este pentru ei decât o mică stea albă, care are pentru ei doar o lumină şi o căldură slabe; ar trebui să staţi în ţările reci -Groenlanda sau Laponia- şi să vedeţi că acolo asudaţi de căldură, faţă de ce este pe Saturn. Dacă ar avea apă, aceasta ar fi la ei lucitoare ca marmura; şi miezul vinului, care aici nu îngheaţă niciodată, ar fi acolo dur precum diamantul.

—Îmi oferiţi despre Saturn o idee care mă îngheaţă, spuse marchiza, în loc să mă încălziţi vorbind despre Mercur.

—E foarte bine, i-am replicat, ca cele două lumi aflate la extremităţile acestui mare vârtej să fie opuse în toate cele.

—În felul acesta e bine pe Saturn. Toţi sunt înţelepţi, căci mi-aţi spus că toată lumea este nebună pe Mercur. Chiar dacă nu sunt înţelepţi pe Saturn, am reluat, cel puţin, după toate aparenţele, sunt flegmatici. Aceştia sunt oameni care nu ştiu să râdă, cărora le trebuie o zi pentru a răspunde la întrebări şi care îl pot găsi pe Caton din Utica, Cenzorul glumeţ şi nebunatic.

—M-am gândit, spuse ea, că dacă toţi locuitorii de pe Mercur sunt iuţi, cei de pe Saturn trebuie să fie leneşi. Printre noi, unii sunt iuţi, alţii leneşi.

—Oare asta vine din faptul că ne aflăm la mijlocul lumilor şi extremităţile au efecte asupra noastră?

—Nu există oameni cu caracter strict şi determinat. Unii sunt făcuţi precum locuitorii de pe Mercur, alţii precum cei de pe Saturn, suntem un amestec al tuturor celor ce populează lumile din jur.

Scanned with OKEN Scanner

—Îmi place această idee, am reluat, formăm o lume atât de ciudată, încât părem rămăşiţe ale unor lumi diferite. Din acest punct de vedere, este foarte plăcut să stai aici, căci se pot vedea toate celelalte lumi în rezumat.

—Mai mult, mi-a replicat marchiza, e foarte comod locul în care suntem situaţi, căci nu e atât de cald ca pe Mercur, nici atât de frig ca pe Saturn, nu simţim nici un exces de căldură, nici de frig. Într-adevăr, dacă un oarecare filosof mulţumea naturii că este om şi nu animal, grec şi nu barbar, eu îi mulţumesc că mă aflu pe planeta cea mai moderată din Univers şi pe locul cel mai temperat de pe planetă.

—Credeţi-mă, doamnă, i-am spus, trebuie să-i mulţumiţi că sunteţi tânără şi nu bătrână, tânără şi frumoasă şi nu tânără şi urâtă, tânără şi frumoasă franţuzoaică şi nu tânără şi frumoasă italiancă. Iată şi alte motive de mulţumire pe care le puteţi scoate din situarea în acest vârtej sau din situarea în climatul ţării dumneavoastră.

—Dumnezeule, a spus, lăsaţi-mă să lămuresc pentru tot, până şi pentru vârtejul în care sunt plasată! Măsura fericirii care ne este dată este atât de mică, nu trebuie să o pierzi, şi trebuie să fii fericit pentru lucrurile cele mai obişnuite. Dacă nu doreşti decât plăceri puternice, le ai prea puţin, le aştepţi mult timp şi le plăteşti şi mai mult. Îmi promiteţi deci, i-am replicat, că dacă vă propun plăceri puternice, vă veţi aminti de vârtejuri şi de mine şi nu ne vom uita?

—Da, mi-a răspuns. Faceţi în aşa fel încât filosofia să-mi ofere plăceri noi. Pentru mâine, i-am răspuns, sper că nu vor lipsi. Am stele fixe, care ştiu tot ce aţi văzut până acum.

Seara a cincea

Stelele sunt sori asemănători cu al nostru

Stelele au planete; aceste planete sunt locuite. - Stelele duble, triple, multiple. - Stele variabile. - Stele noi. - Stele dispărute. - Numărul enorm al stelelor. - Calea Lactee, structura generală. - Mişcarea proprie a Soarelui nostru şi a stelelor. - Consecinţele acestor fapte. - Cometele periodice şi cele neperiodice. - Cometele

Scanned with OKEN Scanner

nu au locuitori. - Cozile, coamele şi bărbile cometelor. - Dispariţia unei comete periodice. - Ce se gândea cândva despre comete; teroarea pe care o inspirau. - Slaba densitate a materiei cometelor. - Forţa de respingere a Soarelui. - Relansarea unei comete. - Lumina proprie a cometelor. - Posibilitatea unor sori noi.

Marchiza era într-adevăr nerăbdătoare să ştie ce se întâmplă cu stelele fixe. Sunt ele locuite precum planetele? Nu sunt locuite? În sfârşit, ce facem?

—Veţi şti desigur, dacă vă simţiţi bine, i-am răspuns. Stelele fixe nu sunt mai departe de Pământ decât de 27660 ori distanţa de aici spre Soare, care, la rândul ei, este de 33 milioane de leghe. Şi dacă discutaţi cu un astronom, el le va pune şi mai departe.Distanţa dintre Soare şi Saturn, care este planeta cea mai îndepărtată, nu este decât de 330 milioane de leghe, aproape nimic prin raportul cu distanţa de la Soare şi Pământ către stele fixe şi nu se pot număra leghele până acolo.Lumina, precum vedeţi, este vie şi strălucitoare. Dacă ele ar primi-o de la Soare, ar trebui s-o retrimită slab, după un asemenea drum obositor, pe care trebuie să-l parcurgă de la Soare la stele şi spre noi. Ar fi imposibil ca o lumină, ce ar fi o reflexie, să facă de două ori un drum cu forţa şi vivacitatea luminii stelelor fixe. Iată-le deci luminoase prin ele însele şi totodată, într-un cuvânt, sunt tot atâţia sori.

—Să nu mă păcăliţi, a strigat marchiza, eu văd unde vreţi să mă duceţi. Mi-aţi spus: „stelele fixe sunt toţi atâţia sori. Soarele nostru este centrul unui vârtej ce se-nvârte în jurul lui". De ce fiecare stea n-ar fi centrul unui vârtej ce se învârte la rândul său? Soarele nostru are planete pe care le luminează: de ce n-ar fi fiecare stea fixă o sursă de lumină pentru unele planete?

—Nu vă pot răspunde altfel decât i-a răspuns Fedra lui Enona:„Tu ai spus-o".

—Dar, a reluat, iată Universul atât de mare, că mă pierd. Nu mai ştiu unde sunt, nu mai sunt nimic. Cum, totul este împărţit în vârtejuri aruncate aiurea unele printre altele, poate la fel de mare ca cel în care trăim? Tot acest spaţiu imens, ce cuprinde Soarele şi planetele, nu este decât o mică parte a Universului? Tot atâtea spaţii la fel aranjate, câte stele fixe sunt? Toate acestea mă tulbură, mă emoţionează.

—Şi pe mine, i-am răspuns. Şi asta mă bucură. Dacă cerul nu

Scanned with OKEN Scanner

este decât un acoperiş albastru în care sunt bătute stelele în cuie, Universul mi se pare strâmt şi mă sufoc. Acum există o mult mai mare profunzime a acestui acoperiş şi mi se pare că respir mai liber şi are o cu totul altă dimensiune. Natura nu s-a zgârcit deloc, a dat naştere unei măreţii, demnă de ea, căci nimic nu este la fel de frumos ca numărul acesta imens de vârtejuri, al căror mijloc este ocupat de un soare, ce face să se mişte în jurul său planetele. Locuitorii acestor planete văd sori, dar nu văd toate planetele, ce au doar o albă lumină împrumutată de soarele lor.

—Îmi oferiţi o perspectivă atât de vastă, îmi spuse, încât vederea nu vede capătul. Dacă mă uit mai bine, văd locuitorii de pe Lună şi din sistemul nostru, într-o claritate mai mare decât cea de pe Pământ. După ei vin locuitorii din alte vârtejuri. Vă mărturisesc că sunt obosită şi oricât efort aş face pentru a-i vedea, nu mai reuşesc. Şi oare nu sunt aneantizaţi à propos de expresia pe care o folosiţi vorbind despre ei? Trebuie să vorbiţi despre locuitorii *uneia* dintre planete, ai *unuia* dintre vârtejuri ales din infinitul acesta de vârtejuri. Noi înşine, care ne înţelegem, ne simţim aproape demolaţi în mijlocul atâtor lumi. Eu văd Pământul atât de mic, încât nu-l pot compara cu nimic. Bineînţeles, dacă are atâta putere de a se mări la loc, este pentru că nu ştie nimic despre vârtejuri. Mi se pare că lenea mea profită de noile lumi şi când mi se va reproşa indolenţa le voi răspunde: „Ah, dacă aţi şti ce-i cu stelele fixe!”

—Cred că Alexandru nu a ştiut-o, i-am replicat. Un autor oarecare, care susţine că Luna este locuită, spune că Aristotel ar fi de aceeşi opinie cu el(Cum s-ar putea să-i scape lui Aristotel vreun adevăr?), dar că n-a dorit niciodată să o spună, de frică să nu-l supere pe Alexandru, care ar fi fost disperat să vadă o lume pe care să nu o poată cuceri. Atunci, vârtejurile şi stelele fixe erau un mister, nu se prea vorbea despre ele, pe când acum regret că nu pot utiliza cunoştinţele pe care le am.

—Nu se vindecă prin ele decât, după cele ce mi-aţi spus, ambiţia şi spaima, iar eu nu am aceste boli, spuse marchiza. Poate un pic de slăbiciune pentru ceea ce este frumos- iată răul meu şi nu cred că vârtejurile pot să mă ajute.

Scanned with OKEN Scanner

—Lumile acestea fac Pământul mai mic, i-am spus, dar nu vă vor vindeca niciodată de ochi frumoşi sau de o gură perfectă, acestea vor avea întotdeauna preţul lor, în ciuda oricăror lumi posibile.

—Ce lucru ciudat e dragostea, mi-a răspuns râzând. Ea te salvează din toate şi nici un sistem nu-i poate face rău. Dar spuneţi-mi cinstit, sistemul este adevărat? Nu-mi ascundeţi nimic, voi păstra secretul, mi se pare că există o mică convenienţă. O stea fixă este luminoasă din ea însăşi, precum Soarele, prin urmare trebuie să fie precum Soarele, centru şi suflet al unei lumi, cu planete în jurul ei. Este aceasta o necesitate?

—Ascultaţi, doamnă, i-am răspuns. Întrucât suntem capabili să amestecăm nebunia galantă cu discursul cel mai serios să ştiţi că raţionamentele matematice sunt precum dragostea. Nu-i veţi acorda decât un lucru neînsemnat unui amant, după aceea, la sfârşit, toate vor merge departe. Oferiţi-i unui matematician cel mai mic principiu, el va trage o concluzie pe care va trebui să o acceptaţi şi această concluzie vă duce la alta până la urmă, abia îl veţi putea crede. Aceşti oameni iau întotdeuna mai mult decât li se dăruie. Aţi hotărât că atunci când două lucruri sunt aparent asemănătoare, pot fi asemenea şi în ceea ce nu se vede. De aici am scos că Luna este locuită pentru că seamănă cu Pământul, iar celelalte planete, pentru că seamănă cu Luna. Descopăr că stelele fixe seamănă cu Soarele, le atribui tot ceea ce are acesta. V-aţi angajat prea departe pentru a mai putea da înapoi.

—Dar, spuse ea, fiindcă e asemănarea aceasta dintre Soare şi celelalte stele fixe, ar însemna că oamenii din alte vârtejuri nu văd Soarele decât ca pe o stea fixă.

—Adevărat, i-am spus, Soarele este atât de aproape faţă de noi, în raport cu distanţa lui faţă de stelele fixe, încât puterea luminii este infinit mai mare pentru noi decât pentru locuitorii din alte vârtejuri. Noi nu vedem decât că el orbeşte totul, dar într-un alt mare vârtej, un alt soare domină şi se prea poate ca, noaptea, al nostru să le pară o stea fixă. El este ataşat pe marele acoperiş al lumii, face parte dintr-o Ursă sau dintr-un Taur. Astfel, stelele fixe sunt sori de zi pentru vârtejurile în care sunt plasaţi, şi sori de noapte pentru celelalte vârtejuri.

Scanned with OKEN Scanner

—N-ar trebui, mi-a replicat, ca lumile, în pofida acestei egalități, să difere în mii de lucruri?

—Sigur, i-am replicat, dar dificultatea este de a cunoaşte. Cine ştie? Un vârtej are mai multe planete ce se învârt în jurul Soarelui lor, altele mai puține, într-unul există planete subalterne, ce se rotesc în jurul planetei mari, altele nu au deloc. Aici ele sunt masate în jurul Soarelui, aproape, şi fac în jur un mare spațiu vid ce ajunge până la vârtejurile vecine, în altă parte, ele îşi urmează cursul spre extremitățile vârtejului. Nu mă îndoiesc că există şi vârtejuri goale fără planete, altele în care Soarele nu este în centru şi se mişcă ducând cu el planetele, altele în care planetele se ridică sau cad, schimbându-şi echilibrul. În sfârşit, ce doriți? V-am spus destul pentru un om care n-a ieşit niciodată în vârtejul lui.

—Asta nu-i adevărat pentru marea majoritate a vârtejurilor, spuse ea. Doar pentru cinci sau şase şi ele sunt miliarde!

—Ce să fac, i-am replicat, dacă dumneavoastră credeți că există şi mai multe decât vedem noi cu lunetele şi descoperim un număr infinit de stele, pe care nu le putem vedea cu ochiul liber!

—Vă cer iertare, strigă ea, mă copleşiți cu lumi şi vârtejuri!

—Vedeți albeața care se cheamă Calea Laptelui? Ştiți ce este? O infinitate de mici stele invizibile pentru ochiul liber, din cauză că sunt mici, semănate atât de aproape unele de altele, încât par a forma o lumină continuă. Dacă priviți cu lunetele acest furnicar de astre, veți observa că seamănă cu Insulele Maldive, cu 12 mii de mici insule sau bancuri de nisip, separate doar de canale maritime, peste care poți sări ca peste gropi. Astfel, micile vârtejuri din Calea Laptelui sunt atât de înghesuite, încât pare că se poate vorbi de la o lume la alta sau se poate întinde mâna. Mai mult, cred că păsările unei lumi trec uşor în alta şi că se pot trimite porumbei să ducă scrisori, ca aici, de la un oraş la altul. Aceste lumi mici, aşa cum sunt, ies aparent din regula generală, prin care un soare luminează în mijlocul unui vârtej, căci dacă ați fi unul din micile vârtejuri din Calea Laptelui, Soarele n-ar fi mai aproape de dumneavoastră şi n-ar avea mai multă forță în fața ochilor decât miile de sori din micile vârtejuri vecine. Cerul străluceşte de numărul infinit de focuri, foarte aproape unele de altele

şi îndepărtate de dumneavoastră. Chiar dacă nu vedeţi Soarele propriu vă rămân alţii şi noaptea este luminată precum ziua, fără diferenţă vizibilă, şi, să spunem adevărul, nu există de fapt noapte. Oamenii din lumile acelea vor fi uimiţi dacă li se va spune că există nefericiţi care au nopţi, care cad în întuneric şi care se bucură de lumină, văzând un singur soare. Ne-ar privi ca pe nişte fiinţe nenorocite ale naturii, şi fiinţa noastră i-ar face să tremure de frică.

—Nu vă mai întreb, spuse marchiza, dacă există luni în lumile Căii Laptelui. E clar că nu au nici o utilitate pentru planeta principală în care nu există noapte, şi că se circulă într-un spaţiu prea strâmt, ca să mai existe şi planete subalterne. Dar vă daţi seama că, multiplicând lumile, mă puneţi în dificultate, căci vârtejurile sunt prea apropiate şi se ating. Vârtejurile sunt rotunde, cum pot atinge atâtea mingi pe una singură?

—Aveţi dreptate, i-am răspuns, văzând această dificultate fără rezolvare dacă vârtejul nostru ar avea forma unui zar, ar avea şase feţe plate şi ar fi departe de a fi rotund, şi pe fiecare faţetă s-ar putea pune un vârtej. Dacă în loc de şase faţete plate el are douăzeci, cincizeci, o mie, există tot atâtea vârtejuri, aranjate pe câte o faţă asemeni unui diamant, tăiat pe toate părţile. Chiar dacă faţetele sunt mici este la fel de rotund ca o perlă de aceeşi mărime. Vârtejurile sunt rotunde în această manieră având o infinitate de faţete afară, ce poartă alt vârtej. Faţetele sunt inegale, mari sau mici. Cea mai mică dintre faţetele noastre răspunde Căii Laptelui şi susţine toate aceste mici lumi. S-ar putea ca două vârtejuri, care sunt pe două faţete vecine, să lase un spaţiu liber între ele, dar puteţi umple acest vid cu un mic vârtej sau două, sau mii, care nu incomodează pe celelalte şi avem una, două sau mii de lumi în plus. Putem vedea astfel cu atât mai multe lumi cu cât vârtejul nostru are mai multe faţete. În sfârşit, aceste vârtejuri se îmbină cu altele fără să-şi schimbe locul, învârtindu-se comod şi uşor precum roţile unui ceas, ce-şi ajută reciproc mişcările. Fiecare lume este precum un balon, care se întinde, dacă se poate, dar este respins de lumile vecine şi se retrage în el însuşi, după care se poate umfla din nou.

—Îmi plac aceste idei, spuse marchiza. Îmi plac baloanele ce se

Scanned with OKEN Scanner

umflă şi se dezumflă şi lumile ce se luptă, schimbând doar lumina, singurul lucru cu care fac comerţ.

—Nu, nu, i-am replicat, nu este singurul. Lumile vecine sunt magnifice şi ne trimit vizitatori, comete, care sunt ornate fie cu un păr strălucitor, fie cu o barbă venerabilă, fie cu o coadă maiestuoasă.

—O, ce deputaţi! a spus râzând. Ne-am lipsi de vizitele lor, căci ne provoacă spaima.

—Nu se tem decât copiii, i-am replicat, din cauza echipajului extraordinar. Dar sunt mulţi copii... Cometele nu sunt decât planete ce aparţin vârtejului vecin. Ele au mişcarea la extremitatea vârtejului lor şi pentru că vârtejurile sunt presate de sus în jos, de jos în sus, parcă s-ar sparge şi planetele acestea îşi continuă mişcarea circulară în alt vârtej, ocupând toate extremităţile. Astfel, sunt întotdeauna foarte ridicate faţă de noi. Se poate chiar crede că merg dincolo de Saturn. Duşmanii ne reproşează inutilitatea spaţiului mare, dar noi am găsit o utilitate pentru el, este apartamentul planetelor străine ce intră în lumea noastră.

—Am înţeles, nu le vom permite să intre până în inima vârtejului şi să se amestece cu planetele noastre. Îi vom primi precum marii sultani îşi primesc ambasadorii, pe care nu-i lasă să stea în Constantinopol, ci doar într-un cartier al oraşului.

—Ca şi otomanii, i-am replicat, noi primim ambasadori fără a trimite la rândul nostru.

—Judecând după aceste lucruri, mi-a replicat, suntem mândri. Nu ştiu ce să cred, căci aceste planete au un aer ameninţător, cu cozi şi cu bărbi şi poate ne insultă.

—Cozile şi bărbile, i-am răspuns, nu sunt decât aparenţe. Planetele străine diferă de ale noastre, şi, intrând în vârtejul nostru, primesc coadă şi barbă printr-o iluminaţie dată de Soare, încă neexplicată.

—Aş dori ca şi Saturn să primească o coadă sau o barbă în alt vârtej şi să răspândească acolo frica, decât să stea aici, cu celelalte planete.

—Ar fi mai bine pentru el, i-am răspuns, să nu părăsească vârtejul nostru, căci la întâlnirea dintre două vârtejuri apare un şoc,

când ele se resping unul pe celălalt. Cred că în acest loc o biată planetă este zguduită destul de tare şi nici locuitorii n-o duc mai bine. Noi ceilalţi credem că suntem nenorociţi când apare o cometă, dar de fapt cometa este chinuită.

—Nu cred deloc, îmi spuse marchiza. Ea îşi poartă sănătoşi locuitorii, căci nimic nu este mai distractiv decât schimbarea vârtejurilor, iar noi, care nu ieşim niciodată dintr-al nostru, ducem o viaţă plictisitoare. Dacă locuitorii unei comete au atâta inteligenţă încât îşi pot da seama când trec prin vârtejul nostru, aceia care au făcut deja călătoria îi vor anunţa pe urmaşi despre ceea ce vor vedea şi despre descoperirea unei planete cu un inel enorm în jurul ei, sau a unei alteia, ce are patru luni ce o urmează. Poate există oameni ce trebuie să observe când intră în lumea noastră şi în mod sigur că strigă: *Un nou Soare! un nou Soare!*, precum mateloţii când strigă: *Pământ! Pământ!*

—Pentru că nu vă pot face să aveţi nici un pic de milă pentru locuitorii cometei, sper că-i veţi plânge pe cei ce trăiesc într-un vârtej fără soare şi trăiesc într-o noapte eternă.

—Cum, a strigat, sorii se pot stinge?

—Da, fără îndoială, i-am răspuns. Cei vechi au văzut pe cer stele fixe pe care noi nu le mai vedem. Aceşti sori şi-au pierdut lumina, ceea ce înseamnă nenorocire şi moarte generală pe toate planetele, căci ce pot face fără Soare?

—Această idee este funestă, mi-a replicat, nu poate fi anulată?

—Vă pot spune, dacă vreţi, i-am răspuns, că oamenii inteligenţi spun că stelele fixe dispărute nu s-au stins, ci, sorii au o jumătate întunecată şi alta luminoasă şi se învârt doar în jurul lor. De aceea noi nu mai putem vedea jumătatea luminoasă. A cincea lună a lui Saturn este la fel întocmită, căci în timpul revoluţiei sale nu mai este deloc văzută, nu pentru că e îndepărtată, ea este chiar foarte aproape, dar ne putem imagina că, temporar, nu are lumină.

—Sunteţi amabil făcându-mă să cred că există jumătăţi de soare.

—Aceşti sori nu sunt stinşi, i-am spus sunt, doar intraţi în adâncimea imensă a cerului şi nu-i putem vedea. E adevărat că cea mai mare parte a stelelor fixe nu se îndepărtează de noi, dar să credem

Scanned with OKEN Scanner

că există vârtejuri uşoare şi vioaie, care alunecă printre celelalte, în timp ce marile vârtejuri rămân imobile. Stelele fixe par a dispărea, jumătăţi de sori reapar din când în când, sori se afundă în cer şi hotărâţi dumneavoastră doamnă, cu curaj, dacă aceste stele sunt sori care se întunecă, nemaifiind vizibili ochilor noştri pentru a reaprinde iarăşi.

—Cum se poate ca un soare să întunece şi să se stingă? spuse marchiza. El, care e o sursă a luminii?

—E lucrul cel mai uşor din lume, după Descartes, i-am răspuns. El crede că petele solare sunt spume sau ceţuri ce se pot dispersa, aduna, agăţa unele de altele, până când formează în jurul Soarelui o crustă şi adio, Soare! Dacă Soarele este un foc ataşat de o materie solidă ce-l hrăneşte, nu stă mai bine, căci materia solidă se va consuma. Noi deja am scăpat, se zice. Soarele a fost foarte palid în ultimii ani, de exemplu în anii ce au urmat morţii lui Caesar. E crusta ce a început să se formeze: forţa solară a îndepărtat-o, dar dacă se formează din nou, suntem pierduţi.

—Mă faceţi să tremur, spuse marchiza. Când ştiu ce urmări are paloarea solară, cred că dimineaţa, în loc să mă duc la oglindă, să văd dacă nu sunt mai palidă, mă voi duce la fereastră să văd ce mai face Soarele.

—Ah, doamnă, liniştiţi-vă, trebuie timp pentru a ruina o lume.

—Dar, în sfârşit, mi-a răspuns, nu e vorba decât timp.

—Vă mărturisesc, i-am replicat, că mişcările în Univers sunt lente, încât cei vechi îşi imaginau că un corp ceresc nu se schimbă niciodată. Dacă trandafirii, care nu durează decât o zi, au o istorie, plecând din memorie, unii după alţii, primii ar face portretul grădinarului într-un anumit fel, iar în cincisprezece mii de ani trandafirii vor arăta că grădinarul nu s-a schimbat deloc. La acestea, trandafirii spun: „Am avut acelaşi grădinar, memoria trandafirului nu l-a cunoscut decât pe el, cu siguranţă că grădinarul nu moare ca şi noi, el nu se schimbă". Raţionamentul trandafirilor este bun? Poate că la fel gândeau cei vechi despre astre.

—Într-adevăr, spuse marchiza, văd bine lumile aşa cum sunt aranjate, fără să le fac onoarea să le compar cu grădinarul care

trăieşte atât de mult. Planetele nu sunt trandafiri ce se nasc şi mor într-o grădină. Nu putem crede că ele pier.

—Unii vor spune, i-am răspuns, că sorii se apropie de noi, după ce multă vreme au fost pierduţi în adâncimile cerului, alţii vor spune că sunt sori ce au scăpat de crusta ce-i acoperea. Toate acestea se pot spune, dar eu cred că Universul formează din când în când sori. Dar materia bună pentru a face un soare, după ce a fost dispersată în mici părţi diferite, nu s-ar putea aduna într-o părticică şi să formeze o lume nouă? Cred asta, întrucât am cea mai înaltă idee despre natură, care are puterea să facă să se nască şi să moară planete sau animale într-o mişcare continuă. Sunt convins că natura foloseşte aceeaşi putere asupra lumilor, iar noi, cei de acum, vedem cu lunetele un cer nou şi necunoscut celor vechi. Nu există multe constelaţii în care să fie mişcări sesizabile, doar în Calea Lactee se remarcă cele mai multe, precum într-un furnicar în care domneşte mişcarea şi neliniştea.

—Pe bune, spuse marchiza, găsesc lumile, cerurile şi corpurile sale un subiect atât de schimbător, încât mi-am revenit.

—Reveniţi-mă mai mult, dacă mă credeţi, i-am replicat, iată-vă ajunsă la ultimul acoperiş al cerurilor şi, dacă vreţi, puneţi sau nu acolo lumi. Sunt imperiul filosofilor, aceste mari ţări invizibile, unde gândul poate ajunge mai departe decât ochii.

—Cum?! a strigat. Am în cap tot sistemul universului, sunt învăţată?!

—Da, i-am replicat, sunteţi învăţată, dar la fel de bine, puteţi crede sau nu ceea ce v-am spus. Vă rog, ca recompensă, să nu priviţi Soarele, cerul şi stelele fără să vă gândiţi la mine.

Întrucât am arătat şi altora aceste convorbiri, voi publica o nouă convorbire, mult mai târzie decât celelalte, dar de acelaşi gen. Se va numi tot seară, căci e mai bine ca toate să stea sub acelaşi titlu.

Scanned with OKEN Scanner

Seara a şasea

Noi gânduri care confirmă convorbirile precedente. Ultimele descoperiri făcute pe cer

Gânditorii şi mulţimea. - Cum trebuie să se procedeze în legătură cu credinţa în lumile locuite. - Care este gradul de certitudine al acestei credinţe. - Demonstrarea rotaţiei Pământului. - Schimbarea survenită pe Lună. - Schimbările survenite pe Pământ. - Schimbările de pe Jupiter. - Filosofii sunt ca şi elefanţii.

De mult timp n-am mai vorbit despre lumi. Doamna L.M.D.G. şi cu mine am început chiar să uităm că am vorbit vreodată, că am fost la ea şi am devenit doi oameni de spirit, cunoscuţi în lume.

—Vedeţi, mi-a spus, imediat ce m-a văzut: primesc o mulţime de vizite, dar vă mărturisesc că am rămas cu o îndoială că mi-aţi fi dezvoltat spiritul.

—Îmi pare bine, i-am răspuns, că am atâta putere asupra dumneavoastră, nimic nu este mai greu decât aceasta.

—Poate că aţi făcut-o, a reluat, dar nu ştiu cum s-a întors împotriva mea: am vorbit despre lumi cu domnii aceia doi care au ieşit, poate că au înţeles în chip răutăcios vorbele mele. Le-am spus că toate planetele sunt locuite. Unul mi-a spus că este convins că n-o cred. Eu, cu toată naivitatea posibilă, am susţinut că o cred. El a luat-o ca pe o formă de distracţie şi mi se pare că poate nici cu n-am crezut o opinie atât de extravagantă. Celălalt, care nu mă stimează aşa mult, m-a crezut pe cuvânt. Pentru ce mi-aţi băgat în cap un asemenea lucru, pe care oamenii ce mă stimează nu-l pot crede, când vorbesc serios?

—Dar doamnă, i-am răspuns, de ce susţineţi serios aceasta în faţa oamenilor care nu au nici un raţionament serios? Aşa fac locuitorii planetelor? Să fim mulţumiţi că suntem doar o mică trupă de elită care crede aceasta şi să nu divulgăm mulţimii secretul.

—Cum! strigă ea, numiţi mulţime doi bărbaţi?

—Poate că sunt inteligenţi, i-am replicat, dar nu gândesc. Gânditorii, oamenii duri, i-ar numi mulţime fără dificultate. Pe de altă

parte, aceşti oameni se răzbună, transformând raţionamentele în elemente ridicole, fiecare specie urând ceea ce-i lipseşte. Trebuie, dacă se poate, să ne acomodăm cu fiecare în parte, mai bine să glumim despre locuitorii planetelor cu oamenii aceştia doi, pe care i-aţi văzut, care ştiu să glumească şi nu ştiu să raţioneze. Aţi ieşit onorabil din discuţie, iar planetele nu au pierdut nici un locuitor.

—Trădaţi adevărul, spuse marchiza, nu aveţi nici un pic de conştiinţă.

—Vă mărturisesc, i-am răspuns, că nu mă prea grăbesc să divulg aceste adevăruri şi că le sacrific cu plăcere celor mai mici comodităţi sociale. Văd, de exmplu, încotro merge şi încotro va merge opinia cu privire la locuitorii planetelor, ce vor fi întotdeauna corpuri luminoase şi nu mari câmpii şi prerii. Se crede că preriile şi câmpiile sunt locuite, dar corpurile luminoase nu par a fi. Raţiunea ne zice că există în planete câmpii şi prerii, dar raţiunea vine mai târziu, căci prima privire şi-a făcut efectul înaintea raţiunii şi noi nu vrem să ascultăm de cea din urmă. De aceea, planetele rămân corpuri luminoase şi nu ne putem imagina chipurile locuitorilor. E mai uşor să credem că nu există. Doriţi să schimbaţi puternicele forţe ale simţurilor şi imaginaţiei umane, pentru a stabili că există locuitori pe alte planete? Trebuie să aveţi curaj, căci nu există mijloace să-i faci pe oameni să-şi pună raţiunea în locul ochilor. Uneori există oameni raţionali, care cred, după mii de verificări, că planetele sunt pământuri, dar nu o vor face, dacă-şi vor aminti prima impresie pe care au avut-o. Alţii, care acceptă opinia noastră, par a ne face o favoare.

—Oare, m-a întrerupt, nu ajunge discreţia aceasta pentru o opinie ce pare asemănătoare?

—Vă amintiţi, i-am spus, când vă ziceam că asemănarea este modestă? Sunteţi foarte sigur că a existat Alexandru. Dar pe ce vă fondaţi această siguranţă? Pe faptul că avem toate probele în problema aceasta şi nici o îndoială nu vă umbreşte spiritul, cu toate că nu l-aţi văzut niciodată pe Alexandru şi nici vreo probă matematică nu aveţi. Ce-aţi zice dacă locuitorii planetelor sunt în aceeaşi situaţie? Nu-i puteţi vedea, nu vă pot ruga să le demonstraţi existenţa ca pe un text matematic, dar aveţi toate dovezile pentru a vă putea gândi la

acest lucru: asemănarea dintre planete şi Pământul locuit, imposibilitatea de a-ţi imagina alt scop pentru care să fi fost făcute, fecunditatea şi măreţia naturii şi, ceea ce este mai important, faptul că nu vă puteţi imagina ceva dacă nu vi-l reprezentaţi prin ochii şi spiritul mulţimii. În sfârşit, să presupunem că aceşti locuitori ai planetelor nu pot fi percepuţi prin observaţii sensibile şi trebuie trataţi doar prin asemănare.

—Doar nu doriţi, mi-a replicat, să-mi pară totul la fel de sigur ca existenţa lui Alexandru?

—Nu, i-am răspuns, căci probele nu sunt atât de multe.

—Trebuie să renunţ la locuitorii planetelor, căci nu ştiu unde să-i aşez în mintea mea, şi mă enervează.

—Ah, doamnă, nu vă descurajaţi. Şi ceasurile cele mai obişnuite şi grosolane arată ora, dar numai cele lucrate artistic indică minutele. La fel, spiritele obişnuite simt deosebirea dintre o asemănare şi o certitudine sau diferenţa care ar marca, ca să spunem aşa, minutele sentimentelor. Puneţi locuitorii planetelor sub stăpânirea lui Alexandru, dar deasupra oricărui punct istoric care nu este probat. Cred că ar sta bine acolo.

—Îmi place ordinea, mi-a spus, şi mă bucur că-mi organizaţi ideile.

—Nu este un rău prea mare, i-am răspuns, că nu vedeţi locuitorii planetelor într-un loc ce l-ar merita în mintea dumneavoastră. Sunt sigur că nu credeţi în rotaţia Pământului atât cât ar trebui. Vă deranjează cu ceva?

—O, mi-a replicat, nu puteţi să-mi reproşaţi nimic! *Cred* că Pământul se învârte.

—Dar nu v-am spus raţionamentul care să v-o dovedească.

—A, este o trădare să mă faceţi să cred lucruri slab demonstrate! spuse ea.

—Credeţi că nu am raţiune? am întrebat-o. Nu vă pot demonstra lucrurile, i-am răspuns, decât cu mici raţionamente dulci, acomodate gândirii obişnuite: să folosesc unele mai solide?

—Da, mi-a spus.

—Cu plăcere, i-am replicat. Argumentul îmi place căci cred că cu

l-am găsit. Este bun şi natural, încât un savant l-ar utiliza mereu. Trebuie ca toate corpurile cereşti să se rotească în 24 de ore în jurul Pământului sau ca Pământul, rotindu-se în jurul său 24 de ore, să atribuie această mişcare tuturor corpurilor cereşti. Toate planetele fac marea lor rotaţie în jurul Soarelui, dar aceste rotaţii sunt inegale între ele, în funcţie de distanţa planetelor faţă de Soare. Cele mai îndepărtate îşi fac cursa într-un timp mai mare, ceea ce este natural. Această ordine se observă chiar la planetele subalterne ce se rotesc în jurul uneia mari: cele patru luni ale lui Jupiter, cele cinci ale lui Saturn îşi fac cercul într-un timp mai mare sau mai mic, în funcţie de depărtare. E sigur că planetele se rotesc în jurul propriului centru, mişcările sunt inegale, dar nu se ştie ce reglează această mişcare: fie masa, fie soliditatea, fie vârtejurile în care sunt închise, fie materia fluidă în care se mişcă. În sfârşit, inegalitatea e certă şi ordinea naturală arată că tot ce este comun mai multor lucruri se găseşte în acelaşi timp, variat, cu diferenţe particulare.

—Vă ascult, m-a întrerupt marchiza, cred că aveţi dreptate. Dacă planetele se rotesc în jurul Pământului, ele se învârt în timpul inegal, în funcţie de distanţa faţă de Soare.

—Da, doamnă, distanţa inegală în raport cu Pământul produce diferenţe în puţinele mişcări din jurul Pământului, iar stelele fixe, care sunt atât de departe de noi, s-ar putea pretinde că au o mişcare generală, dar putem pretinde că se-nvârt în 24 de ore în jurul nostru? Cometele, străine vârtejului nostru, cu drumuri şi viteze diferite, doar nu s-or învârti în 24 de ore precum Luna? Deci planete, stele fixe, comete, totul s-ar învârti în 24 de ore în jurul Pământului. Dacă măcar ar exista câteva minute diferenţă între mişcări, ne-am mulţumi. Dar ele sunt toate la fel de egale şi e singura egalitate din lume, ceea ce ar trebui să fie suspect.

—O, spuse marchiza, e posibil ca această egalitate să existe doar în imaginaţie şi nu mai sunt sigură că poate să depăşească acest stadiu de pură imaginaţie. Sunt mulţumită că natura nu a făcut ca lucrurile să ne cadă în cap.

—Eu, i-am replicat, sunt inamicul egalităţii perfecte şi cred că există diferenţe.

Scanned with OKEN Scanner

—Diferențe? a strigat.

—Oh, i-am răspuns, pentru unii nu pot fi adevărate pendulele exacte, căci marchează greșit timpul. Iată o satisfacție care mă face să nu fiu niciodată mândru de o pendulă, căci același lucru poate fi altfel arătat și cred că trebuie să fie altceva Pământul acesta decât o pendulă deranjată puțin. Anii ar fi mai lungi sau mai scurți, dacă am lăsa toți anii de 365 de zile și zilele de 24 de ore.

—Sunt multe aparențe, spuse marchiza, dar de-a lungul secolelor nu se produc decât mici diferențe.

—Sunt de acord, i-am răspuns, schimbările în natură nu sunt bruște și noi nu percepem decât trecerea anotimpurilor care se mișcă oarecum încet, dar care nu ne scapă. Acum totul se schimbă și o domnișoară pe care o vedem cu lunetele pe Lună pare a îmbătrâni: avea un nas frumos alungit, o față plăcută...

—Ce-mi tot spuneți acolo? mă întrerupse marchiza.

—Nu este o glumă, i-am replicat. Se poate zări pe Lună o figură cu un cap de femeie și există unele schimbări. Au mai căzut niște bucăți din munți din care se compun fruntea, nasul și bărbia.

—Oare nu există un destin răutăcios care îmbătrânește frumusețea? Din toată Luna a fost atins tocmai capul domnișoarei.

—Poate, i-am spus, în replică, schimbările de pe Pământ înfrumusețează fețele pe care le văd oamenii de pe Lună. S-ar putea ca ei să observe frumoase fețe de bărbați. Sunt multe aparențe, mulți munți ne arată că au fost cândva acoperiți de apă și, departe de mări, se găsesc pietre cu pești pietrificați. Poveștile spun că Hercule a separat cu mâinile sale munții Calpa și Abila, situați între Africa și Spania, ce opreau oceanul și marea a intrat cu violență în pământuri, creând golful Mediteranei. Poveștile sunt povești, dar toate istoriile timpilor trecuți, desfigurate de neștiință, au un sâmbure de adevăr. Dragostea pentru miraculos a determinat ca Hercule să separe munții cu mâinile, ceea ce nu este credibil, dar este posibil ca oceanul să fi inundat, poate cu ajutorul cutremurelor, doi munți mai slabi între Europa și Africa. Locuitorii Lunii vor vedea o pată frumoasă pe Pământ căci, vedeți, doamnă, mările sunt pete. În mod obișnuit se crede că Sicilia a fost separată de Italia și Ciprul de Siria și s-au

Scanned with OKEN Scanner

format noi insule în mare. Cutremurele de pământ au prăbuşit munţii, au născut alţii, au schimbat cursul râurilor. Filosofii ne-au făcut să credem că regatele din Neapole şi Sicilia sunt doar pământuri aşezate pe o mare grotă subterană, care s-ar putea să nu reziste focului pe care Pământul îl ascunde la Vezuviu şi la Etna. Iată spectacolul pe care-l oferim oamenilor din Lună.

—Mi-ar place, spuse marchiza, să-i plictisim arătându-ne aceeaşi faţă decât să-i sistăm cu provincii cutremurate.

—Asta nu-i nimic, i-am replicat, în comparaţie cu ce se întâmplă cu Jupiter. Pare că suprafaţa sa este acoperită cu benzi ce se disting unele de altele şi că intervalele dintre ele au diferite grade de lumină sau întunecime. Acestea sunt pământuri şi mări sau în sfârşit suprafeţe foarte diferite între ele. Când se despart, când se îngustează, când se lăţesc, benzile se schimbă, ceea ce nu vedem decât cu lunete foarte puternice. Aceste benzi sunt enorme, ca şi cum oceanele ar inunda toate pământurile tari, lăsând în urmă noi continente. Dacă locuitorii planetei nu sunt amfibii, nu ştiu ce-ar putea face să supravieţuiască. Pe Marte schimbările au loc de la o lună la alta. Mările acoperă şi descoperă continente cu o forţă mult mai mare decât la noi. Căci planeta noastră este liniştită şi foarte bună de locuit, chiar dacă pe Jupiter se află ţări cât Europa, îmbrăţişate.

—Îmbrăţişate? întrebă marchiza. Foarte ciudat!

—Într-adevăr, ciudat. Acum douăzeci de ani s-au văzut pe Jupiter lumini mai strălucitoare decât restul planetei, iar aici am avut rareori ploi torenţiale. Poate acelea erau incendii; poate că nu au ploi torenţiale. Oricum ar fi, aceste lumini sunt mai vechi decât lumea şi nu ştim nimic despre originea lor.

—Ce face ca să se ascundă lumina? întrebă marchiza.

—Asta se întâmplă numai la apus, apusurile sunt lungi şi pot acoperi fie cu vapori, fie cu alte elemente sensibile, luminile acestea. Dar, în sfârşit, de 30 de ani, e sigur că s-au amestecat şi au devenit deliciul astronomilor, a căror curiozitate trebuia trezită de ceva nou; de asemenea, au descoperit noi planete subalterne, de exmplu ultimele două luni ale lui Saturn care nu i-au făcut să viseze precum lunile sau sateliţii lui Jupiter: ne obişnuim cu toate. S-a văzut, cu o lună înainte

Scanned with OKEN Scanner

de echinocțiul lui Marte, că Soarele apune și după terminarea crepusculului, a apărut o lumină albicioasă, ce seamănă cu o coadă de planetă; a fost văzută înainte de apus și răsărit către echinocțiul din septembrie și a fost văzută seara și dimineața către solstițiul de iarnă. După cum v-am spus, nu pot scăpa de apusuri și răsărituri, care au forță și durată și acoperă totul. Dar să vedem care sunt cauzele acestor pete albe? Unii susțin că sunt grămezi de materie ce acoperă Soarele până la o oarecare întindere. Cele mai multe raze străbat acest înveliș, dar există unele, care lovindu-se de suprafața interioară a acestei materii, sunt retrimise spre noi și ajung înaintea razelor directe. Întrucât aceste raze reflectate pleacă dintr-un loc mai înalt decât razele directe, le primim mai devreme și pleacă mai târziu.

S-ar părea că Luna nu poate avea apusuri, din cauză că este învelită cu un aer rar, dar apusurile ei vin din aerul opac ce învelește Soarele și care-și trimite razele în locurile în care razele directe nu pot ajunge.

—Iată deci, spuse marchiza, apusuri asigurate pentru toate planetele care nu mai au nevoie să fie acoperite fiecare de un aer gros, întrucât acela din jurul Soarelui poate determina aceasta pentru toate planetele din vârtej. Cred cu plăcere că natura, cu toată aplecarea spre economie, nu se servește doar de acest mijloc.

—Într-adevăr, i-am replicat, în pofida economiei sunt două cauze ale apusurilor, dintre care una este aerul solar, obiect de curiozitate pentru locuitorii din observator, dar trebuie să spunem totul: s-ar putea ca doar Pământul să aibă vapori groși pentru a produce apusurile și că natura trebuie să aibă un mijloc general pentru celelalte planete, mai curate, a căror evaporare este mult mai rarefiată. Poate că suntem singurii locuitori din lume care trebuie să respirăm un aer gros și greu.

—Cu ce invidie ne-ar privi locuitorii celorlalte planete dacă ar ști aceasta!

—Ar greși dacă ne-ar invidia, căci suntem înveliți într-un aer greu; iar Soarele are același înveliș.

—Spuneți-mi, vă rog, acest aer nu este deloc produs de vaporii despre care mi-ați zis altădată că ies din Soare și care nu pot rupe

razele foarte puternice? Cred că Soarele poate fi acoperit, pentru a ne fi favorabil.

—Iată, doamnă, i-am răspuns, un mic început al sistemului pe care l-aţi făcut atât de viu. Aceşti vapori produc ploi care recad în Soare, pentru a-l răcori, aşa precum se aruncă apă într-un cuptor în care focul este prea puternic. Nu este nimic ce nu poate fi presupus despre natură, dar aceasta se ascunde de noi şi nu putem înţelege întotdeauna modul ei de comportament. Noile descoperiri nu se fac numai cu raţiunea, oricât ar dori şi adevăraţii filosofi sunt precum elefanţii care, mergând, nu pun niciodată al doilea picior pe pământ, dacă primul nu este bine fixat.

—Mi se pare bună comparaţia, m-a întrerupt ea, căci meritul acestor două specii, elefanţii şi filosofii, nu apare doar în aspectul exterior. Sunt de acord că îi imităm în gândire şi pe unii şi pe alţii; oferiţi-mi o ultimă descoperire şi vă promit că nu voi face un sistem grăbit.

—V-am spus, i-am răspuns, toate noutăţile pe care le ştiu despre cer; nu cred să fie altele mai noi. Îmi pare rău că nu sunt surprinzătoare şi minunate, precum am citit zilele trecute într-un rezumat al *Analelor chineze*, scrise în latină. Se văd mii de stele ce cad din cer în mare cu mare zgomot, dar aceasta nu a fost văzută doar odată în China. Este supărător că aceste spectacole sunt rezervate doar pentru chinezi şi noi avem parte de ele. Nu de mult, filosofii credeau că cerurile şi corpurile cereşti sunt fixe şi nu se mişcă, iar în altă parte a Pământului se vedeau stele desfăcându-se în bucăţi.

—Dar, a spus, n-am auzit ca în China să fie mari astronomi.

—E adevărat, i-am replicat. Dar chinezii sunt separaţi de noi printr-un fel de zid, precum grecii şi romanii au fost separaţi printr-un lung şir de secole. În realitate, cred întotdeauna că există un fel de geniu, căruia probabil nu-i este permis să se răspândească pe o suprafaţă mare de Pământ. Să ne bucurăm câtă vreme înţelegem acest geniu, câtă vreme ştim ce-i mai bun în ştiinţă şi în speculaţiile aride. El se răspândeşte cu succes, până la lucrurile plăcute şi distractive şi nici un popor nu ne egalează în această privinţă. Acestea vi le ofer, doamnă, ca să le înţelegeţi şi cu ele vă puteţi compune toată filosofia.

Scanned with OKEN Scanner

POSTFAȚĂ

Un tânăr de douăzeci şi nouă de ani, Bernard Le Bovier de Fontenelle ne propune, în 1686, să discutăm despre pluralitatea lumilor. Aceste convorbiri îl consacră, prin tonul specific francez, ingenios şi plăcut, cu care se dezbat problemele ştiinţifice: conversaţia este despre locuitorii Pământului şi locuitorii extratereştri. O primă carte de SF a acestui savant (1657-1757), care, timp de o sută de ani, o lună şi două zile, a dezbătut cu galanterie, *Despre dialogurile morţilor* sau *Istoria oracolelor* şi alte asemenea. Fără să se îndoiască de existenţa extratereştrilor, Fontenelle îşi imaginează sistemul solar plecând de la teoria vârtejurilor lui Descartes şi extinzând-o la întregul univers. Lucrare esoterică, scrisă de un tânăr ce este posibil să fi aderat la societăţile secrete alchimice, convorbirile sunt dedicate domnului L., chimist şi filosof. Jacques Bergier, cel ce prefaţează ediţia franceză crede că Fontenelle nu trebuie apropiat de raţionalism, ci de lumea esoterică a celor ce ştiu adevărul, dar nu-l spun întotdeauna. Discutând şase seri cu o doamnă din înalta societate, Fontenelle exprimă simplu, cum s-ar putea călători printre vârtejuri şi planete. Fără să ţină seama de posibilele obiecţii în plan religios, Fontenelle propune ideea existenţei unei vieţi în afara Pământului, descriind sistemul solar şi dorind să o convingă în discursurile sale pe marchiză, chiar cu ajutorul desenelor. Pământul fiind o planetă şi Luna o planetă mai mică, Fontenelle ne propune un sistem care a fost în cea mai mare parte confirmat de toate descoperirile ulterioare. Cu ironie, se raportează la lumea obişnuită şi totodată descrie o pretinsă călătorie cu ajutorul avioanelor şi rachetelor similare navelor ce fac legătura între Europa şi America. Pentru Fontenelle, locuitorii din Lună ar locui în caverne, iar sistemul parapsihologic modern pare enunţat în dorinţa de a avea posibilitatea de a cunoaşte lucruri despre care astăzi nu se prea vorbeşte. Fontenelle crede că locuibile sunt şi Venus, Mercur, Marte, Jupiter şi Saturn, (ştiind că Mercur poate fi plasat înaintea lui Venus şi presupunând că Mercur are o mişcare de rotaţie împrejurul lui însuşi,

Scanned with OKEN Scanner

mişcare descoperită târziu de astronomi). Imaginea azilului de nebuni al sistemului solar, Mercur, a fost reluată în literatură de Bernard Shaw, dar remarcile ştiinţifice ingenioase despre planete ne arată că Fontenelle ar putea avea dreptate, vorbind despre putinţa de existenţă a vieţii şi pe planeta Venus. Viziunea poetică a lui Fontenelle despre Jupiter, planetă gigantică sau stea de tip special, îl face să creeze teze amuzante despre sistemul sateliţilor în Cosmos.

Cu toate că Fontenelle reprezintă o cheie de boltă în cunoştinţele ştiinţifice, filosofice şi literare ale secolului al XVII-lea, traducerile din opera acestuia au fost doar parţiale.

Nădăjduim că măcar tangenţial se poate realiza în limba română sistemul de *causerie*, specific textelor lui Fontenelle. Autorul ar necesita o ediţie ştiinţifică, având note la fiecare dintre informaţiile pe care le oferă acest fascinant scriitor centenar, ce anticipă prin viaţă, prin lucrări şi mai ales prin portretul de scriitor imaginea ideală a „omului deplin" al literaturilor. În spaţiul francez se concentrează un perimetru prielnic convorbirilor despre lumea celestă, în înfruntare cu păcatele şi virtuţile umane, în special cele feminine.

În cele şase seri, savantul încearcă să îmbine informaţia corectă cu modul capricios şi pătimaş de receptare al marchizei, glorificându-şi lumile populate de extratereştri, răsturnând în aceste dimensiuni uraniene defectele şi calităţile celor de pe Pământ. Pentru a descifra secretul nostru, al pământenilor, trebuie să privim spre lumea cerului, să simţim contrastul dintre noi şi ceilalţi şi să cugetăm la valori, mai ales când acestea ne sunt oferite sub forma unor simboluri miraculoase, glumeţe şi mai ales ştiinţifice. Nu atât gradul prim de informaţie, autentic şi înspăimântător de exact pentru epoca în care a trăit Fontenelle impresionează, cât expresia sensibilă a gânditorului ce se consacră unor valori adânci, dincolo de stratul patimilor, dincolo de demonii ce ne învolburează propria-ne existenţă şi mai ales aceea a miracolelor dobândite. Încântător în textele lui Fontenelle este că cineva poate medita, ca un înţelept ascuns în munte, asupra substanţelor învăluite în imperiul obişnuit. Cel ce ştie sfera esenţelor şi care se consacră misiunilor, până la capătul vieţii sale, întrebându-se şi răspunzându-şi nesfârşit, ni se înfăţişează sub imaginea ieşită din

comun a unui înțelept savant, angajat în știință, dar și în galanteria de salon. Tinerețea, opusă detașării, ne demonstrează că rece le analist din *Istoria oracolelor*, uneori chiar puțin obositor, ne însoțește cu farmecul cuvântului în labirintul informațiilor reale, despre psihologia umană, despre credința în zei și, mai ales, despre credința în știință.

Imaginea autorului, țâșnind din textele sale, ne arată un portret al unui ins atașat nu numai de argumente, dar și de contra-argumente, într-o dispută concentrată în jurul unei constante: pentru a înțelege lumea, trebuie să dai contur relației cauză-efect și să recunoști existența înfruntărilor și mai ales a dinamismului naturii. Această recunoaștere ca devenire a naturii se bazează pe imaginea hermeneutică a relației dintre parte și întreg, este întemeiată pe unitatea inextricabilă dintre acordul și tensiunea contrariilor. Din perspectiva filosofului , se poate observa că motorul procesului este pus în discuție pe etape și pe structuri. Tendințele opuse, ciocnirile lăuntrice valorizează dialogurile și divergențele apar în al doilea studiu, despre oracole, în care, chiar dacă nu există decât un singur vorbitor, acesta se adresează sieși pentru a-și clarifica reflexiile discordante, nu pentru a le elimina. Interesant este că într-un fel, pentru Fontenelle, gândirea și vorbirea nu sunt același lucru. Ca și Platon, el are nevoie de convorbiri, de dialoguri, de afirmație și de negație și de articularea sunetului (iar disertațiile despre oracole sunt niște dialoguri în interior). Există aici o modalitate de a face portretul lui Fontenelle : în ordinea exterioară, e un căutător al unui partener care poate fi convins iar în ordinea interioară, e un iubitor al autodialogului, conștient că joacă tot timpul un rol dramatic pe o scenă, chiar dacă teatrul este propriul lui suflet.

Arhitectonica dezbaterilor și autodezbaterilor este construită științific, primele rînduri ale textului, titlul, subtitlul sau incipitul având un caracter congruent și axiomatic. Fiecare capitol reprezintă o demonstrație a teoremei expuse în titlu, osatura capitolului încheindu-se cu argumentele ce vor deschide capitolul următor. În ansamblul construcției, *Convorbiri despre pluralitatea lumilor*, ca și *Istoria oracolelor*, încearcă să promoveze conștiința frumosului la

Scanned with OKEN Scanner

nivel macro-cosmic şi conştiinţa justului, la nivel istoric, ambele bazându-se pe principiul valorii. Frumosul lumilor solare este o condiţie a existenţei lumii noastre, iar dreptatea, în stabilirea adevărului despre oracole, concertează înţelepciunea (valoare logică), curajul de a discuta (comportarea morală) şi cumpătarea (armonia funcţiilor estetice). Prin această valoare plurivalentă, Fontenelle se întâlneşte cu marele său model, Platon, pe care, paradoxal, nu l-a iubit întotdeauna, dar căruia i s-a asociat în câmpul pur inteligibil al valorii în sine. Pentru Fontenelle societatea nu este nici rea, nici bună şi în seara a şasea din *Convorbiri despre pluralitatea lumilor* se stabileşte necesitatea meditaţiei asupra lumii şi, mai ales nevoia de a exista nu un filosof, ci opinii, o nevoie de reorganizare raţională, ştiinţifică, împotriva întâmplării, pentru cunoaşterea universalului, care vizează relaţia dintre om - societate - cetate.

Cunoştinţele istorice ale lui Fontenelle se instalează calm în forma pură a dialogului şi principiul frumosului reprezintă pentru el ideea în sine. Alături de acest principiu superior el introduce principiul contradictoriului, sugerând că ceea ce este noncontradictoriu (imuabil, constant) este mai bun decât ceea ce este contradictoriu (muabil, trecător). Derivând de aici, platonic, esenţa lucrurilor este constantă şi utilă, ea neputând fi subordonată lucrurilor care sunt inferioare. Căutând în realitate principiul analogiei, principiu de bază al cunoaşterii ştiinţifice, rezultă că pentru Fontenelle esenţa este obiect al cunoaşterii veritabile, esenţele rămân imuabile, iar aparenţele se schimbă. Cosmosul este asociat lumii pământene, atributele topografice sunt ordonate şi raportabile la frumos, iar conceptul de spaţialitate, temporalitate şi corporalitate sunt dependente de privitor. Parabola trandafirilor, care, având o existenţă foarte scurtă, cred că figura grădinarului este imuabilă, exprimă cel mai bine calitatea conceptelor lui Fontenelle. Fiecare lucru este într-un raport cu celălalt, iar vârtejurile cartesiene sunt vizibile în toate faţetele unui zar, încercând să se acomodeze unele cu altele şi chiar permiţând unor vârtejuri-galaxii mai mici să se aranjeze în orice spaţiu, oricât de mic, ce apare între ele. Ceea ce exprimă, într-o formă amuzantă şi inteligibilă Fontenelle, ar putea fi aranjat fără har şi plictisitor.

Modernitatea scriitorului Fontenelle se bazează pe această coerență specifică în demonstrația logică, pe acceptarea iluziei ca necesară și pe ideea inexistenței unei separări stricte între domenii.

Trebuie să observăm că prima însemnătate a unor teze ține de acceptarea unui raport general-individual, a unui raport între unitate și multiplicitate și mai ales concordanța contrariilor. În sfera sensibilului și cea a inteligibilului, stă iubirea, de aceea, sistemul științific și filosofic este spus, cu galanterie, unei ființe feminine, chiar dacă principiile *Banchetului* lui Platon sunt ușor luate peste picior.

În virtutea viziunilor sale, Fontenelle caută în istorie, cum procedează astăzi cei de la „ Annales", importanța detaliului pentru esență. Dacă fiecare individ aparține unei specii, esența omului rămâne aceeași, indiferent de timp, spațiu și religie. Esența omului poate fi raportată la principiile contradictorii, unul dintre acestea fiind necesara superstiție și necesara modă - de aici nevoia noastră de oracole, dar și nevoia de a renunța la ele. În ansamblul teoriilor sale, poate că există infiltrații și ipostaze ce azi nu se susțin, dar în beneficiul dialecticii, studiile lui Fontenelle sunt organizate cert și mai ales cu rezonanțe moderne. Omul de știință, matematicianul, meditează îndelung și, indiferent de forma plăcută în care-și expune ideile, el nu se îndoiește de raționalitatea lumii și de posibilitatea noastră de a cunoaște cu ajutorul numerelor și geometriei miracolul universului. Dacă fiecare om trăiește într-o sferă finită, dacă este legat de pământ, în componentele edificiului său se include și sfera universului.

Prin intermediul științei, omul se desemnează cosmic, dar întotdeauna trebuie să țină seama de esența proporționalității și să-și cunoască prin știință măsura și tipul.

Teoriile mitologice pe care le propune Fontenelle împing întotdeauna omul să evite răul și să practice binele. Cunoașterea rațională nu ne poate înșela decât atunci când introducem și informațiile senzoriale în lumea rațională. Cunoașterea este de fapt o recunoaștere și astfel se poate susține, în dialogul cu centenarul de acum două secole, că metoda dialectică sporește în măsura în care omul de știință se consideră pe sine un inițiat, un făuritor însemnat.

Scanned with OKEN Scanner

sub marca experienței. Dacă Fontenelle este un esoteric, sigur că natura sa, aparținând ordinei ideale, este satisfăcută când înfăptuiește binele și dreptatea, iar plastic, aceste idei sunt realizate în con-vorbirile peste timp și spațiu cu cititorii, *convorbiri* la care v-am invitat să luați, cu îndrăzneală, parte.

Izvoarele operei lui Fontenelle se pot regăsi citind o ediție din 1683 a unui medic olandez Van Dale (*Antonii Van Dale M.D. de Oraculis Ethnicorum dissertationes duae: quarum prior de ipsorum duratione ac defectu, posterior de eorundem Auctoribus. Accedit et Schediasma de Consecrationibus Ethnicis. Aemstelaedami, apud Henricum et viduam Theodori Boom. Anno MDCLXXXIII*). Opera acestuia este utilizată cu fină ironie de Fontenelle care nu numai că a transformat această lucrare ilizibilă, ci a și „trimis" picante reflecții despre vechii lor păgâni și despre oracolele lor religioase ulterioare.

Un P.Baltus critică după douăzeci de ani de la apariția cărții (1707) „veninul detestabil și otrava funestă a necredinței" din opera lui Fontenelle. Discuția din epocă a interesat pe du Marsais, pe D'Alambert și drept dovadă că a interesat în epocă este că ediția din 1686 a reapărut în 1698, 1701, 1711, 1716, 1724, 1728, 1742, 1758, 1766, 1764, 1767, 1790, 1818, 1824... Este plăcut să vezi de câte ori se publica o carte într-un singur secol!

Noemi Bomher

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

ISTORIA ORACOLELOR

Prefață 5
Prima disertație 7
A doua disertație 55

CONVORBIRI DESPRE PLURALITATEA LUMILOR

Prima seară 85
Seara a doua 99
Seara a treia 112
Seara a patra 122
Seara a cincea 134
Seara a şasea 144

POSTFAȚĂ 153

Scanned with OKEN Scanner

Redactor: *CONSTANTIN HUŞANU*
Tehnoredactor: *MIHAIL- ALEXANDRU POPA*

DANIELA CIOBOTARU

Corector: *CORINA MARIAN*

APĂRUT: 1993; Format 54x84/16
Coli tipo: 10

Tipărit la Tipografia **Moldova**
sub comanda nr. _____

Scanned with OKEN Scanner

Teoriile mitologice pe care le propune Fontenelle împing întotdeauna omul să evite răul şi să practice binele. Cunoaşterea raţională nu ne poate înşela decât atunci când introducem şi informaţiile senzoriale în lumea raţională. Cunoaşterea este de fapt o recunoaştere şi astfel se poate susţine, în dialogul cu centenarul de acum două secole, că metoda dialectică sporeşte în măsura în care omul de ştiinţă se consideră pe sine un iniţiat, un făuritor însemnat, sub marca experienţei.

Dacă Fontenelle este un esoteric, sigur că natura sa, aparţinând ordinei ideale, este satisfăcută când înfăptuieşte binele şi dreptatea, iar plastic aceste idei sunt realizate în con-vorbirile peste timp şi spaţiu cu cititorii, *con-vorbiri* la care v-am invitat să luaţi, cu îndrăzneală, parte.

ISBN: 973-9146-18-X

Lei 800

Scanned with OKEN Scanner